8. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM | 2021

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASZTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

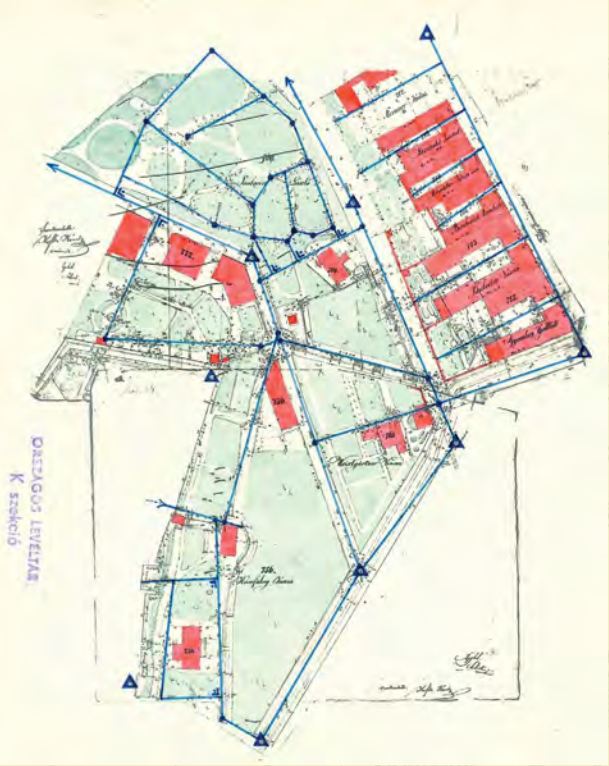

- Török Enikő: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között
- Schmidt Anikó: A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)
- Kiss Márton: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján
- Nyárádi Anna: Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez
- Reisz T. Csaba: Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez

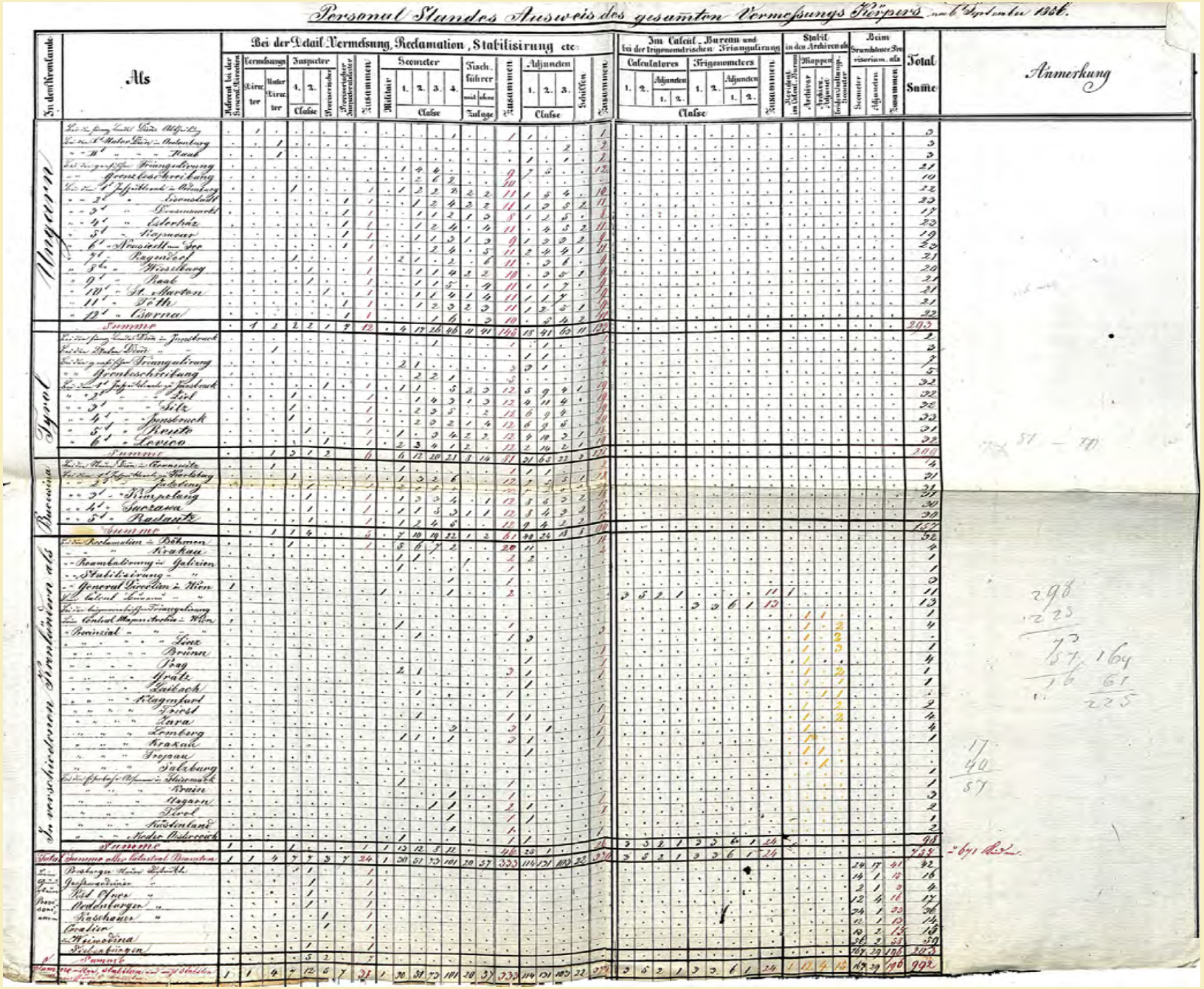

▪ A birodalom kataszteri személyzete 1856 szeptemberében. Magyarországon az állandó kataszter 293 fővel működött, a provizórium 189 fővel (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 383. 1856/3327.) L. ehhez Török Enikő cikkét

Munkában a kataszter

Magyarországon 1850-ben kezdődött a földadó megállapításához szükséges – előbb ideiglenes, majd 1856-tól részletes – kataszteri felmérés. Az 1867-ig Bécsből irányított felmérési munka szervezeti kereteit eddig a források korlátozott volta miatt nem rekonstruálták. A levéltári feltáró munka nyomán a korai évek szervezeti tagolódásának összeállítása, az ügyviteli tevékenység példálózó bemutatása (1908), valamint az Állami Földmérés mint hivatal saját múltja iránti érdeklődésének eredményeképpen született, Buda és Óbuda kataszteri felmérését összegző tanulmány (1935) háttéranyagának ismertetése is lehetővé vált.

A kataszteri iratok őrzőhelyeinek bemutatását az Országos Széchényi Könyvtár térképgyűjteményével folytatjuk. Köszönetünk illeti az Országos Széchényi Könyvtárat, amely nemcsak térítésmentesen és gyorsan digitalizálta a témához kapcsolódó ügyiratokat, de annak közzétételéhez is – lapunk teljesítményét elismerve – előzékenyen hozzájárult.

Ismét köszönjük a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak a segítségét, akik a cikkek illusztrációinak összegyűjtésében előzékenyen segítségünkre voltak.

Tartalom

Török Enikő: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között 3

Schmidt Anikó: A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914) 23

Kiss Márton: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján 37

Nyárádi Anna: Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez 46

Reisz T. Csaba: Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez 52

CATASTRUM ▪ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ▪ VIII. évfolyam, 1. szám

A címlapon: A Ferenc József Intézet – ma Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium a budai Szabó Ilonka utcában – nyugati és északi környékének színezett előrajza, amelyen látható, hogy a díszkerteket hogyan mérték fel mérőasztallal állomásozás útján. Illusztráció Futaky Zoltán előadásához, amely a Geodéziai Közlönyben nem jelent meg. L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét

Alapítva: 2013 ▪ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ▪ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)
▪ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ▪ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)
▪ Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető ▪ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:
Bozzay Péter (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.)

Szerkesztőség:
Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ▪ E-mail: info@catastrum.hu ▪ Honlap: www.catastrum.hu
www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ▪ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ▪ Szerkesztők: dr. Pászti László (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ▪ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás ▪ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.
A nyomdai munkálatokat végezte: OOK-Press Nyomda, 8200 Veszprém, Pápai út 37/A
Előfizetés: a kiadónál ▪ Előfizetés egy évre 6000 Ft, számonként 1500 Ft.
ISSN (papíralapú): 2064-5805 ▪ ISSN (online): 2064-6542

HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

Summary

TÖRÖK, Enikő: The Organisation of the Cadastral Survey between 1850 and 1861

torok.eniko@mnl.gov.hu

The organisation of the cadastral survey was part of the "complex office organisation" of the financial administration and it was changed from year to year as the survey progressed. The survey activities were directed by the Land Tax Cadastre Directorate-General (1850–1864) under the Ministry of Finance in Vienna. The affairs of the temporary (concretual) land tax cadastre were handled by the cadastral tax committees subordinated to the directorate, operating alongside the financial administration: in Transylvania and in the Voivodeship of Serbia and Banat of Temeschwar until 1856, as well as in Hungary until 1858, and then these matters were transferred to the national financial directorates. Detailed surveys were organised by the departments of national financial management, which was in contact with the Directorate-General on cadastral matters.

SCHMIDT, Anikó: The Case of the Cadastral Survey in the Years before the First World War (1910–1914)

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

In the first half of the 1910–1918 parliamentary term, which was divided by the First World War, no new laws on cadastral survey and land tax were enacted, however, some direct tax laws and laws related to flood exemptions (such as the no. III, IV and V proposals on the flood relief of bays in the Lower-Danube area) had been made in connection with it. Problems identified in previous parliamentary cycles continued to be recurring topics in public discourse on the cadastre. Complaints were received about the excessive land tax despite the fact that it was reduced by the government in Act V of 1909.

KISS, Márton: The administration of the Pécs Survey Inspectorate at the Turn of the 19th and 20th Centuries

kiss.marton@mnl.gov.hu

The survey inspectorates carried out a detailed and accurate survey of the territory of the Hungarian Kingdom. In tax matters, they were in closer contact with the financial administration, and they also corresponded with various legislative authorities regarding land registration. The daily operation of the offices can be followed in the registration and index books of the 11th Pécs Cadastral Inspectorate.

NYÁRÁDI, Anna: Addition to the History of the Cadastral Map Stock of the National Széchényi Library

nyaradi.anna@oszk.hu

The cadastral map stock of the National Széchényi Library was developed within the institutional framework of the Hungarian National Museum (HNM). The introduction of the decommissioned, discarded cadastral maps into the public collection had been initiated by Director Imre Lukinich in 1924. The stock was later enriched with legal deposit. Due to the interest of Zsigmond Bátky, the former head of the Ethnographic Repository of the Hungarian National Museum, a part of the collection was transferred to the Ethnographic Repository, but later they were reclaimed by Béla Varjas, Director General, the head of the independent library. The collection was complemented with cadastral maps taken over from the State Office of Surveying and Mapping in the 1960s and 1970s, and from the Map Collection of the National Defence History in the early 2000s.

REISZ, T. Csaba: Data to the History of the Cadastral Survey of Buda and Óbuda

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

The story of the Kleiszner/Futaky family is a beautiful example of a German-speaking migration, people who moved to Hungary to work, then settled down and became Hungarian. The third generation changed their name into Hungarian according to the mood of the era, but the professional thoroughness of the family members still reminded others of their German roots. In just three months, Zoltán Futaky collected the archival material of the cadastral survey of Buda and Óbuda and made a thorough study of the data. The cohesive dossier also facilitates the work of today's researchers on the topic.

Török Enikő

*A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között**

Ferenc József az 1849. október 20-án kiadott pátenssel rendelte el az állandó kataszter bevezetését Magyarországon, illetve az annak kidolgozásáig bevezetendő ideiglenes földadórendszert (provizórium). Az utóbbit az 1850. március 4-i pátens megerősítette.[1] A kataszteri felmérés szervezete a pénzügyigazgatás „bonyolult hivatalszervezetének" részét képezte, és a felmérés előrehaladásával évről évre folyamatosan változott.[2]

A bécsi földadó-kataszteri főigazgatóság (1850–1864)

Az 1850. március 22-i pénzügyminiszteri rendelet határozott a bécsi földadó-kataszteri („telekadó-sorozati") főigazgatóság (Generaldirektion des Grundsteuerkatasters) felállításáról, amely április 1-jén kezdte meg működését Peter von Salzgeber (1789–1858) vezetésével, és az egész Habsburg Birodalom kataszteri ügyeit irányította. Kataszteri ügyekben a főigazgatóság tartotta a kapcsolatot a kerületi és országos adóbizottmányokkal, illetve az országos pénzügyigazgatási osztályokkal. 1856-ban Franz von Kalchberg (1807–1890) lett a főigazgatóság vezetője, 1864-ben vonult nyugdíjba. A kataszteri főigazgatóság által intézett ügyek 1864. október 27-én a közvetlen (egyenes) adók főigazgatóságához, majd 1865. július 29-én a Pénzügyminisztérium közigazgatási szekciójához (Sektion für den Verwaltungsdienst) kerültek.[3]

A magyarországi műszaki munkálatok megszervezése, irányítása és ellenőrzése Alois Hawliczek (1788–1863) főigazgatósági felmérési referens nevéhez fűződik, aki a Habsburg Birodalomban folytatott felmérések mintájára szervezte meg a dűlőnkénti és a részletes felmérést is. Hawliczek az 1810-es évektől végzett háromszögeléseket az ország területén, majd a katonai felmérés háromszögelését irányította. 1842-ben került a kataszterhez, a Katastral-Vermessungs-Central-Direktion (1850-től Generaldirektion des Katasters) keretében működő háromszögelési iroda, a Katastral-Triangulirungs-Kalkul-Bureau aligazgatója, később elnöke és a kataszteri főigazgatóság felmérési referense lett nyug-

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017) és a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Ezúton is köszönöm Gödölle Mátyás szíves segítségét a Magyar Nemzeti Múzeum (= MNM) Történelmi Képcsarnokában (= TK) őrzött, a cikkben közölt portrék felkutatásában.

1 A császári pátensek gyűjteményét l. a *Catastrum* honlapján: http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/norma/patens/. Tuza Csilla: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*. 1. (2015) 4:2–4.

2 Az abszolutizmus kori pénzügyigazgatásról l. Kállay István: Az abszolutizmuskori pénzügyigazgatási iratok forrásértékéről. *Levéltári Szemle*, 17. (1967) 2:471–478. (= Kállay, 1967). A földmérés szervezetéről l. Antalffy Andor: A magyar állami földmérés. *Térképészeti Közlöny*, 3. (1934) 1–2:12., 15., 16. Gerő László: *Országos földmérések az állami közigazgatás szolgálatában*. Bp., 1934. 5–6. Balázs László – Raum Frigyes: Tények és emlékek a magyar földmérés szervezetéről és tevékenységéről. *Geodézia és Kartográfia* (= *GK*), 35. (1983) 2:74. Raum Frigyes: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. *GK*, 38. (1986) 1:46–48. Raum Frigyes: A magyar állami földmérésről. *GK*, 44. (1992) 3:154–155. *A magyar földmérés és térképészet története*. Szerk.: Joó István, Raum Frigyes. 2/A. köt. Bp., 1992. 7–9. Raum Frigyes: A földmérési felügyelőség centenáriuma. *GK*, 45. (1993) 7:24–25.

3 Erlaß des Finanzministers, womit die Errichtung einer General-Direction des Katasters für die Grundbesteuerung in allen Kronländern des Kaiserstaates kundgemacht und vom 1. April 1850 an in Wirksamkeit gesetzt wird. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich* (= *RGB*), (1850) 681. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich* (= *Handbuch Österreich*), (1856) 1:155., (1858) 1:176., (1859) 1:173., (1860) 1:175. Zeger, Josef: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich.* 2. Bd. Triangulirungen für Katasterzwecke. Wien, 1991. (= Zeger, 1991) 75–76., 107.

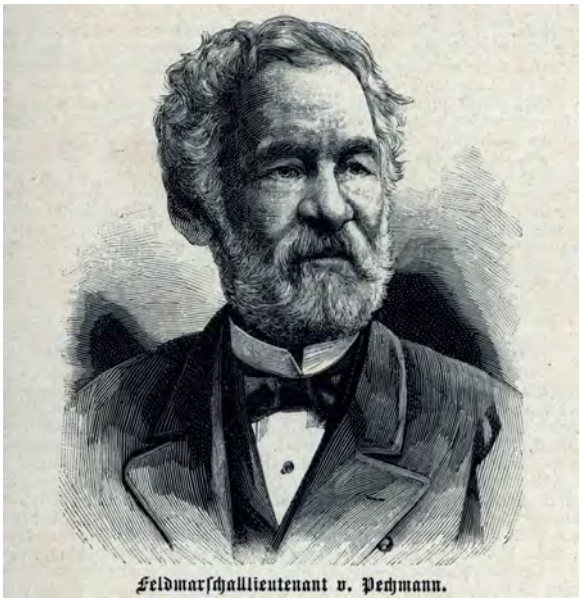

▪ *Eduard von Pechmann arcképe (http://tripota.uni-trier.de/)*

díjazásáig, 1860-ig. Ezt követően többnyire utóda, Eduard von Pechmann (1811–1885), illetve Joseph Mündel (1829–1898) és Ludwig Biegelmayer intézte a magyarországi ügyeket.[4]

Pénzügyigazgatóságok

1850-ben a pénzügyi igazgatás országos kormányzati szerveit koronaországonként alakították ki. Magyarországon az Ideiglenes Kamarai Igazgatóság (1849–1851) feladatait nagyrészt a budai Országos Pénzügyigazgatóság (1851. 02. 20. – 1854. 10. 30.; Finanz-Landesdirection) vette át, majd kerületenként országos pénzügyigazgatósági osztályokat (1854. 10. 30. – 1865. 12. 31., Finanz-Landesdirections-Abtheilung) hoztak létre. Kezdetben öt pénzügyigazgatási osztály működött: a pest-budai, a kassai, a nagyváradi, a pozsonyi és a soproni, 1861. február 1-jével a nagyváradit és a pest-budait összevonták. 1866-ban újból központosították a magyarországi pénzügyigazgatást a budai Országos Pénzügyigazgatóság (1866. 01. 01. – 1867. 05. 31.) keretében, ennek hatáskörét 1867. március 10-én a magyar Pénzügyminisztérium vette át. Első körrendeletében a minisztérium az ügyintézésről a következőképp rendelkezett: *„A tárgyaknak a szakosztályokbai beosztása és a volt cs. k. magyarországi országos pénzügyigazgatóság fogalmazványi személyzetének a szakosztályokbani alkalmazása további intézkedésemig úgy marad, amint az a nevezett igazgatóságnak 1867-iki február 12-én 147/pr. sz. alatt kelt elnöki rendeletével meghatároztatott.”* Az új ügy- és személyzeti beosztás az 1867. május 28-án kelt 1313. számú körrendelet értelemében június 1-jén lépett életbe, ettől kezdve a X. ügyosztály intézte az állandó kataszter ügyeit.[5]

Erdélyben a Kincstartóságot (1849–1851, Thesaurariatus) 1851. július 1-jén a nagyszebeni Országos Pénzügyigazgatóság (Finanz-

4 Török Enikő: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3. Zeger, 1991. 104. Mündelről l. Österreichisches Biographisches Lexikon (https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Muendel-Feldberg_Josef_1829_1898.xml); Amtlicher Theil. *Temesvarer Zeitung*, 9. (1860) 46:293.

5 Erlaß des Finanzministeriums vom 18. September 1850, womit die Errichtung einer Finanz-Landesdirection im Kronlande Ungarn kundgemacht wird. A pénzügyi ministeriumnak 1850-diki september 18-kán kelt rendelete, melly által az országos pénzügyi igazgatóságnak magyarországbani felállítása tétetik közhírré. *RGB*, (1850) 1586. (355.) Erlaß des Finanzministeriums vom 4. Februar 1851, giltig für den ganzen Umfang des Reiches, womit der Beginn der Wirksamkeit der Finanzbehörden im Kronlande Ungarn kundgemacht wird. A pénzügyministeriumnak 1851-diki február 4-én kelt rendelete, kiható a birodalom egész terjedelmére, melly által a Magyarországban felállított pénzügyi hatóságok működésének kezdetet tétetik közzé. *RGB*, 1851:109. (31.) Verordnung des Finanzministers vom 4. April 1854, womit die Allerhöchsten Bestimmungen übder die künftige Einrichtungund Geschäftsführung der ungarischen Finanz-Landesdirection kundgemacht werden. *RGB*, 1854:293–297. (77.) Erlaß des Finanzministeriums vom 19. September 1854, über den Zeitpunct der Activirung der fünf Abtheilungen der k.k. ungarischen Finanz-Landesdirection. *RGB*, 1854:956. (239.) Verordnung des Finanzministeriums vom 28. November 1860, über die Errichtung einer Finanz-Landesdirection für das Königreich Ungarn. *RGB*, 1860:479. (267.) *Handbuch Österreich*, (1856) 4:36. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 92 Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai (= S 92) - No. 23/1. Rendeletek gyüjteménye, 1848–1867 (= No. 23/1.) 345–349., 351–354., 417–430. Kállay István: *Az abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár. Repertórium*. Bp., 1970. 7–8. (= Kállay, 1970). Stipta István: A pénzügyi közigazgatás szervezete Magyarországon 1849 és 1883 között. *Miskolci Jogi Szemle*, 8. (2013) 1:19–20. (= Stipta, 2013), Kállay, 1967. 471–472. Nagy István: *A Magyar Kamara, 1686–1848*. Bp., 1971. 355–356. Blickle Gusztáv: *A pénzügyminisztérium szervezetének és ügykörének változásai*. Kézirat. 11–17.

Landesdirection) váltotta fel, amelyet 1868. április 24-én feloszlattak, és az adóügyekben a hatáskörét a magyar Pénzügyminisztériumnak alárendelt két királyi pénzügyi igazgatóság vette át Kolozsvár és Nagyszeben székhelylyel.[6]

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban a kamarai adminisztrációt 1850-ben váltotta fel a temesvári Országos Pénzügyigazgatóság (1850. 12. 01. – 1865. 12. 31.), amely 1860, vagyis a közigazgatási különállás megszüntetése után is működött, majd 1866. január 1-jén egyesítették az újonnan kialakított magyarországi Országos Pénzügyigazgatósággal.[7]

Alsóbb szinteken járási pénzügyigazgatóságok (Finanzbezirks-Direction) működtek a korszakban, illetve 1868-tól az adóügyek intézése az újonnan szervezett és a magyar Pénzügyminisztériumnak alárendelt „m. kir. pénzügyi igazgatóságok" hatáskörébe került.[8]

Adóbizottmányok

Az ideiglenes földadókataszter ügyeivel a pénzügyigazgatóságok mellett működő adóbizottmányok foglalkoztak, amelyeket 1850-ben hoztak létre, és közvetlenül a bécsi kataszteri főigazgatóságnak voltak alárendelve.[9]

Magyarországon a közigazgatási beosztásnak megfelelően öt adókerületet (Steuerdistrikt) alakítottak ki: a pozsonyi, a kassai, a soproni, a pest-budai és a nagyváradi adókerületet. Ezek kataszteri ügyeit az adókerületi bizottmányok (Steuerdistriktskommission, Distriktssteuerkommission) irányították 1858. november 1-jéig, ekkor a pénzügyigazgatósági osztályokhoz került az ideiglenes földadó ügye.[10]

A bizottmányok munkáját az elnök fogta össze. A kassai adóbizottmány 1850. augusztus 20-ával kezdte meg működését Török Bá-

6 Erlaß des Finanzministeriums vom 1. October 1850, womit die Errichtung von Finanzbehörden in dem Kronlande Siebenbürgen kundgemacht wird. A pénzügyministeriumnak 1850-diki October 1-jén kelt rendelete, melly által a pénzügyi hatóságoknak Erdély koronaországbani felállítása tétetik közhírré. *RGB*, 1850:1691–1692. (372.) Erlaß des Finanzministeriums vom 29. Juni 1851, womit … der Beginn des Amtswirksamkeit der Finanz-Landes-Direction und der Finanz-Bezirks-Directionen in Siebenbürgen kundgemacht wird. A pénzügyministeriumnak 1851-diki junius 29-kén kelt rendelete, melly által Erdélyben … az erdélyi országos pénzügyigazgatóság és a járási pénzügyigazgatóságok hivatalos hatályának kezdete tétetik közhirré. *RGB*, 1851:451. (159.) *Handbuch Österreich*, (1856) 5:34. Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* (= *BK*), 1. (1867) 241:2857. és 2. (1868) 93:1157. MNL OL, S 92 - No. 23/2. Rendeletek gyüjteménye, 1868–1870 (= No. 23/2.) 80–88. Trócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Bp., 1973. 492. Stipta, 2013. 19–20.

7 Erlaß des Finanzministeriums vom 18. September 1850, womit die Errichtung von Finanzbehörden in der serbischen Woiwodschaft und dem Temeser Banate kundgemacht wird. Erlaß des Finanzministeriums vom 22. November 1850, womit bekannt gemacht wird, daß die k. k. Finanz-Landesdirection für die serbische Woiwodschaft und das Temeser Banat am 1. December 1850 im Wirksamkeit treten werde. *RGB*, (1850) 1586–1587., 1969. (356., 450.) *Handbuch Österreich*, (1856) 5:115. Kállay, 1967. 471–472. Stipta, 2013. 19–20.

8 A magyarországi járási pénzügyigazgatóság beosztásáról l. M. cs. kir. országos pénzügyigazgatóság rendelete, 1851-ki october 1-jéről, a' cs. k. adóhivatalok felállítása iránt. Verordnung der k. k. Finanz-Lande-Direktion vom 1. October 1851, an sämmtlichen k. k. Distrikts-Regierungen, betreffend die Aufstellung der k. k. Steuerämter. *Magyar koronaországot illető országos törvény- és kormánylap* (= *Kormánylap*), 2. (1851) 23:589–595. Kimutatás a Magyar- és Erdélyországban a közvetlen adóügyek igazgatására felállítandó pénzügyi igazgatóságokról. *BK*, 2. (1868) 154:1954. MNL OL, S 92 - No. 23/2. 91–97., 106.

9 Kállay, 1967. 471–473. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48.

10 Hirdetés Ő cs. k. Főherczegségétől Magyarország főkormányzójától, 1858. november 8-káról, 7509. sz. a., a cs. k. adókerületi bizottmányok fölöszlatása s ügyleteinek az illető cs. k. pénzügyigazgatósági osztályokra ruházása iránt. *Magyarországot illető Országos Kormánylap*, 9. (1858) 2:134. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:293., (1859) 4:44. Az adókerületek térképeiről l. Török Enikő: Az adókerületek térképei (1855–1856, 1858). *Catastrum*, 3. (2016) 2:11–20.

lint (1806–1882), majd 1853-tól Gömöry András (1800–1873) vezetésével.[11] Nagyváradon az adóbizottmány 1850. augusztus 18-án kezdte meg működését Jósa Péter (1804–1873) vezetésével, majd 1851 augusztusától ideiglenesen Thurzó János (1796–1864), 1851 októberétől 1853 augusztusáig Szentpály László (1796–1861) látta el az elnöki feladatokat. Ezután betöltetlen volt az elnöki tiszt, 1854-ben a pénzügyigazgatósági osztály elnökét, Keszlerffy Jánost (1808–1898) nevezték ki a bizottmány elnökévé.[12] A pest-budai adóbizottmánynak Nyéky Mihály (1789–1862) volt az elnöke.[13] Pozsonyban először Walterskirchen György Vilmos (1796–1865), majd a pozsonyi pénzügyigazgatósági osztály vezetői, 1854-től Ignaz von Plener (1810–1908), majd 1857-től Karl Eminger (†1880) látta el a bizottmány elnöki tisztét.[14] A soproni adóbizottmány 1850. július 1-jével kezdte meg működését Stettner Máté (1778–1854) irányításával, 1854-től Mitis Ferdinánd, a pozsonyi pénzügyigazgatósági osztály vezetője vette át a feladatait.[15]

A kerületi adóbizottmányok működését az 1850. március 13-i (3311/1850.) és az 1850. április 8-i (4090/1850.) pénzügyminisztériumi rendeletek, továbbá a hivatali, a becslési, a felszólalási és a felmérési utasítások szabályozták.[16] Az adóbizottmányok feladata volt a becslési (Schätzung) és felmérési (Vermessung) munkák megszervezése és irányítása, majd a felszólalások (Reklamationen) kivizsgálása az adott kerületben vagy tartományban, az adóigazgatási egységek (felügyelőségek, becslő-, majd felszólalási járások, adóközségek) kiala-

▪ *Nyéky Mihály királyi helytartósági tanácsos, 1854 és 1855, majd 1860 és 1862 között a Nemzeti Színház igazgatója (Barabás Miklós litográfiája, 1847; MNM TK, 3417.)*

11 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48., (1858) 4:291. Korponay János: *Abaujvármegye monographiája*. Kassa, 1866–1870. 209–210. Gömöryt 1800. május 8-án keresztelték Csetneken, 1859-ben helytartósági tanácsossá nevezte ki az uralkodó, elhunyt 1873. február 5-én Budapesten. l. Family Search (www.familysearch.org); *Pesti Napló* (= *PN*), 10. (1859) 2795. sz.; Hivatalos rész. *BK*, (1859) 205. sz.; *BK*, 7. (1873) 32:275.; Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK), Gyászjelentés-gyűjtemény (Pannon Digitális Egyesített Archívum).

12 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:346., 352., (1858) 4:344., 349. *PN*, 1. (1850) 179. sz. Hivatalos. *PN*, 2. (1851) 470. sz. Parlagi levelek. Keszlerffy gyászjelentése elérhető az OSZK gyűjteményében.

13 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48., (1858) 4:49.

14 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:152., 160., (1858) 4:151., 159. Eminger kinevezéséről l. Amtlicher Theil. *Wiener Zeitung* (= *WZ*), (1857) 145:1865.; haláláról l. Wien, 21. September. *Die Presse*, 33. (1880) Beilage zu Nr. 263:9.

15 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:217., 224., (1858) 4:216., 223. Schematismus für Ungarn. *Pester Lloyd-Kalender*, 1860:107. Hivatalos rész. *Budapesti Hírlap*, (1854) 434:2435.

16 *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48. Utasítás a föld termésének és hasznának felvételére. *Magyarországot Illető Országos Kormánylap*, 1. (1850) 14:162–233. *Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen, für das mit allerhochstem Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium.* Wien, 1850. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 296. 1850/909. Az utasítások gyűjteményét l. a *Catastrum* honlapján: http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/instruction/attekintes. Reisz T. Csaba: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:5. A felszólalásokról l. Schmidt Anikó: A panasztétel joga: a felszólalási jegyzékek. *Catastrum*, 1. (2014) 4:29–35.

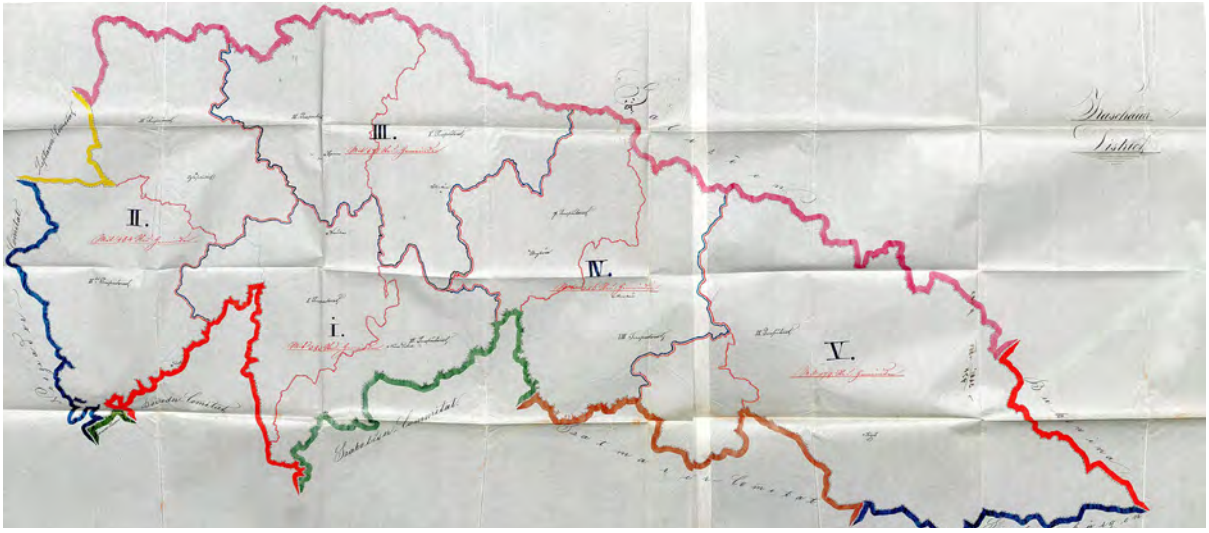

▪ *Felszólalási felügyelőségek a kassai adókerületben, jelölve a korábbi becslőfelügyelőségeket, 1852 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 323. 1852/3485.)*

kítása, a becslő-, felszólalási és felmérési személyzet ügyeinek intézése. 1853-ban rendelkeztek az ideiglenes földadó kivetéséről, 1852 és 1853 fordulójától a becslést felváltotta a felszólalási munkafolyamat.[17]

Az adókerületeket becslőfelügyelőségekre (Schätzungsinspektorat) és becslőjárásokra (Schätzungsbezirk), később, 1852–1853 fordulójától felszólalási felügyelőségekre (Reklamationsuntersuchungsinspektorat) és felszólalási járásokra (Reklamationsuntersuchungsbezirk) osztották. Mikor áttértek a becslésről a felszólalásra, akkor az adóbizottmányoknak alárendelve felállították a felszólalási bizottmányokat (Staatsreklamationskommission). 1858-tól a felszólalási felügyelőségek a pénzügyigazgatóságok alá kerültek.

A kassai adókerületben kilenc becslőfelügyelőséget (Abaúj-Torna, Gömör, Szepes, Sáros, Észak-Zemplén, Dél-Zemplén, Ung, Bereg-Ugocsa, Máramaros) és 36 becslőjárást alakítottak ki, majd ezeket 1852 végén öt felszólalási felügyelőség (Abaúj-Torna és Gömör megye; Bereg, Ugocsa és Ung megye; Máramaros megye; Sáros és Szepes megye; Zemplén megye) és 16 felszólalási járás váltotta fel.[18]

A soproni adókerületben a nyolc becslőfelügyelőséget (Sopron megye, Vas megye, Zala megye, Somogy megye, Baranya megye, Tolna megye, Veszprém megye, Győr és Moson megye) és a 39 becslőjárást 1852 végén három felszólalási felügyelőség (I. Sopron, Veszprém, Győr és Moson megye; II. Vas és Zala megye; III. Somogy, Baranya és Tolna megye) és 17 becslőjárás váltotta fel. 1856-ban és 1858-ban a három felszólalási felügyelőség központja Sopronban, Kőszegen és Pécsett volt.[19]

A pest-budai adókerületben kezdetben hat becslőfelügyelőséget (pestbudai, kecskeméti, solti, hevesi, szolnoki, borsodi) és 26 becslő-

17 1853-diki május 2-kán kelt császári nyiltparancs, kiható Magyarországra, a' Szerbvajdaságra 's a' temesi bánságra, melly által ezen koronaországokban az 1853. közigazgatási évtől (1852. november 1.) kezdve a' földadó kivetésének mértékéül az ideiglenes földadósorozat hozatik be, 's a' földadó a' tiszta jövedelem tizenhat százalékával szabatik ki. Kaiserliches Patent vom 2. Mai 1853., wirksam für das Königreich Ungarn, die serbische Woiwodschaft und das Temescher Banat, wodurch in diesen Kronländern vom Verwaltungsjahre 1853 (1. November 1852) angefangen das provisorische Grundsteuer Kataster, als Maßstab der Umlegung der Grundsteuer eingeführt, und die Grundsteuer mit sechzehn Perzent des Reinertrages bemessen wird. *Kormánylap*, 4. (1853) 1:310–311. (84.) MNL OL, S 92 - No. 23/1. 140–141., 207–208.

18 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 299. 1850/1793., 309. 1851/3051., 323. 1852/3485. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:293–394., (1858) 4:292., (1859) 4:211.

19 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 299. 1850/1719., 323. 1852/3372. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:225., (1858) 4:224., (1859) 4:167.

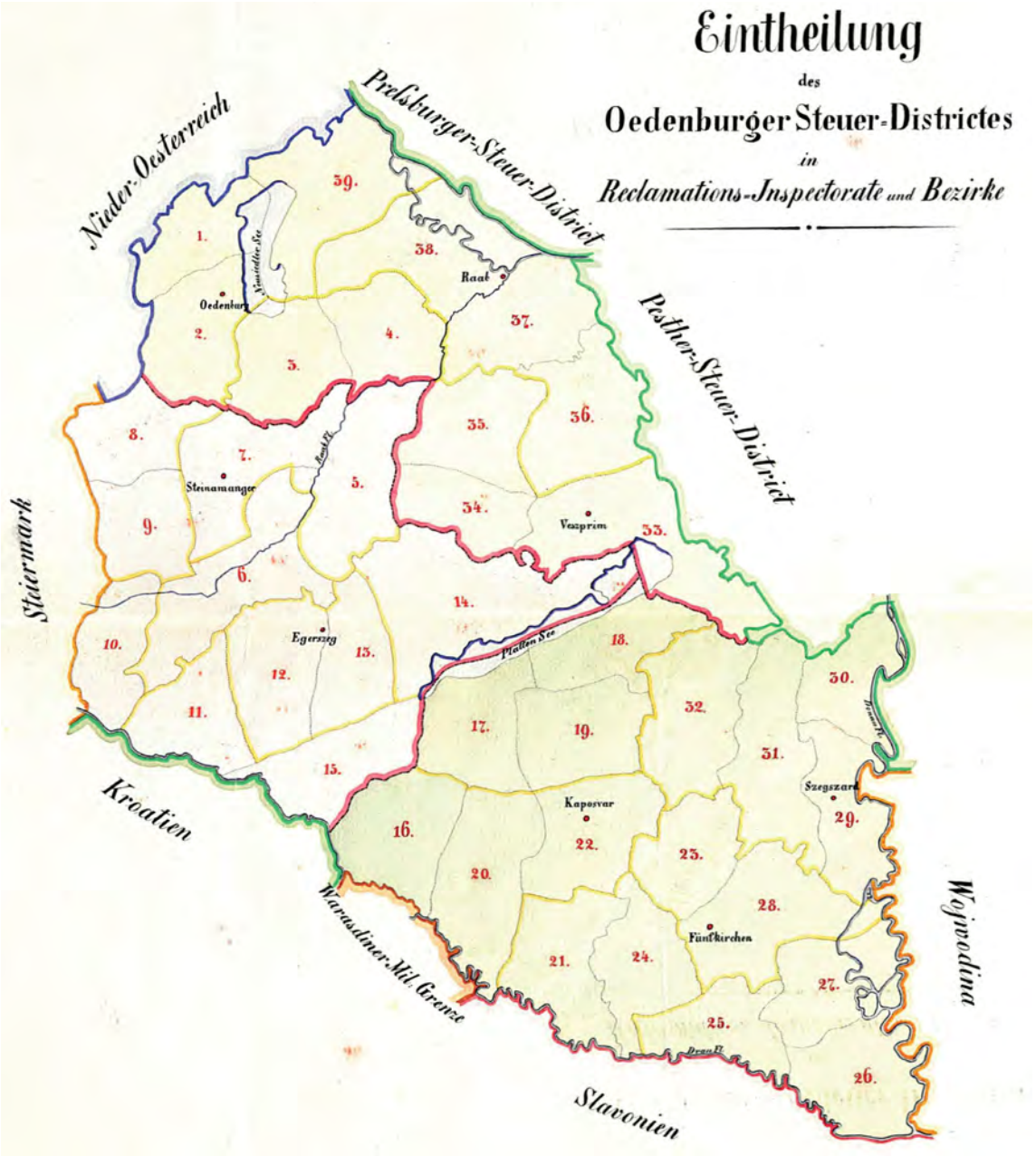

▪ *Felszólalási felügyelőségek és a korábbi becslőjárások a soproni adókerületben, 1852 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 323. 1852/3372.)*

járást hoztak létre, de 1851-ben már nyolc felügyelőség volt a székesfehérvárival és csongrádival együtt, valamint 34 becslőjárás. Minden bizonnyal itt is 1852–1853 fordulóján alakultak meg a felszólalási felügyelőségek, 1855-ből van adatunk három felügyelőségről (pest-budai, kecskeméti, hevesi) és 11 felszólalási járásról.[20] A pozsonyi adókerületben a kilenc becslőfelügyelőséget és a 31 becslőjárást 1852 végén öt felszólalási felügyelőséggé (Pozsony, Nyitra, Trencsén, Besztercebánya, Balassagyarmat) és 15 felszólalási járássá alakították.[21]

20 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 299. 1850/1874., 303. 1851/535., 310. 1851/3406., 317. 1852/728. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48., (1858) 4:49., (1859) 4:44.

21 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 295. 1850/708., 325. 1852/4089., 333. 1853/2985. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:160., (1859) 4:159., (1859) 4:118-119.

A nagyváradi adókerületben kilenc becslőfelügyelőség (észak-bihari, dél-bihari, békési, alsó-szabolcsi, felső-szabolcsi, nyugat-szatmári, kelet-szatmári, aradi, csanádi) működött, kezdetben 44 becslőjárással, majd 1851-ben 48 járással. 1853 áprilisában kezdte meg munkáját a négy felszólalási (nagyváradi, aradi, nagykállói – 1853 nyarától debreceni –, szatmári) felügyelőségbe és a 48 felszólalási járásba beosztott személyzet.[22]

1858. november 1-jétől a provizórium ügyeinek intézését kerületenként az országos pénzügyigazgatósági osztályok (Finanzlandesdirektionsabteilung) vették át (1858. június 3-i 29.429/1858. sz. pénzügyminisztériumi rendelet, 1858. október 26-ai 49.116/1858. számú pénzügyminisztériumi rendelet). A kassai elnöke Wenzel Schaulawy (†1866) volt, a nagyváradié Keszlerffy János, a pest-budaié Konečny Vilmos Teodor, a pozsonyié Ignaz von Plener, majd Karl Eminger, a sopronié pedig Mitis Ferdinánd.[23]

Erdélyben az 1850. április 8-án kelt 4090/1850. számú pénzügyminisztériumi rendelettel tartományi adóbizottmányt (Steuerlandeskommission) állítottak fel Nagyszeben központtal, elnökévé Bedeus Józsefet (1783–1858) nevezték ki, akit 1853-ban nyugdíjaztak, utóda Weidlich Anasztáz, bánsági pénzügyi tanácsos lett. Erdélyt 16 becslőfelügyelőségre és 64 becslőjárásra osztották, majd ezeket 1854. szeptember végével felváltotta nyolc felszólalási felügyelőség (1856-ban: nagyszebeni, brassói, székelyudvarhelyi, besztercei, szilágysomlyói, kolozsvári, szászsebesi – 1859-től nagyenyedi –, szászvárosi) és 31 felszólalási járás, egyúttal az adóbizottmányon belül felállították a felszólalási bizottságot (Staatsuntersuchungskommission).[24] Az erdélyi országos adóbizottmányt 1856. szeptember 23-án (1856/11607. sz. pénzügyminiszteri rendelet) megszüntették, és a provizórium ügyeit az országos pénzügyigazgatóságnak (Finanzlandesdirektion) rendelték alá, amelynek elnöke Béldi György (1801–1877) volt. 1856-ban Karl Sigerius látta el a felszólalási bizottság elnöki tisztét, és a mérnökök az egyes felszólási felügyelőségekbe voltak beosztva.[25]

▪ *Bedeus József portréja (Josef Kriehuber litográfiája, 1844; MNM TK, 890.)*

22 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 299. 1850/1808., 301. 1850/2530., 302. 1851/339., 314. 1851/4627., 329. 1853/1410. MNL OL, E 344 Magyar kincstári levéltárak, Abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár, K.k. Steuer Districts Commission Grosswardein 1. d. 1850.09., 1853.04., 1853.09. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:352., (1858) 4:350., (1859) 4:252.

23 Az országos pénzügyigazgatósági osztályok vezetőinek kinevezéséről l. Amtlicher Theil. *WZ*, (1854) 84:941. Schaulawy haláláról l. Tagesbericht. *WZ*, (1866) 80:39.

24 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 342. 1854/1315., 344. 1854/2008., 349. 1854/3514., 452. 1859/30011., 463. 1859/63794. *Handbuch Österreich*, (1856) 5:34., 45–47., (1858) 5:45., (1859) 5:40–41. Weidlich Anasztázt 1856-ban a temesvári pénzügyigazgatóság elnökévé nevezték ki, 1861-ig töltötte be ezt a tisztséget. Amtlicher Theil. *Salzburger Landes Zeitung*, (1856) 260:1045. In- und Ausland. *Pesth-Ofner Localblatt und Landbote*, 7. (1856) 261. sz. Aemtliches. *Temesvarer Zeitung*, (1861) 163. sz. Erdély térképéről l. Török Enikő: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dűlőnkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40. (= Török, 2016a)

25 *Handbuch Österreich*, (1856) 5:34., 45.

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban az 1850. március 13-i (1850/3311. sz.) minisztériumi rendelettel hozták létre a tartományi adóbizottmányt Temesvár központtal, amely szeptember 16-án kezdte meg a működését, elnökévé Mocsonyi Andrást (1812–1880) nevezték ki. A Bánságban nyolc becslőfelügyelőséget és 38 becslőjárást alakítottak ki, ezeket 1853-tól felváltotta a felszólalási bizottság, a három (lugosi, temesvári, újvidéki) felszólalási felügyelőség és 14 felszólalási járás. 1856-ban a temesvári provizórium is az illetékes országos pénzügyigazgatóság hatáskörébe került.[26]

▪ *Mocsonyi András portréja (Petru Mateescu litográfiája, 1851; MNM TK, 7200.)*

A provizórium műszaki szervezete

A műszaki munkák irányítása az adóbizottmány tagjaként a főmérnök feladatai közé tartozott, Kassán 1850 és 1853 között Gregor Zunder (1798–1895), 1853 és 1854 között Anton Hartmann (†1854), majd 1854-től

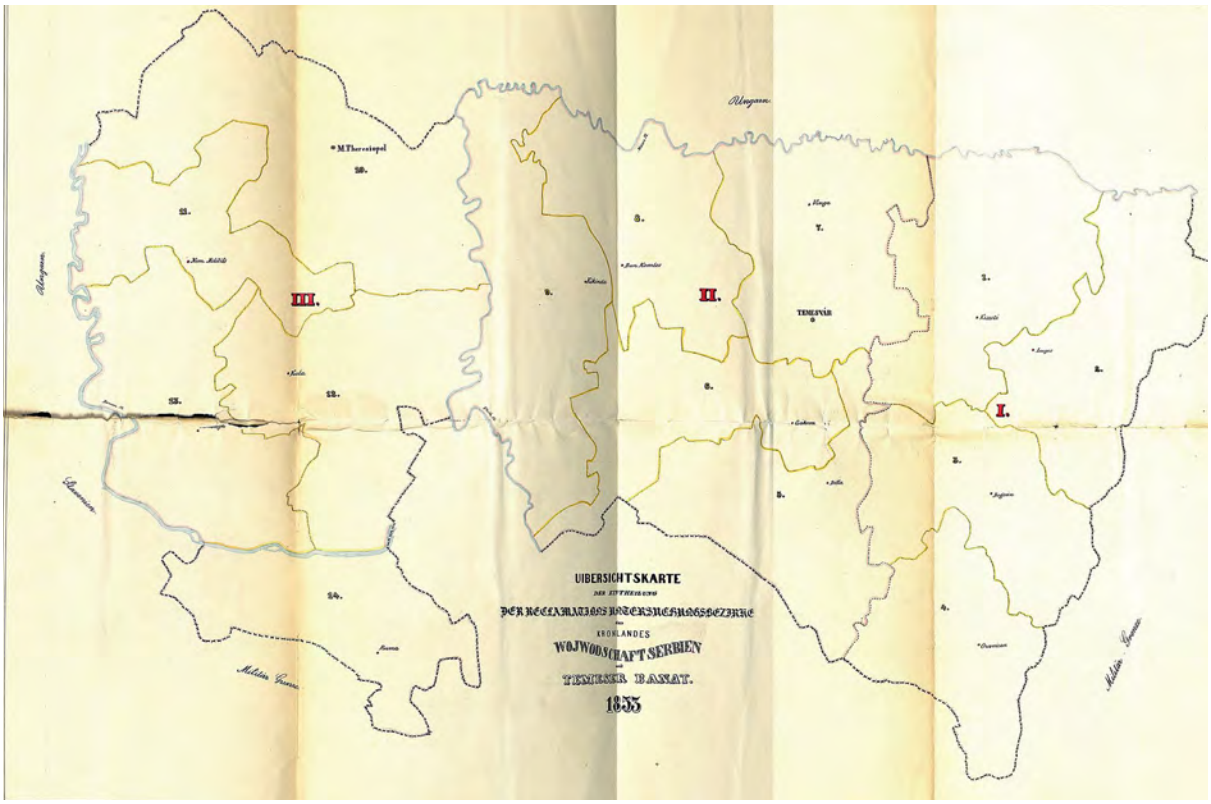

▪ *Hatsek Ignác: Felszólalási felügyelőségek a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban, 1853 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 325. 1852/4323.)*

26 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 301. 1850/2425., 331. 1853/2027., 337. 1853/4212., 347. 1854/2713., 349. 1854/3371., 350. 1854/3762., 351. 1854/4112., 359. 1855/1743., 361. 1855/2316. MNL OL, S 92 - No. 23/1. 140–141., 207–208. *Handbuch Österreich*, (1856) 5:125–126., (1858) 5:123–124. A tartomány térképéről l. TÖRÖK, 2016a. 31–36.

Josef Lokarner (*1805) töltötte be a főmérnöki állást, Nagyváradon Johann Mischkowsky, Pest-Budán Alois Prokoss (*1804), Pozsonyban Josef Gsund és Sopronban Anton Buttula (1800–1865). 1856-ban a főmérnökök műszaki referensként felmérési felügyelői címet kaptak. Mischkowskyt 1860-ban felmentették, Lokarnert 1861-ben felmérési felügyelőként Krakkóba, Gsundot pedig Horvátországba küldték. Prokosst még 1860-ban a pozsonyi adókerületbe helyezték, a kataszteri térképek nyomtatásának előkészítése volt a feladata, majd 1861 elején nyugdíjazták. Buttulát 1858-ban nevezték ki a soproni kataszteri térképtár vezetőjévé, de mellette továbbra is ellátta a provizórium műszaki munkálatainak irányítását és ellenőrzését, viszont 1861-től az alsóausztriai térképtárban dolgozott.[27]

Erdélyben Mersich Andrást (1811–1878) bízták meg a főmérnöki feladatokkal, akit

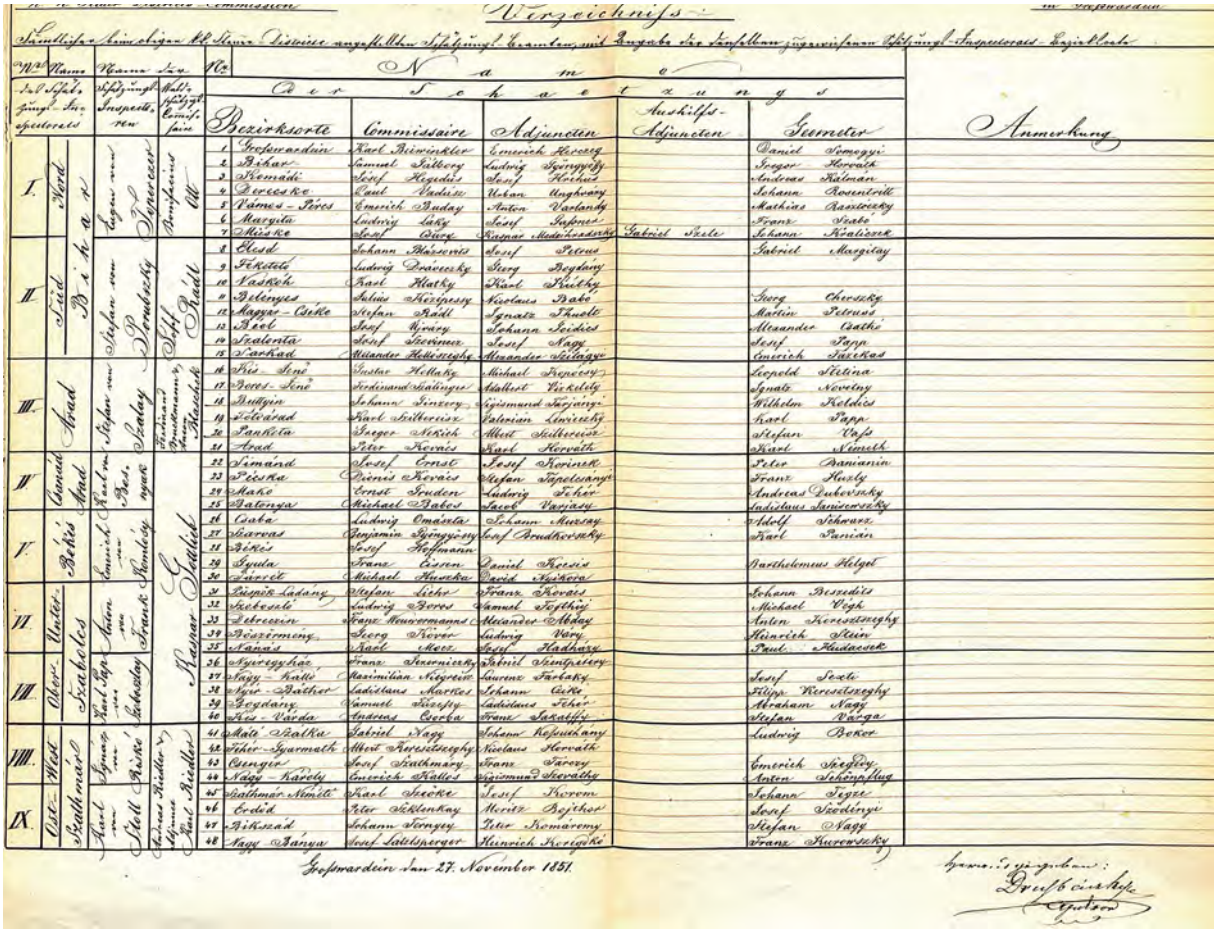
Verzeichniss

No.	Name	Bezirksorte	Commissaire	Adjuncten	Aushilfs-Adjuncten	Geometer	Anmerkung
I.	Nord Bihar	1 Großwardein	Karl Reinwinkler	Emerich Kovacsy		Daniel Somogyi	
		2 Bihar	Samuel Salberg	Ludwig Szingyéby		Gregor Horváth	
		3 Váradi	Josef Hegedüs	Josef Horbat		Andreas Kalman	
		4 Berettyó	Carl Vadasz	Urban Unghvary		Johann Rosenitsch	
		5 Tamási-Péres	Emerich Buday	Anton Varlandy		Mathias Rasztoczky	
		6 Margyta	Ludwig Laky	Josef Sapnes		Franz Szabo	
		7 Misske	Josef Bucz	Rosnar Mistelbrunnerky	Gabriel Szele	Johann Kisalisczek	
II.	Süd Bihar	8 Élesd	Johann Thassovics	Josef Petrus		Gabriel Margitay	
		9 Fekete	Ludwig Draczky	Georg Bogdany			
		10 Vaskoh	Karl Klathy	Karl Kulthy			
		11 Belényes	Julius Szirjensky	Nicolaus Babo		Georg Cherszky	
		12 Magyar-Czéke	Stefan Rádl	Ignatz Thuolt		Martin Petrus	
		13 Szeol	Josef Kiráry	Johann Seidler		Alexander Csathó	
		14 Szalenta	Josef Szemmer	Josef Nagy		Josef Papp	
		15 Varkad	Alexander Helleszeghy	Alexander Szilagyi		Emerich Tarczkos	
III.	Arad	16 Kis-Jenö	Gustav Hollaky	Michael Szepessy		Leopold Stetina	
		17 Boros-Jenö	Ferdinand Sidlinger	Adalbert Vizkelety		Ignatz Novotny	
		18 Battyán	Johann Szinczy	Sigismund Szigeti		Wilhelm Keldes	
		19 Pelvarad	Karl Silberreiss	Valerian Lovicsky		Karl Papp	
		20 Tankóta	Georg Nikith	Albert Silberreiss		Stefan Vass	
		21 Arad	Peter Kovacs	Karl Horváth		Karl Németh	
IV.	Csanád Arad	22 Csanád	Josef Ernst	Josef Korinek		Peter Banianin	
		23 Csicska	Dionis Kovacs	Stefan Tapolcsanyi		Franz Huzly	
		24 Makó	Ernst Truden	Ludwig Tchor		Andreas Dukovszky	
		25 Batonya	Michael Babos	Jacob Vanjassy		Ladislaus Janicsovszky	
V.	Békés	26 Csaba	Ludwig Omásta	Johann Murray		Adolf Schwarz	
		27 Karvas	Benjamin Szingyony	Josef Brudkovszky		Karl Panian	
		28 Békés	Josef Hofmann				
		29 Gyula	Franz Eisen	Daniel Kocsis		Barthelmeus Helgel	
		30 Tarczal	Michael Hucska	David Szikora			
VI.	Unter Szabolcs	31 Tiszaújlaczy	Stefan Lichr	Franz Kovacs		Johann Benedikt	
		32 Szebeszlö	Ludwig Boros	Samuel Szöthy		Michael Vigh	
		33 Debrecen	Franz Neuerermann	Alexander Abday		Anton Kerestszeghy	
		34 Böszörmeny	Georg Kovar	Ludwig Vary		Heinrich Steier	
		35 Nánás	Karl Mecz	Josef Hadhazy		Paul Hadaczek	
VII.	Ober Szabolcs	36 Nyiregyhaz	Franz Szemnicky	Gabriel Szentpetery			
		37 Nagy-Kallo	Maximilian Szigeti	Lorenz Farkaly		Josef Szeki	
		38 Nyir-Bathor	Ladislaus Marffer	Johann Czike		Filipp Keresztszeghy	
		39 Gergely	Samuel Szeczky	Ladislaus Tchor		Abraham Nagy	
		40 Kis-Varda	Andreas Czerba	Franz Szakaffy		Stefan Varga	
VIII.	West Szathmár	41 Makó	Gabriel Nagy	Johann Kepnuthany		Ludwig Bekes	
		42 Tihor-Szarmath	Albert Kereszteszeghy	Nicolaus Horváth			
		43 Csengér	Josef Szathmary	Franz Tarczy		Emerich Szegedy	
		44 Nagy-Karoly	Emerich Kallos	Sigismund Szovathy		Anton Schönpflug	
IX.	Ost Szathmár	45 Szathmár-Németi	Karl Szecke	Josef Korem		Johann Tiger	
		46 Erdöd	Peter Szklenkay	Moritz Bejthos		Josef Szedényi	
		47 Bikszád	Johann Szingey	Peter Komarony		Stefan Nagy	
		48 Nagy-Bánya	Josef Lattinperger	Heinrich Kreisigke		Franz Kurowsky	

Großwardein am 27. November 1851.

Dreyßigstes Stück

▪ *A nagyváradi adókerület alkalmazottai, becslőfelügyelők, erdőbecslők, becslőbiztosok és -segédek, mérnökök, 1851 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 314. 1851/4627.)*

27 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 451. 1859/27234., 468. 1860/19380., 469. 1860/25366., 473. 1860/39681., 474. 1860/42869., 482. 1861/7000., 483. 1861/7160., 492. 1862/9186. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:48., 160., 224., 293., 352., (1858) 4:49., 159., 223., 291., 350., (1859) 4:44., 160. A főmérnökökről l. Török Enikő: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:26–34. (= Török, 2016b); Török Enikő: A magyarországi részletes felmérés vezetői 1856–1857-ben. *Catastrum*, 4. (2017) 3:10–11. (= Török, 2017); Török Enikő: A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860. *Catastrum*, 5. (2018) 1:9. (= Török, 2018). Zunder 1895. október 14-én hunyt el Celjében. Grazer Tagesbericht. *Grazer Tagblatt*, 5. (1895) 285:4. Provinz-Nachrichten. *Kärtner Zeitung*, 2. (1895) 242:2. Prokoss 1804. december 28-án született. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 458. 1859/43857. Buttula 1800. január 31-én született. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 487. 1861/38033. A főmérnökök kinevezéséről a *Pesti Napló* is tudósított: Levelek a birodalmi székvárosból. *PN*, 1. (1850) 110. sz.

1856-ban felmérési felügyelővé léptettek elő, majd 1861-ben Horvát-Szlavónország állandó kataszteréhez helyeztek felügyelőként.[28]

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban 1850 és 1854 között Josef Lokarner látta el a főmérnök feladatait, őt 1855-től Johann Rosentritt (*1832) mint a főmérnök helyettese (Mitrevident), 1856-tól mint főmérnök követte. 1861 végén Rosentrittet is a horvátországi felméréshez rendelték, de kérvényezte nyugdíjazását.[29]

A főmérnök munkáját általában egy, olykor több segéd segítette, illetve alkalomadtán a műszaki munkálatok ellenőrzésére egy-egy mérnököt (Mitrevident) is mellérendeltek, például Mersich mellett 1852 és 1860 között Franz Fischer (*1820) ellenőrizte a mérnökök munkáját.[30]

A mérnököket a becslőjárásokhoz rendelték, minden becslőjárásba egyet, így 1851-re Magyarországon 190, Erdélyben 63, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban 38 mérnök alkalmazását tervezték, vagyis összesen 291-et. Ahhoz, hogy a mérnökök egységesen végezzék a felméréseket, írásbeli utasításokra volt szükség. Különösen azért, mert köztük szép számmal voltak kezdők, akik korábban nem végeztek önállóan felméréseket. 1853-tól a mérnökhiány miatt engedélyezték, hogy a megüresedett álláshelyeket felmérési segédekkel is betölthessék, bár már ekkor folyamatosan csökkentették a műszaki alkalmazottak számát. Míg 1856 szeptemberében 189, 1857 augusztusában 138 és 1859 elején 109 műszaki szakembert alkalmaztak, addig 1861 első felében 38 fős személyzettel számoltak, az év második felében 34 fővel.[31]

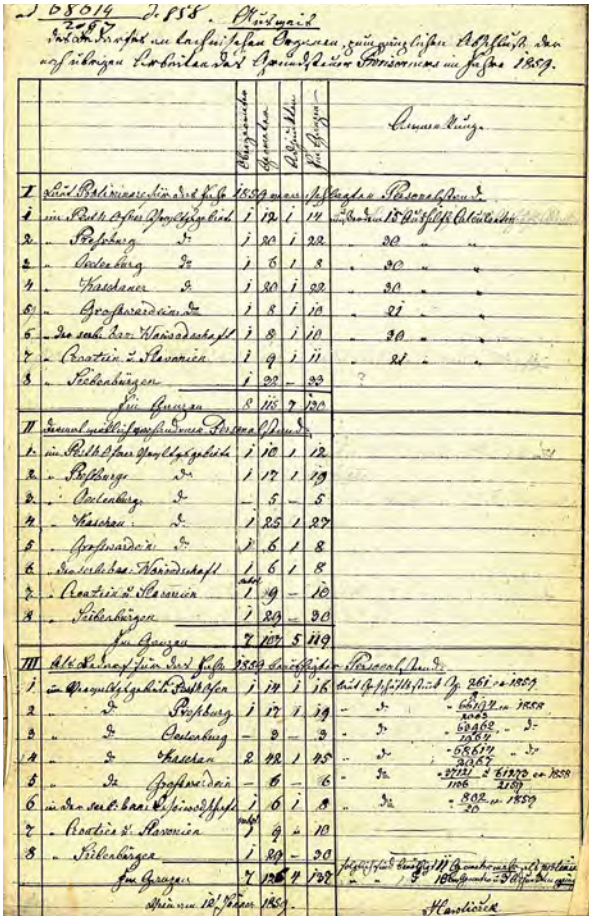

▪ *Hawliczek 1859. január 22-én kelt összesítése a provizórium műszaki személyzetéről: I. az 1859-re tervezett létszám Horvátország nélkül 119, II. tényleges létszám (1859. január) 109, III. 1859-ben szükséges létszám 127 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 439. 1858/68614.)*

Az állandó kataszter szervezete (1853–1861)

Háromszögelés

A részletes felmérés előmunkálatai 1853-ban kezdődtek a soproni adókerületben, mégpedig

28 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 481. 1860/65932., 512. 1864/3390. *Handbuch Österreich*, (1856) 5:34., (1858) 5:33., (1859) 5:30. TÖRÖK, 2016b. 29. GÜNTER LEGO – JÁN TIBOR OBENAU: „Wir haben Mitteleuropa „vermessen". Die Familien der Geometer: Obenau, Biscontini, Mersich, Tiller, Kraus und Lego. *Catastrum,* 5. (2018) 3:27–28. REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:27.

29 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 487. 1861/41100., 489. 1861/57649., 491. 1862/8816., 503. 1863/16299. TÖRÖK, 2016b. 29. Rosentritt 1823. március 31-én született Prágában l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 459. 1859/46132. *Handbuch Österreich*, (1856) 5:125., (1858) 5:123., (1859) 5:113.

30 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 325. 1852/4606., 338. 1854/332., 355. 1855/177., 473. 1860/39920. *Handbuch Österreich*, (1858) 5:33., (1859) 5:30. Fischer a csehországi Oploty nevű településen született 1820. január 9-én, róla l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 472. 1860/36512.

31 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 300. 1850/2011., 302. 1851/386., 309. 1851/2989., 330. 1853/1863., 343. 1854/1777., 383. 1856/3327., 403. 1857/19293., 439. 1858/68614., 465. 1860/5062., 465. 1860/6929., 468. 1860/19424., 470. 1860/28024., 478. 1860/57352., 480. 1860/63706., 480. 1860/63850., 487. 1861/38117., 488. 1861/46035., 489. 1861/50746., 489. 1861/52880., 499. 1862/53766. MNL OL, E 346 Magyar kincstári levéltárak, Abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár, K.k. Steuer Districts Commission Kaschau: Elnöki iratok 1851/138., 1852/250. TÖRÖK ENIKŐ: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3–14.

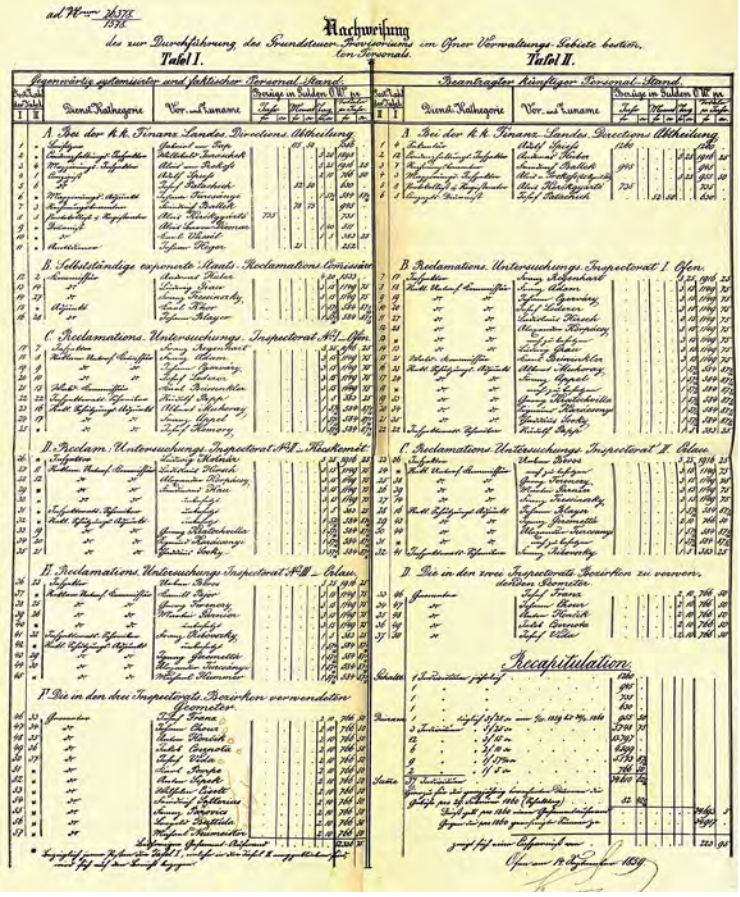

▪ *A pest-budai kerület pénzügyigazgatósági osztályának alkalmazottai, köztük a felszólalási bizottmány tagjai, felszólalási felügyelők, biztosok és segédek, valamint mérnökök. A táblázat jobb oldalán látható az 1859. szeptemberi állapot (12 mérnök), bal oldalán az 1860-ra tervezett személyzet (4 mérnök) (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 458. 1859/43857.)*

a háromszögeléssel, amelyet közvetlenül a bécsi kataszteri főigazgatósághoz tartozó háromszögelési iroda, a Katastral-Triangulirungs-Kalkul-Bureau szervezett, irányított és ellenőrzött. Az iroda vezetője 1847 és 1857 között Alois Hawliczek volt, 1857-től 1859-ig pedig Valentin von Streffleur (1808–1870), majd Friedrich Schnirch (1791–1868), 1860-tól 1866-ig Eduard von Pechmann. A pozsonyi és pest-budai adókerületben 1856-ban indult meg a háromszögelés, a kassaiban 1857-ben.[32] A háromszögelő mérnökök közvetlenül a főigazgatóságnak számoltak el a munkájukkal, köztük például Wenzel Hniliczka (Čáslav, 1798. 10. – Wien, 1873) és Bauer Norbert (1825–1872), bár a műszaki referensek is figyelemmel kísérték tevékenységüket.[33]

Határleírás és részletes felmérés a soproni kerületben

1854-ben Johann Schuster (*1798) felmérési referens (Vermessungs-Referent) aligazgatói címmel (Mappirungs-Unterdirektor) kapott

▪ *Friedrich Schnirch portréja, 1860 (Josef Kriehuber litográfiája, wikimedia commons)*

32 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 378. 1856/1992., 390. 1856/6636., 405. 1857/27273., 409. 1857/40016., 414. 1857/55346., 422. 1858/16972., 423. 1858/19556., 425. 1858/27075., 429. 1858/37153.

33 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 328. 1853/1147., 328. 1853/3685., 329. 1853/1359., 330. 1853/1627., 333. 1853/2659., 333. 1853/2708., 336. 1853/4024., 341. 1854/1022., 433. 1858/46285., 438. 1858/63967. Zeger, 1991. 75–77., 102–107. *Handbuch Österreich*, (1856) 1:155., (1858) 1:176., (1859) 1:173., (1860) 1:175. MNL OL, S 92 - No. 23/1. 169–172., 178–179. Hniliczka születési és halálozási adatairól l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 448. 1859/20490., Verzeichniß der Verstorbenen vom 25. bis 29. Oktober. *Neues Fremden-Blatt*, 9. (1873) 298:4. Bauerről l. Pályi Zsófia Kata: A Magyar Királyi Telekzeti Kőnyomda Budán. *Catastrum*, 1. (2014) 1:9–10.

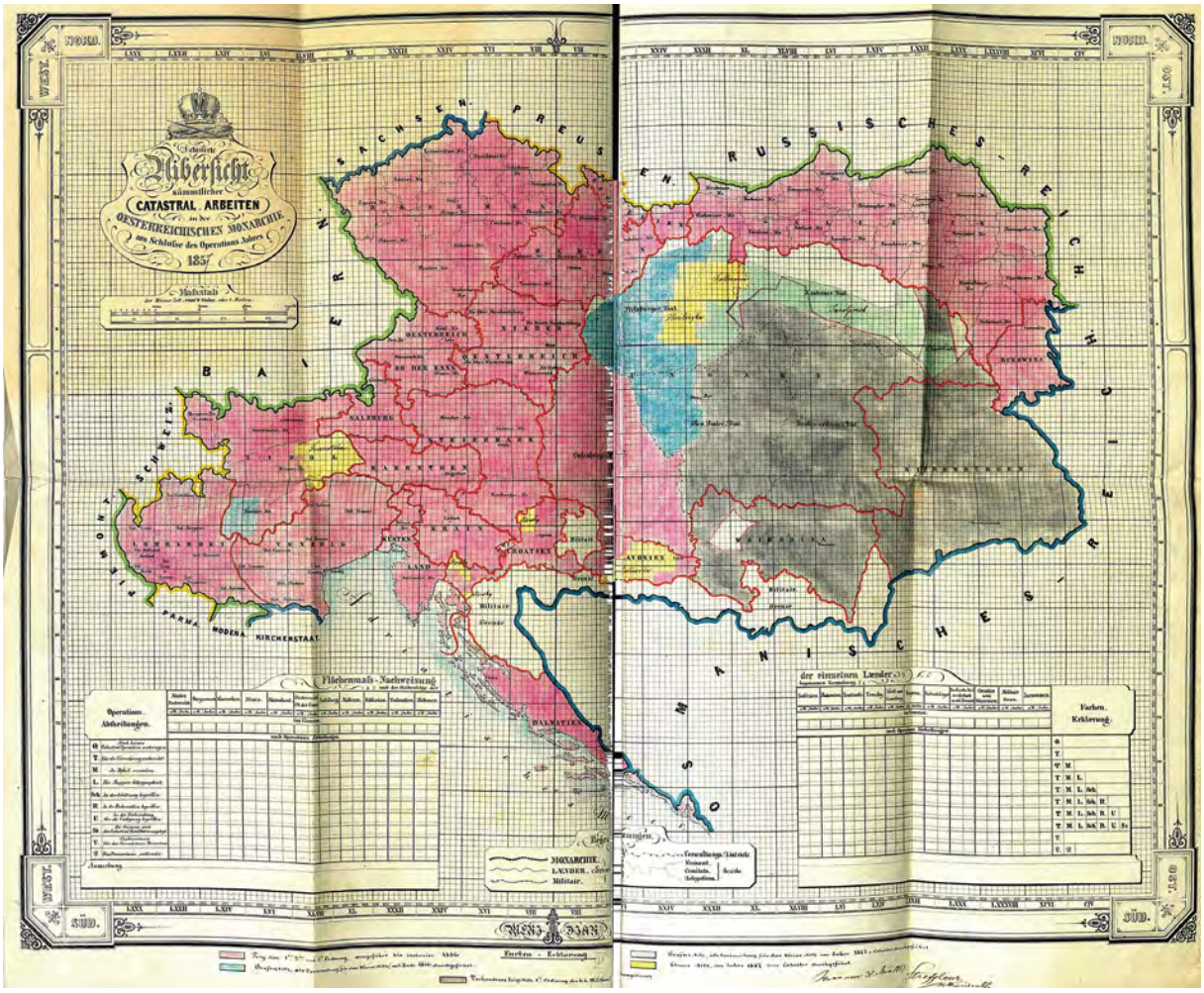

▪ *A Habsburg Monarchia kataszteri háromszögelésének áttekintése, 1857. A piros az 1856 végéig kiépített első-, másod- és harmadrendű hálózatot, a kék az 1856 végéig kiépített elsőrendű, a zöld az 1857-ben kiépített elsőrendű, a sárga az 1857-ben kiépített másod- és harmadrendű hálózatot jelöli, a fekete a katonai háromszögelés elsőrendű hálózatát (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 425. 1858/27075.)*

megbízást az előmunkálatok – határleírás – vezetésére, akit a soproni országos pénzügyigazgatósági osztályának rendeltek alá.[34]

A részletes felmérés 1856-ban kezdődött, ekkor nevezték ki Vacano Fülöpöt (1802–1884) műszaki referensnek (technischer Referent) igazgatói címmel, a soproni pénzügyigazgatósági osztálynak alárendelve. Az aligazgatóságok és felügyelőségek száma, vezetője és működési területe évről évre változott, az új szervezeti egységek minden év májusában-júniusában alakultak ki, mert akkor kezdődtek a nyári

34 Török Enikő: A „földképi", azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:15–28.

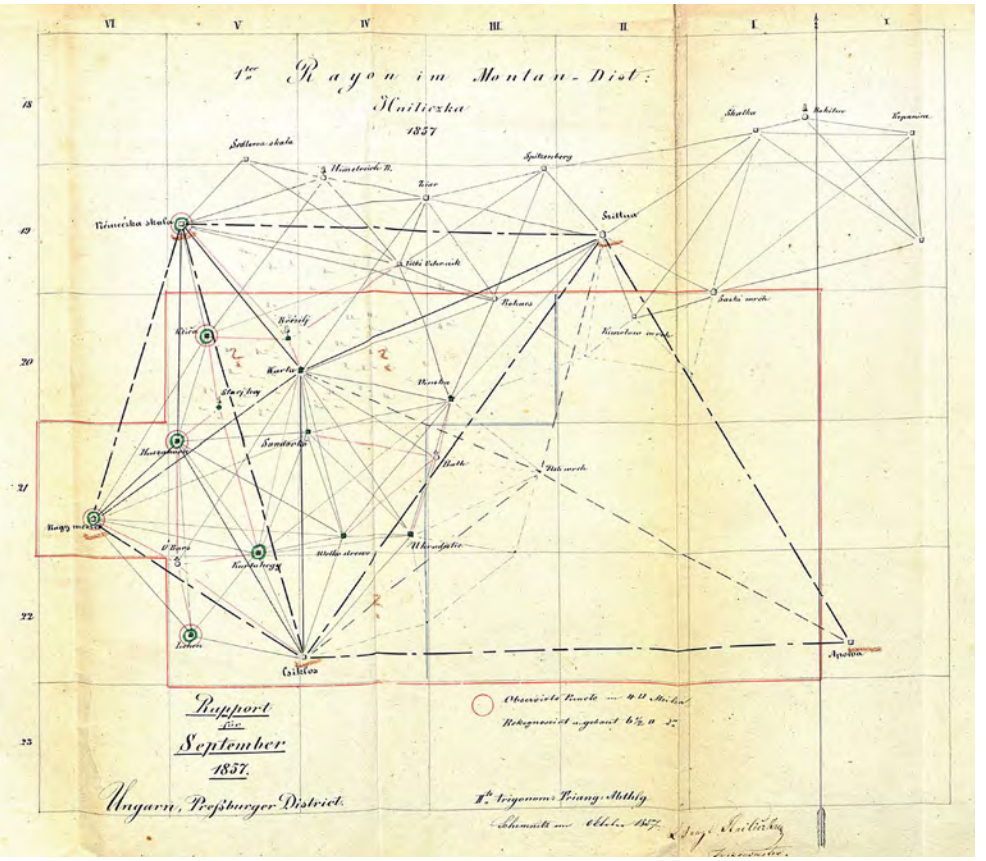

▪ *Hniliczka háromszögelési munkajelentéséhez csatolt térképe, 1857 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 408. 1857/37487.)*

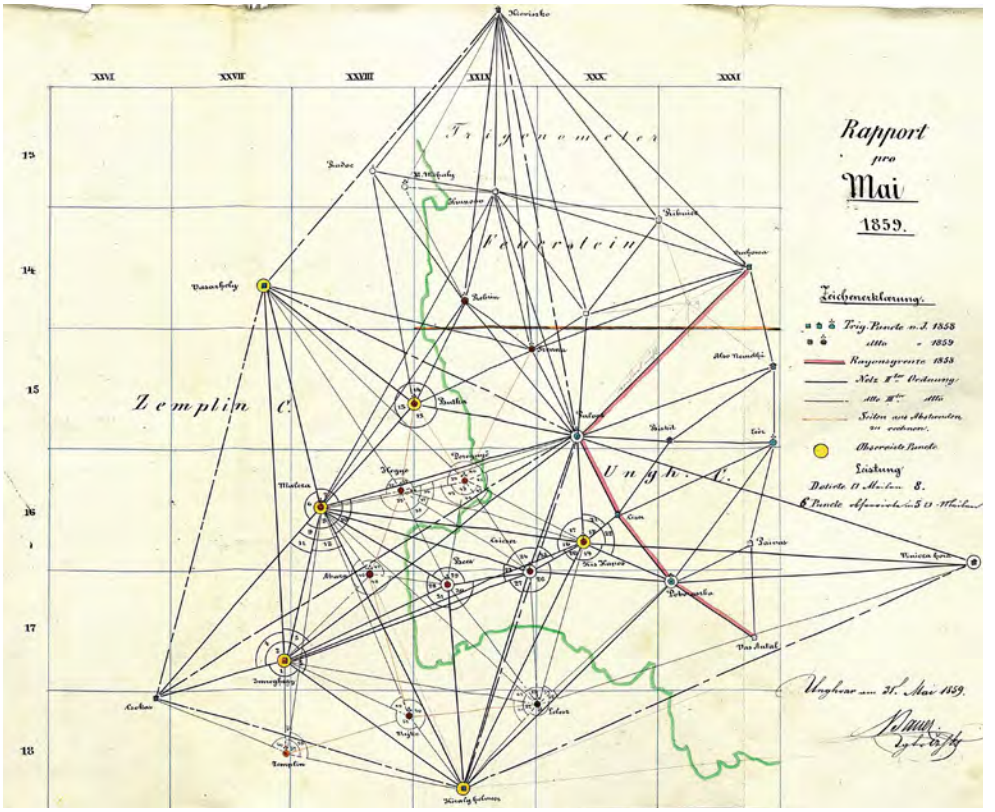

▪ *Bauer háromszögelési munkajelentéséhez csatolt térképe, 1859 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 451. 1859/27458.)*

▪ *Vacano Fülöp portréja (GK)*

terepmunkák, és a rákövetkező télen folytak az irodai munkálatok.[35] A korszakban Johann Schuster, Adalbert Urbas (1805–1875), Wilhelm Hillmayer és Josef Halm (1803–1875) látott el aligazgatói feladatokat.[36] A kataszteri szervezet felépítését és működését részletesen ismerteti az 1856. évi felmérési utasítás első része, azzal a megszorítással, hogy Magyarországon nem országos pénzügyigazgatóság, hanem országos pénzügyigazgatósági osztályok irányították a felmérést, nem neveztek ki külön kataszteri referenseket (Katastral-Referent), valamint a pozsonyi és a kassai adókerületben a műszaki referensek nem kaptak igazgatói címet.[37]

A részletes felmérés 1856. évi elindításához szükséges műszaki személyzetet részben Bukovinából rendelték Magyarországra, részben a provizóriumból helyezték át, részben pedig újakat alkalmaztak. A birodalom számos napilapjában álláshirdetések jelentek meg, amelyekben a soproni adókerületbe kerestek mérnököket és segédeket.[38]

35 A soproni adókerület állandó kataszterének szervezetét bemutató táblázat összeállításához a következő forrásokat használtam: ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 368. 1855/4533., 375. 1856/1135., 383. 1856/3327., 384. 1856/4097., 387. 1856/5225., 388. 1856/5766., 390. 1856/6840., 393. 1856/8216., 394. 1856/8799., 401. 1857/12130., 403. 1857/19293., 403. 1857/19515., 404. 1857/22016., 405. 1857/27328., 406. 1857/30276., 406. 1857/32436., 407. 1857/35246., 409. 1857/40015., 410. 1857/42548., 411. 1857/44867., 413. 1857/50043., 414. 1857/55205., 415. 1858/761., 415. 1858/2154., 419. 1858/9640., 422. 1858/17048., 422. 1858/17080., 428. 1858/34643., 428. 1858/34732., 435. 1858/53006., 436. 1858/55739., 437. 1858/57975., 437. 1858/59016., 439. 1858/66051., 445. 1859/13870., 446. 1859/15868., 446. 1859/15900., 447. 1859/17874., 448. 1859/23240., 449. 1859/23551., 453. 1859/31766., 454. 1859/34105., 457. 1859/41984., 458. 1859/43976., 458. 1859/43977., 459. 1859/46267., 461. 1859/51417., 462. 1859/55110., 464. 1860/4804., 464. 1860/4886., 466. 1860/7198., 467. 1860/12658., 468. 1860/19342., 469. 1860/25444., 470. 1860/30994., 471. 1860/31041., 472. 1860/36704., 474. 1860/43099., 476. 1860/49423., 480. 1860/63986., 484. 1861/17630., 484. 1861/23100., 486. 1861/30021.; Beilagen 650. 1856/6047., 659. 1858/24667., 669. 1859/36751. MNL OL, K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok, II-A-21-b Tárgyi alapon átrendezett iratok, Pénzügyi közigazgatási ügyek, Háromszögelési és kataszteri felmérési ügyek, Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1860–1865. 1–32. Az 1858. és 1859. évi birodalmi címtárak az előző évben kialakított és az aktuális év első felében érvényes szervezetet mutatják. L. *Handbuch Österreich*, (1858) 4:224–225., (1859) 4:167–168. A címtárakról l. Reisz T. Csaba: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. *Catastrum*, 5. (2018) 1:15. Vacanoról l. Raum Frigyes: Vacano Fülöp, a magyarországi kataszteri felmérés első vezetője. *GK*, 38. (1986) 6:445–446.

36 Az aligazgatókról és felügyelőkről l. Török, 2017. 3–13. Urbas Laibachban (Ljubljana) hunyt el 1875. május 9-én. l. *Laichbacher Tagblatt*, 8. (1875) 104. sz. Halm Laibachban (Ljubljana) hunyt el 1875. május 9-én. l. Verstorbene. *Vereinigte Laibacher Zeitung*, (1875) 109:794.

37 *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. 1–27. Az utasítás teljes terjedelemben és – Tuza Csilla által készített – magyar fordításban is elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu).

38 Kundmachung der k.k. Steuerdirektion in Salzburg. *Salzburger Zeitung*, (1855) 104:377. Kundmachung der k. k. österreichischen Finanzlandesdirektion. *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, (1856) 2:9. Konkurs-Ausschreibung. *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, (1856) 157:89. Konkurs-Ausschreibung. *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, (1857) 18:158.; (1857) 112:1088. Vermessungs-Adjunktenstellen. *Amtsblatt zur Wiener Zeitung,* (1857) 221:2291.

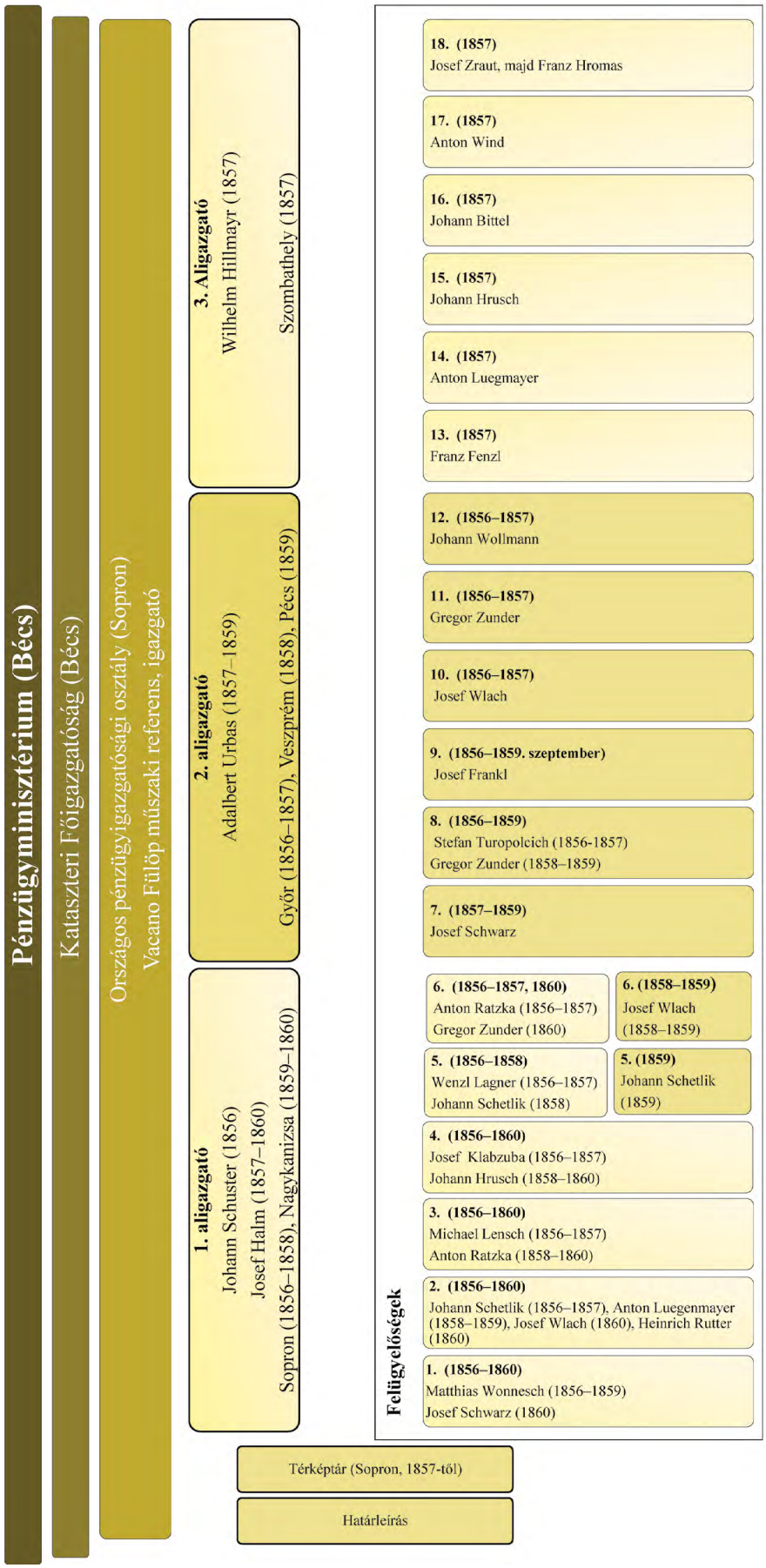

▪ *Az állandó kataszter szervezete a soproni kerületben 1856 és 1861 között. Az aligazgatóságok és felügyelőségek területe folyamatosan változott, az új aligazgatóságokat és felügyelőségeket minden év májusában-júniusában alakították ki, és azok egy éven át működtek*

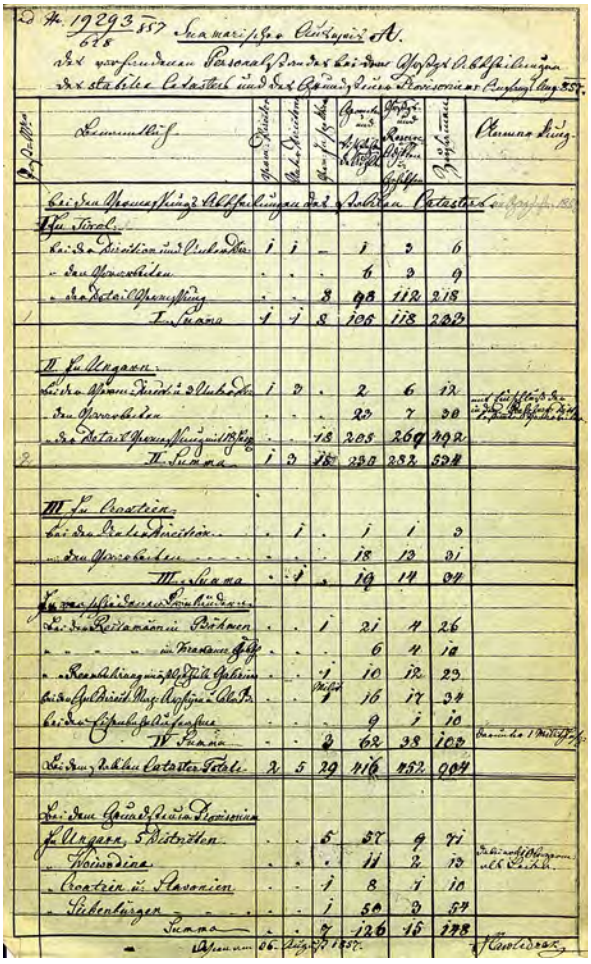

▪ *A birodalom kataszteri személyzete 1857. augusztus elején. Magyarországon az állandó kataszter 534 fővel működött, a provizórium 138 fővel (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 403. 1857/19293.)*

A soproni térképtár

A soproni ideiglenes térképtárat 1857-ben hozták létre, első vezetője Karl Rolke (1822–1862) volt. A térképtár feladata nem korlátozódott a felmérési munkarészek megőrzésére, az alkalmazottak azok másolását, illetve litografálásra történő előkészítését is végezték. 1858-ban nevezték ki az első térképtárost Anton Buttula provizóriumi főmérnök személyében, aki 1861-ig látta el a térképtár vezetését. Közben 1860-ban megoldódott a térképtár „állandó", legalább 10-15 évre szóló elhelyezésének kérdése, így létrejött a soproni állandó térképtár.[39]

Határleírás és részletes felmérés a pozsonyi kerületben

A pozsonyi adókerületben 1858-ban indult meg a határleírás és a részletes felmérés, a műszaki referens hatáskörét a pozsonyi pénzügyigazgatósági osztálynak alárendelve Josef Gsund felmérési felügyelő, a provizórium főmérnöke látta el. Két felügyelőséget alakítottak ki, a körmöc- és a selmecbányait, az előbbit Franz Fenzl (*1801) irányította, az utóbbit Anton Wind (*1801). Az 1860-ban létrehozott harmadik felügyelőség vezetőjévé Stefan Turopolcichot nevezték ki.[40]

Határleírás és részletes felmérés a kassai kerületben

A kassai pénzügyigazgatósági osztály területén is 1858-ban kezdődtek az előmunkálatok, Josef Lokarner felmérési felügyelő műszaki referensként ellenőrizte a mérnökök munkáját. Egy felmérési felügyelőséget alakítottak ki Máramaros vármegyében, amelynek vezetésével Johann Wollmannt (*1810) bízták meg. A következő évben kezdték meg a részletes felmérést, és Ungváron létrehozták a második felügyelőséget Josef Frankl (*1810) vezetésével. 1860-ban pedig négyre emelkedett a felügyelőségek száma, a Tirolból érkező Franz Bayer vezette a harmadik, Johann Bittel (*1800) pedig a negyedik felügyelőséget, és egyúttal Adalbert Urbas aligazgatóként átvette Lokarnertől a műszaki referens tisztét.[41]

39 Török, 2018. 26–34.

40 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 424. 1858/22337., 426. 1858/29514., 432. 1858/43610., 441. 1859/223., 441. 1859/804., 442. 1859/3311., 443. 1859/3599., 446. 1859/15868., 448. 1859/20463., 450. 1859/27207., 451. 1859/27515., 451. 1859/27516., 453. 1859/31956., 454. 1859/36564., 455. 1859/36585., 456. 1859/39541., 459. 1859/46133., 463. 1859/60799., 465. 1860/6871., 468. 1860/19418., 470. 1860/30884., 472. 1860/36656., 463. 1859/63789., 474. 1860/43002., 475. 1860/43150., 483. 1861/11604., 486. 1861/30180.

41 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 425. 1858/24574., 433. 1858/46285., 438. 1858/63966., 438. 1858/63967., 439. 1858/66330., 441. 1859/840., 447. 1859/17997., 450. 1859/27203., 452. 1859/30335., 454. 1859/34256., 456. 1859/39508., 458. 1859/46051., 460. 1859/51252., 464. 1860/961., 464. 1860/4848., 464. 1860/4963., 470. 1860/28159., 472. 1860/36767., 474. 1860/42915., 476. 1860/49361., 477. 1860/51588., 478. 1860/60405., 479. 1860/60732., 481. 1860/70725., 483. 1861/9814., 484. 1861/20099.

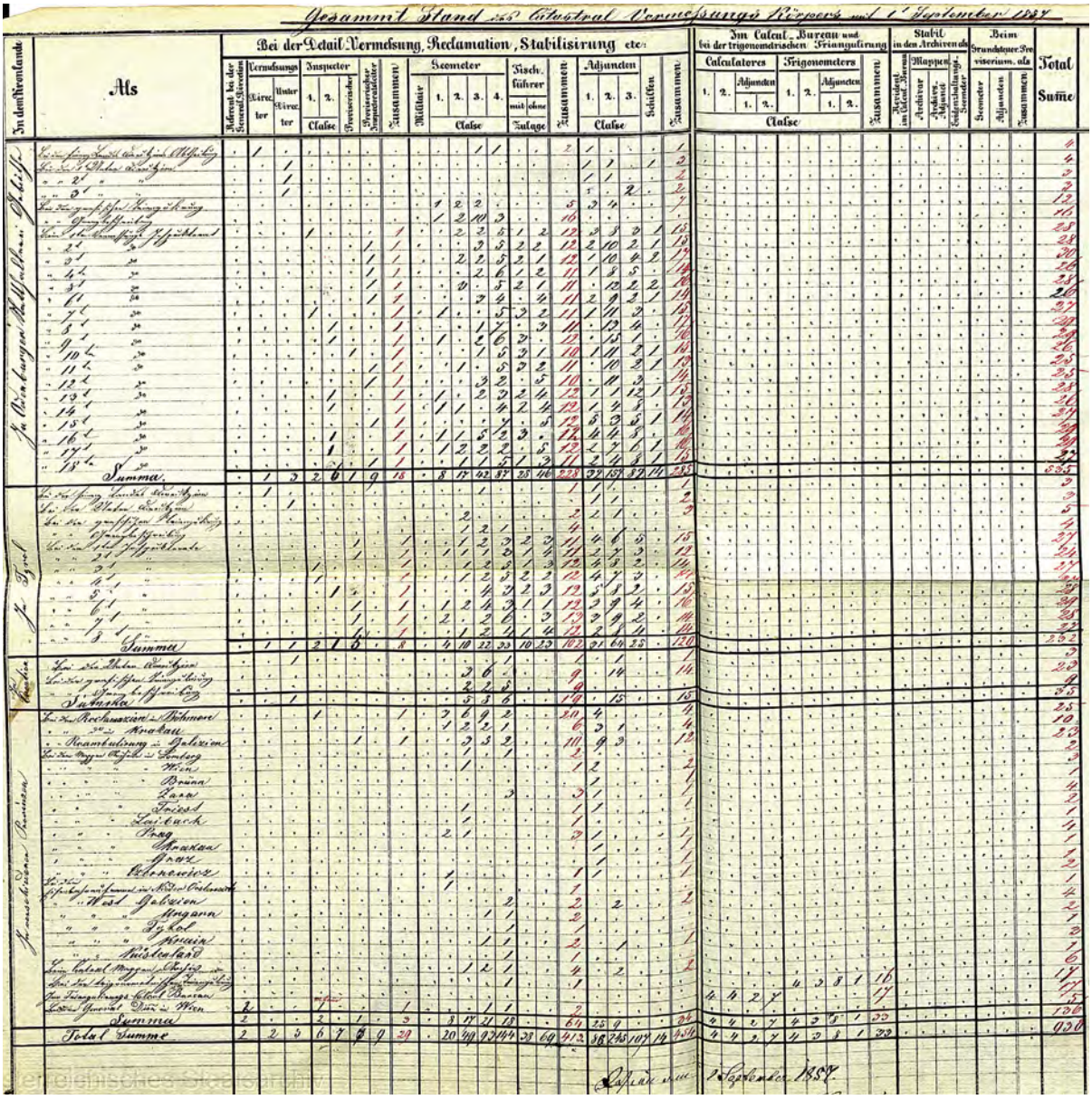

▪ *A birodalom állandó kataszteri személyzete 1857. szeptember 1-jén. Magyarországon az állandó kataszter 535 fővel működött (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 404. 1857/22016.)*

1860 végéig 1934 települést mértek fel a mérnökök Magyarország területén. 1861 júniusa körül a műszaki személyzetet a horvátországi részletes felméréshez rendelték, a magyarországi felmérést szüneteltették, a soproni térképtár azonban továbbra is működött néhány fős személyzettel.[42]

42 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 484. 1861/20195., 485. 1861/28417., 486. 1861/30235., 487. 1861/35844. Die Leistung des k. k. militärisch-geographischen Institutes und des Grundsteuer-Katasters im Verwaltungsjahre 1861. *WZ*, (1861) 272:4292.

▪ *Vacano Fülöp: A kataszteri felmérés állása a soproni adókerületben, 1859. április 10. Az arab számok jelölik az 1859. évi felmérési felügyelőségek területét, Neusee és Stanek neve jelzi a határleírásra kijelölt területeket (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 447. 1859/17874.)*

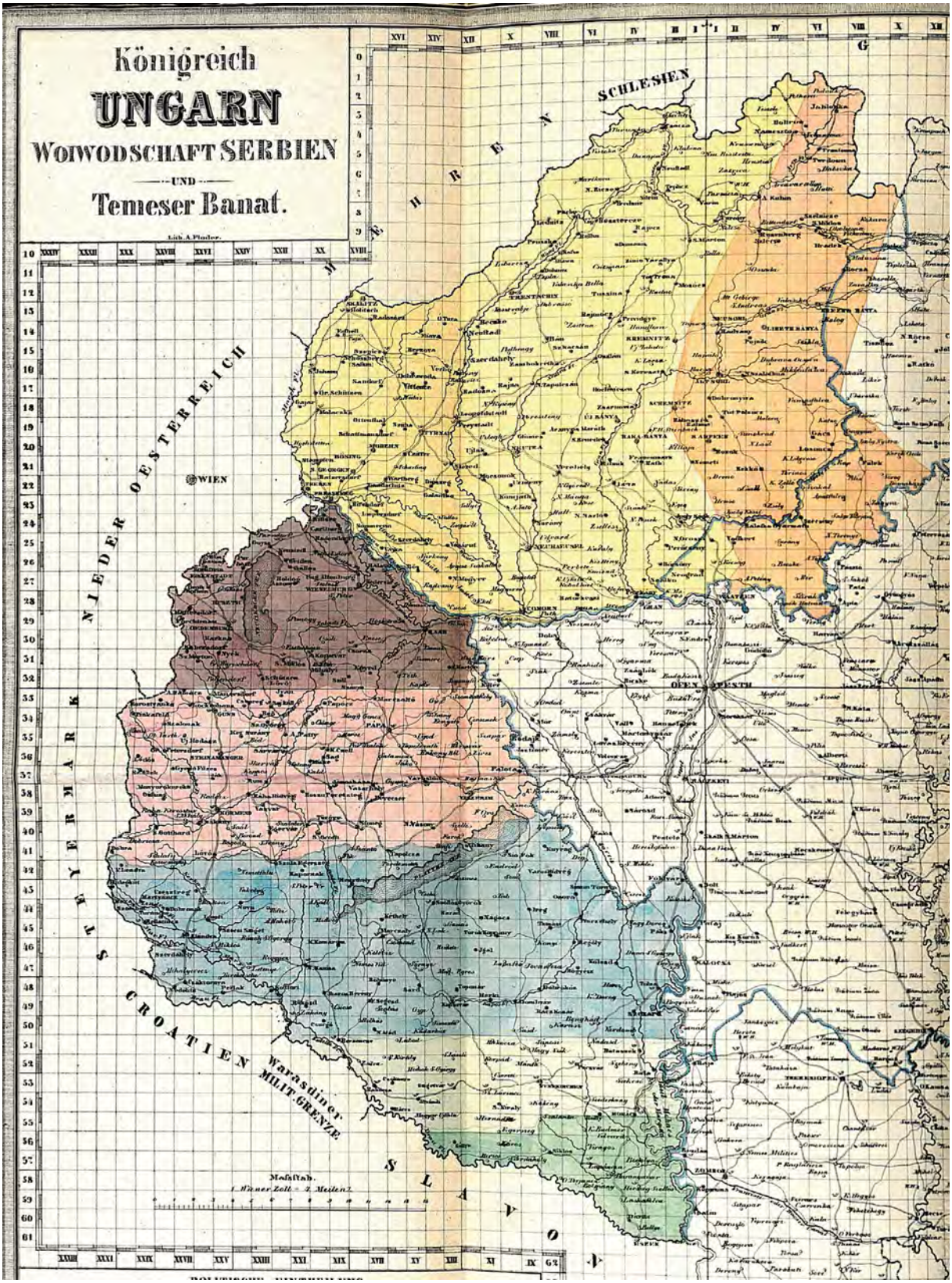

▪ *Az 1857. évre indítványozott felmérési munkák. Barna szín jelöli az 1856 végére részletesen felmért terület, piros az 1857-ben felmérendő terület, kék az 1857-ben elvégzendő határleírást, világoszöld az 1856 végére grafikusan háromszögelt terület, zöld az 1857-re tervezett grafikus háromszögelést, sárga az 1857-re tervezett másod- és harmadrendű hálózat kiépítését, narancssárga az elsőrendű hálózat kiépítését (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 390. 1856/6956.)*

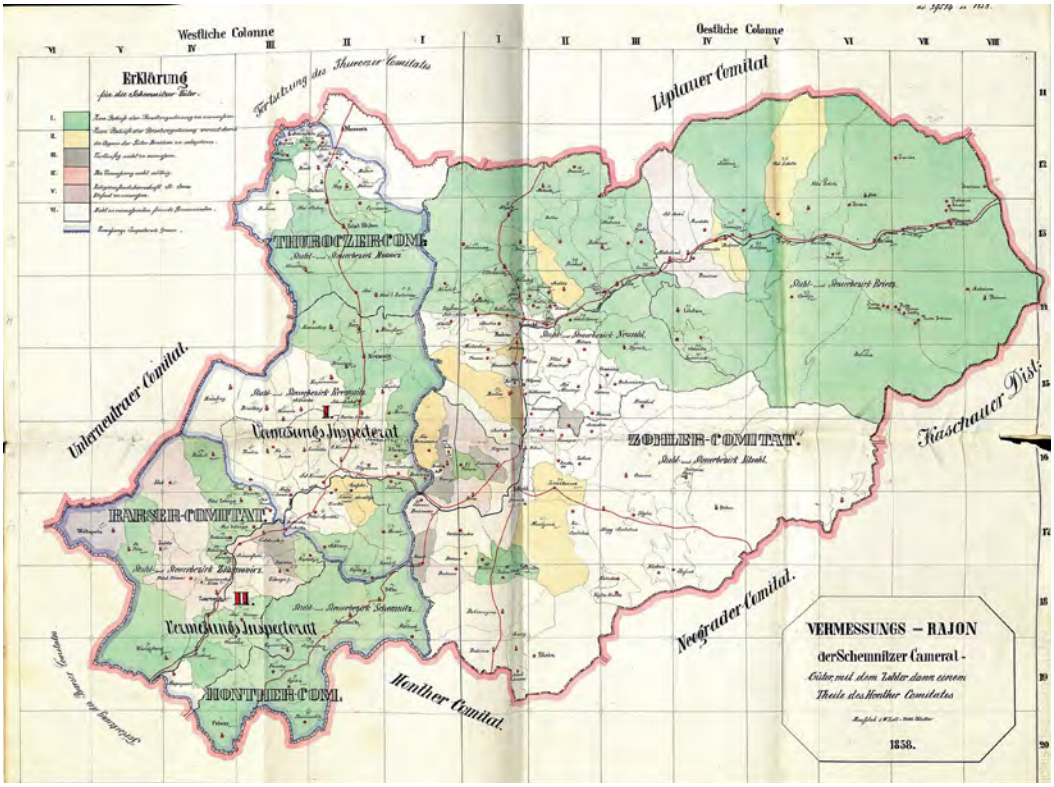

▪ *Két felmérési felügyelőség a pozsonyi adókerületben: a selmecbányai és a körmöcbányai, 1858 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 426. 1858/29514.)*

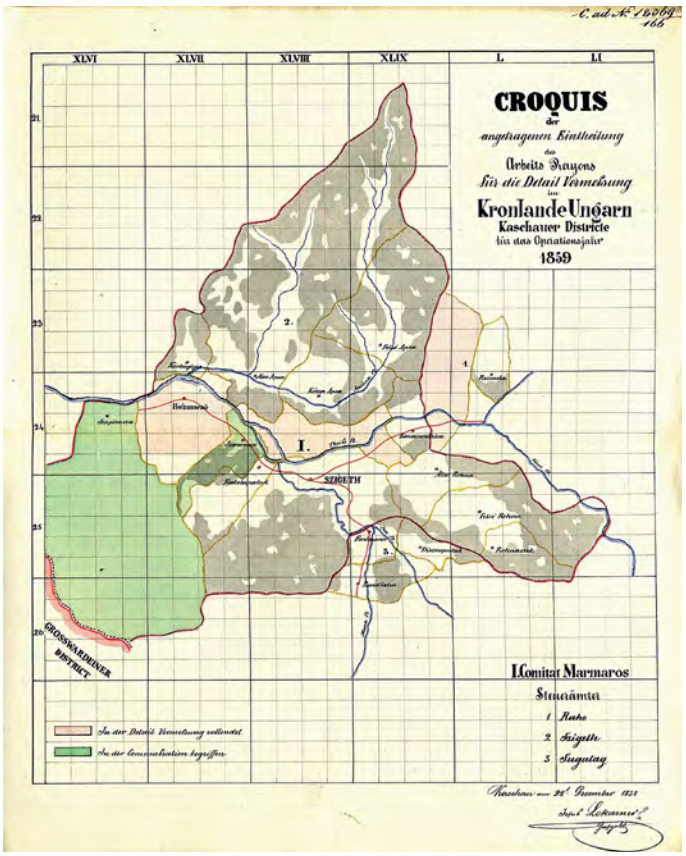

▪ *1859. évi munkaterv a kassai adókerületben: rózsaszín jelöli a részletes felmérés területét, a zöld a tagosításra váró területet (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 441. 1859/840.)*

Schmidt Anikó

A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)

Az első világháború által kettéosztott 1910–1918-as országgyűlési ciklus első felében a kataszteri felméréssel és a földadóval kapcsolatban új törvény nem született, az egyenesadót és az ármentesítéseket illető törvények egy része azonban (így például az al-dunai III., IV. és V. számú „öbölzetek" ármentesítéséről szóló javaslat) kapcsolódott hozzá.[1] A korábbi országgyűlési ciklusokban megismert problémák továbbra is a kataszterről szóló közbeszéd jelentős részét képezték: több ellenzéki képviselő is sürgette az új földadókataszter bevezetését, felmerültek hibás osztályba sorozások és különféle reformjavaslatok, így például az országosan kötelező kataszteri kiigazítás gondolata a kisbirtokosság védelmében. A túl magas földadó miatt annak ellenére is érkeztek panaszok, hogy azt a kormány az 1909. évi V. törvénycikkben leszállította.[2]

A kataszter a költségvetésben

Az 1912. évi zárszámadás szerint az országos kataszteri felmérésnél abban az évben többletköltséget okoztak a napidíjak, jutalmak és segélyek. A napidíjak esetében a túlköltekezés abból adódott, hogy a kataszteri és ingatlannyilvántartási telekkönyvek összehangolását és a nyilvántartások pontos vezetését szolgáló betétszerkesztés miatt a tervezettnél több díjnokot kellett alkalmazni, míg a jutalmakkal a felmérési munkálatokat túlórában is végző tisztviselőket kívánták ösztönözni.[3] Ugyanakkor a személyi járandóságok többi alrovatánál megtakarítás volt. Ugyancsak sikerült csökkenteni a kiadásokat a földadókataszter kiigazításánál is (a megtakarítás 268 743 korona volt 1912-ben és 340 308 korona 1913-ban), amely munkálatok Teleszky János pénzügyminiszter

1 Az ártéri öbölzet – mai szóhasználattal öblözet – a folyó árterének természetes vagy mesterséges elhatárolásokkal elkülönülő részvízgyűjtője, amelyet az öblözeti szakaszon a mederből kilépő árvizek (védművek híján vagy azok tönkremenetele esetén) elönthetnek. A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrum*ban megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkülő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobbi. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új" földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44.; A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen 7. (2020) 3:39–54. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

2 Az 1909. évi V. törvénycikk a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról megtekinthető: *Ezer év törvényei* (https://net.jogtar.hu)

3 A kataszteri részletes felmérés előrehaladását térképekkel is szemlélteti: Török Enikő: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum,* 2. (2015) 1:11–18.

Év	A folyó évre a földadóra közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1910	70 729 999	68 658 745	2 542 531	2 500 509	2 754 514	1 127 229	1 115 856
1911	71 182 054	72 845 508	2 694 038	2 764 421	2 684 238	1 152 814	1 160 821
1912	70 916 472	69 670 342	2 946 773	2 999 429	3 086 922	1 169 697	1 167 204
1913	62 361 749	61 918 270	3 199 462	3 128 916	3 142 681	1 333 605	1 325 156
1914 első félév	31 500 204	23 022 159	1 619 204	1 561 660	1 566 441	nincs adat	nincs adat

▪ *A földadóból származó bevételek és kataszterre vonatkozó éves költségvetés (korona) 1910–1914 között*

véleménye szerint *„jóformán be vannak fejezve”*.[4] Ebben a ciklusban a földadó-nyilvántartás rendszeres és pontos vezetéséért minden községet ingyen elláttak a kataszteri térképek másolataival, így a térképmásolatokat egyre kisebb mennyiségben értékesítették.[5] A földadóból származó bevételek 1913-tól látványosan csökkentek, mert ettől az évtől a földadó kivetési kulcsát az 1909:V. tc. alapján 25,5%-ról 20%-ra mérsékelték. Az így keletkezett bevételkiesést a földadókataszter kiigazítása révén várt többlet nem ellensúlyozta.

Új földadókataszter sürgetése a kisbirtokosság érdekében

Annak ellenére, hogy az 1909. évi V. tc. elfogadásával a képviselőház és a főrendiház egyaránt a meglévő földadókataszter kiigazítására szavazott, ebben az országgyűlési ciklusban is több képviselő felszólalt az új kataszter bevezetésének szükségessége mellett, elsősorban a kisbirtokosság hátrányos helyzetével és a terhek aránytalan elosztásával érvelve. Erre vonatkozóan a „Magyar-, Horvát-Szlavón- és Dalmátországok országgyűlésileg összegyűlt képviselői” külön felirati javaslatot terjesztettek elő a parlamentben, amelyet Miháli Tivadar román nemzetiségi képviselő (Szolnok-Doboka vármegye, Nagyilonda) olvasott fel a képviselőházban.[6] A javaslat megfogalmazói reformokat sürgettek az igazságosabb és az állampolgárok között méltányosabban eloszló adó rendszerének érdekében, és kérték, hogy a földadót teljesen új földadókataszter alapján állapítsák meg, érvényesítve benne a fokozatosság elvét.[7]

Bikádi Antal (Békés vármegye, Orosháza) a földadókataszter kiigazításáról rendelkező 1909. évi V. törvénycikket *„szerencsétlen alkotásnak”* nevezte, mert bár a nyolcvanas évek közepétől nyilvánvalóak voltak a kataszteri felméréssel kapcsolatos általános, az egész országot sújtó visszásságok, mégis 25 év kellett hozzá, hogy a kormány megalkossa a kiigazításról szóló törvényt, amelyben úgy kezelik a problémákat, mintha azok csupán szórványosak, egyes vidékeket érintő bajok volnának. Megemlítette még azt a pletykát, miszerint a jegyzők és kataszteri nyilvántartók olyan hí-

4 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az Állami zárszámadás 1910–1914. évi köteteiből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu). Teleszky János felszólalásaira vonatkozóan l.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* I–XLI. Bp., 1910–1918. (= *KN*). 468. országos ülés (1913. október 30.). XIX:258.; 524. országos ülés (1914. március 19.). *KN*, XXIII:142–143.

5 A kataszteri térképekre vonatkozóan l.: TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum,* 1. (2014) 2:14–21., a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kataszteri gyűjteményről pedig: REISZ T. CSABA: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban. *Catastrum,* 6. (2019) 1:44–52.

6 A felszólaló képviselők életrajzi adataira l. *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól.* Szerk.: VÉGVÁRY FERENC – ZIMMER FERENC. Bp., 1910. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.

7 10. országos ülés (1910. július 11.). *KN*, I:109. A javaslatot l.: *Az 1910. június 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai.* I–LXIV. Bp., 1910–1918. (= *KI*) 28. Miháli Tivadar és társai válaszfelirati javaslata. I:501–506.

reket terjesztettek, miszerint a kataszteri kiigazítást kért emberekre utána még magasabb adót rónak ki. Novák János egyetértett Bikádi Antallal és hosszasan részletezte, hogy míg a kisbirtokokhoz 1884–1885 között folyamatosan jártak a kataszteri biztosok és feljegyezték a művelésiág-változásokat, addig a nagybirtokosok az 1864-ben kivetett adót fizették, az ő művelésiág-változásaikkal senki sem foglalkozott, holott a képviselő maga is tud olyan esetről, hogy a haszontalan területként felvett részen halastavak vannak, amelyek nagy jövedelmet hoznak munka nélkül is. A régi időket igazságosabbnak nevezte, hiszen akkor a birtokosoknak jövedelmük arányában katonákat kellett kiállítaniuk: ez a kötelesség immár a múlté, *„elég az, hogy a milliónyi jövedelmet zsebre vágják."*[8]

Ugyancsak sérelmezte a kataszter új felvételének elmaradását Pető Sándor (Budapest, III. kerület), a kiigazítást pedig toldozás-foltozásnak minősítette.[9]

Herczegh Sándor (Somogy vármegye, Szigetvár) az adórendszer aránytalanságaira hozott fel konkrét példát saját községéből: *„Szigetvár […] az ottani nagybirtokkal szemben éppen kétszeresét fizeti holdanként az adónak, mint az ottani uradalom, mely csaknem ugyanannyi területet tesz ki; holott bizonyítani sem kell, hogy az az uradalom a rendezés alkalmával a jobbik részt választotta. Eklatáns eset, t. ház, hogy Molvány, Pata (ma Patapoklosi, Baranya megyében), Radna és Zádor községek határában egy 1200 holdas birtok parcellázás alá került, melynek parcelláiért horribilis ár[a] t fizettek az ottani földéhes kisbirtokosok és a községek. Midőn megkapták a földet, bámulva tapasztalták, hogy ennek a földnek az adója nyolc-tízszerte kevesebb, mint az általuk tulajdonjoggal bírt úrbéri földecskék adója. De nem sokáig örülhettek ezeknek az előnyöknek, mert rövidesen jött a kataszterkiigazítás és jobb osztályba minősítették az elparcellázott földeket. De különösen esett az, hogy midőn így feljebb vitték és jobb minőségűnek találták az elparcellázott birtokrészt, addig az el nem adott részt meghagyták ugyanazon osztályban és azok nem fizetnek ma sem, csak 60, 80, 100 fillért."*[10] A képviselő úgy látta, a hibás osztályba sorozások nagy része is a kisbirtokosokat sújtotta: állítása szerint 2,5 millió kisbirtokosnak volt a valóságosnál magasabb osztályba sorozva a földje, ezért az adókivetés nem állja meg a helyét. Sérelmezte továbbá, hogy még mindig a Bach-korszakban lefektetett földadó-kivetési kulcs alapján állapítják meg a földadót, noha a viszonyok azóta jelentősen megváltoztak.[11]

Új földadókatasztert sürgetett Kún Béla (Hódmezővásárhely) is, az alföldi kisbirtokosság érdekeire hivatkozva, *„mert […] amíg a kisgazdák földjei 2-10-18 k[orona] adót fizetnek holdanként, addig a mellettük levő nagybirtok 1-2 k[oroná]t vagy csak 80 fillért fizet."*[12] Nagyatádi Szabó István (Somogy vármegye, Nagyatád) egyik felszólalásában megemlítette, hogy a kataszteri biztosok azzal indokolják a kisbirtokosok arányaiban magasabb adófizetését, hogy ők a nagybirtokosoknál jobban művelik a földjeiket.[13] A képviselő a kataszteri tiszta jövedelem alapján számított örökösödési adó kapcsán azt javasolta, hogy először a kataszter kiigazítását hajtsák végre, mert egyelőre egy nagybirtokos a holdjai után sokkal kevesebb adót fizet, mint egy kisbirtokos, ebből kifolyólag pedig az örökösödési adóban is anomáliák lesznek. Kifejtette, hogy az igazságtalanságok főleg azért történhettek meg, mert amikor a kataszteri felvételezés zajlott, a kisbirtokosokat nem hallgatták meg. Wekerle Sándor ígéretével ellentétben a gyakorlatban továbbra is a nagybirtokos-túlsúly érvényesül. *„Bár a megyéknél is, miután a kisbirtokosság nem tudott kellő eréllyel fellépni, csak kis hányadot engedtek át részükre a bizottsági he-*

8 A két képviselő felszólalására l.: 22. országos ülés (1910. július 25.). *KN,* I: 390–391., 404–405.
9 70. országos ülés (1911. január 5.). *KN,* III:349.
10 48. országos ülés (1910. november 30.). *KN,* II:327.
11 145. országos ülés (1911. május 2.). *KN,* VII:123.
12 55. országos ülés (1910. december 9.). *KN,* II:501.
13 55. országos ülés (1910. december 9.). *KN,* II:518.

lyekből, mindössze egy-két tagot vettek be. Ami az országos földadóbizottságot illeti, az akkori többség elkövette azt az óriási hibát, hogy ama 10 tag közé, amelyeknek megválasztására e háznak joga volt, kisbirtokost nem választott meg, csak nagy- és középbirtokost. Természetesen a főrendiház is azt a 10 tagot, kit joga volt megválasztani, a nagybirtokosokból választotta. Így a kisbirtokosság a választás révén kimaradt az országos bizottságból. Jött a kinevezés; a pénzügyminiszternek tudvalévőleg joga volt 20 tagot kinevezni az országos földadóbizottságba; Wekerle akkori miniszterelnök és pénzügyminiszter úr megígérte, hogy a kinevezésnél figyelembe fogja venni a kisbirtokosság érdekeit és úgy állítja össze a bizottságot, hogy benne a kisbirtokosság is képviselve lesz. Azonban Wekerle Sándor úr addig, amíg miniszter volt, a kinevezéseket nem eszközölte, vagy nem eszközölhette – azt már ő tudja legjobban –, s így a kinevezés joga átszállt a mostani pénzügyminiszter úrra, aki nem érezte magát kötelezve Wekerle akkori nyilatkozata által és kinevezett a bizottságba 20 tagot, de ezek között kisbirtokos egy sincs.”[14] Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és belügyminiszter minden felszólalás ellenére kitartott amellett, hogy új katasztert nem fognak keresztülvinni az országban.[15][16]

▪ *Kún Béla (1878–1954) újságíró, lapszerkesztő, főispán, Hódmezővásárhely kezdetben Justh-párti, majd kisgazdapárti országgyűlési képviselője (MNM TF, 2325/1951[16])*

Reformjavaslatok a kataszteri felmérés és a földadókivetés hatására

Elsősorban a kisbirtokosokat szerette volna segíteni az országosan kötelező kataszteri kiigazításra vonatkozó javaslatával Bikádi Antal. Kidobott pénznek tartotta a pénzügyminiszter elnökletével létrejött országos földadóbizottság utazó küldöttségeit, és azt javasolta, hogy a kormány inkább rendelje el a kötelező

▪ *Nagyatádi Szabó István (1863–1924) az első országos magyarországi parasztpárt megalapítója, az első paraszti származású képviselő a magyar parlament történetében, 1919 augusztusában földművelésügyi miniszter (MNM TF, 13/1934)*

14 121. országos ülés (1911. március 13.). *KN,* VI:73.
15 294. országos ülés (1911. november 24.). *KN,* XII:404.
16 Ezúton is köszönjük dr. Lengyel Beatrixnak és Gaskó Juditnak, hogy segítettek a cikkben szereplő képviselők felvételeit felkutatni a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában (= MNM TF).

kiigazítást és azt hajtassa végre lelkiismeretesen. Úgy vélte, a kisgazdáknak nagyon kevés esélyük van arra, hogy a sérelmeiket orvosolják, miközben elsősorban az ő földjeiket sorolták a valóságosnál magasabb osztályba. *„Az 1908:V. tc.* [helyesen: 1909. évi V.] *ezen az állapoton semmit sem fog javítani. Én kértem is a minisztériumot, hogy az erre vonatkozó munkálatokat szüntesse be, mert kár minden fillérért, amelyet erre a célra költenek, pedig nagyon sokba fog kerülni.”*[17]

Ezirányú felszólalását megismételte egy évvel később, 1912. május 8-án, kiegészítve azzal, hogy az országosan kötelező kataszteri kiigazítás azért is szükséges, mert a jelen rendszerben *„akinek nagyon alacsony az osztályozása, az nem fogja kérni a kiigazítást. Csak az kéri, akinek a birtokát magasabban osztályozták és aki önmagára nézve igazságtalannak tartja a kataszteri rendezést. Így azonban nem lehet igazságot szolgáltatni, mert az adó, amely a kataszteren alapul, kontingentálva van, és így igazságos elosztás nem lehetséges, mert ha egyiknek a válláról levesszük az igazságtalan terhet, nem tehetjük át annak a vállára, akinek azt igazságosan viselnie kellene, mert az nagyon okosan a maga szempontjából, a kiigazítást nem kérte”*.[18] Novák János Bikádi Antallal egyetértésben sérelmezte, hogy a földadó-kiigazításról szóló törvény nem rendelte el a kötelező kiigazítást, hanem megelégedett azzal, hogy amelyik község kéri, az megkapja, de ők is csak akkor, ha a kataszteri előadó és kiküldött biztos ezt véleményezi.[19]

Herczegh Sándor úgy vélte, hogy a kataszteri biztosokat más munkakörben is sikeresen lehetne alkalmazni. Javaslata szerint a felmérésnél szerzett tapasztalataikat a Földtani Intézetben hasznosíthatnák és összeállíthatnának egy talajfajták szerinti kimutatást, amelyben ajánlhatnának a gazdaközönségnek bizonyos, az adott talajtípushoz illő növénytermesztést. *„Nagy horderejű dolgot lehetne csinálni a künn működő kataszteri biztosokkal, a talajviszonyokról szóló munkálatokat összeszedve, grafikus módon minden község talaj-rétegmintákat összeállítva táblázatot készítsen, hogy tudja a polgárság azt, hogy mely növény termelésével miféle anyagait veszi ki a földnek, és hogy az istállótrágyán kívül milyen műtrágyával pótolhatja a földnek ez elhasznált anyagait.”*[20]

Kovács Gyula (Békés vármegye, Gyoma) azt sérelmezte, hogy a kataszteri kiigazítást hirtelenjében összeszedett, így hozzá nem értő vagy munkájuk iránt kellően el nem kötelezett tisztviselők végzik, ahelyett hogy a feladatot a régi, jól bevált emberek végeznék, az új munkaerőket pedig foglalkoztassák inkább a kataszteri hivatalnoki státuszokban.

A kataszteri felmérés többek között rámutatott arra is, hogy mennyi olyan belvízzel borított terület van, amelyet némi ráfordítással termővé lehetne tenni. Csemez István (Győr vármegye, Tét), aki a földadóbizottság utazó küldöttségének tagjaként az ország 24 vármegyéjét bejárta, felszólalásában hangsúlyozta: *„kivétel nélkül mindenütt, amerre jártam, találtam olyan területet, amelyet okszerű kezeléssel, néhány árokhúzással, esetleg alagcsövezéssel biztos termővé lehetne tenni, míg abban az állapotban, amelyben ma van, tekintettel a belvizekre, a rendes termelésre és termésre éppen nem alkalmas”*. Bár pontos számadatokat nem írt össze, javasolta a földművelésügyi miniszternek, hogy nézzen utána a kataszteri felügyelőségeknél. A saját kerületéről konkrétabban nyilatkozott: *„Hozzávetőlegesen a magam kis területéről tudok szólani és azt hiszem, hogy ilyen arányban lehetnek az ilyen területek az ország jó részén másutt is. Az én kerületemben öt község kivételével, ahol már a belvíz levezetve, szabályozva van, van 23 község, amelynek területe 70 000 katasztrális hold. Itt számítgattam és kalkuláltam, mivel jól ismerem azt a vidéket és megállapítottam, hogy ebből a 70 000 katasztrális holdnyi területből mintegy*

17 150. országos ülés (1911. május 8.). *KN,* VII:218–220.
18 373. országos ülés (1912. május 8.). *KN,* XVI:216–217.
19 22. országos ülés (1910. július 25.). *KN,* I:404–405.
20 145. országos ülés (1911. május 2.). *KN,* VII:126.

14 000 katasztrális hold kívánná a belvíz levezetését, ami által az a föld biztos termővé volna tehető. Tehát, ha nem is ilyen arányban, hanem csak egy tizedrészben ilyen az ország földje, akkor is már horribilis az a terület, amelyet okszerű művelés és a belvíz levezetése által biztos termővé lehetne tenni." Hangsúlyozta továbbá, hogy ezek a területek legelőknek nem alkalmasak, mert hepehupásak, így egyenetlen rajtuk a növényzet, a nép pedig közönyös a fejlesztések iránt, konzervatívan gondolkodik a földről: ahogy a felmenők idejében használták, úgy jó lesz az ő életükben is, ezért szorgalmazta, hogy a reformok „felülről" jöjjenek.[21]

A több képviselő által is felemlegetett, elsősorban a kisbirtokosok kárára megfigyelhető aránytalanságok ösztönözték Nagyatádi Szabó Istvánt arra a javaslatra, hogy a kataszteri osztályozások helyett a föld bérértéke alapján határozzák meg a kataszteri értékét és vessék ki az adót. Azzal érvelt, hogy ez sokkal olcsóbb és hatékonyabb megoldás: *„Ezek a kataszteri osztályozások roppant sok pénzébe kerülnek az államnak, és hosszú ideig tartanak. Én tudnék egy sokkal olcsóbb, egyszerűbb módot ajánlani, amely nem is igen kerülne az államnak pénzébe, mert a közigazgatási hatóságokkal el lehetne végeztetni. Szerintem az lenne az igazi kulcs, ha a föld bérértéke után vetnék ki az adót, és a bérérték után határoznák meg annak a földnek kataszteri értékét. Ma Magyarországon a földárak már annyira emelkedtek, a bérletek annyira elterjedtek, hogy nincs olyan községe vagy vidéke az országnak, ahol a föld bérértéke ne volna meghatározható. A földnek az a tiszta jövedelme, amennyi bért fizetnek érte, nem pedig az, amit felbecsül rá a kataszteri biztos. Ez a közigazgatás által végrehajtható igen olcsó dolog volna, és szerintem az volna a tiszta jövedelem igazságos megállapítása, hogy hol, ki mennyi bért kap a földjéért és mi a földnek bérösszege."* Richter János (Árva vármegye, Alsókubin) ugyan felvetette, hogy a nevezett bérösszeget le is lehet szállítani, és így máris torzulnak az értékek, de Szabó István ezt nem látta tömegesen előforduló problémának.[22]

Túl magas földadó

Kovács Gyula általánosságban sérelmezte azt, hogy a földadó minden más adónál sokkal magasabb, ráadásul a földbirtokos az adóalapot eltitkolni sem tudja, miként történik az más foglalkozási ágaknál.[23] Hasonlóképpen vélekedett gróf Batthyány Tivadar (Tolna vármegye, Szekszárd) is, igaz, ő nem csupán a földadó, de minden más adó esetében is nehezményezte az

▪ *Németújvári gróf Batthyány Tivadar (1859–1931) politikus, országgyűlési képviselő, 1917-ben és 1918-ban néhány hónapig a király személye körüli miniszter, 1918. október 31. és december 12. között belügyminiszter (MNM TF, 1585/1963)*

21 Kovács Gyula és Csemez István felszólalására l. 146. országos ülés (1911. május 3.). *KN,* VII:149., 159.
22 287. országos ülés (1911. november 13.). *KN,* XII:187.
23 123. országos ülés (1911. március 18.). *KN,* VI:124.

▪ *Sándor Pál (1860–1936) az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés alapítója, 1910 és 1918 között a Nemzeti Munkapárt politikusa (MNM TF, 6643/1957)*

állandó emelést: *„Mindenütt, ahol legutóbb a kataszteri kiigazításoknál már keresztülvitték a kataszternek és ezzel kapcsolatosan az adóknak kiírását – még ott is, ahol új osztályozások történtek –, látom a kincstár részéről a felfelé való emelés tendenciáját, ami arra mutat, hogy a pénzügyi kormányzat nagy tervszerűséggel, ügyességgel és nagy szakavatottsággal el fogja érni azt, hogy az állam bevételei tetemesen fokozódni fognak. És itt kérem az igen t. miniszter urat, hogy a kereseti adónál és különösen a kisemberek földadójánál utasítsa közegeit, hogy túlbuzgóságukból egy kissé engedjenek, s egyúttal arra is kérem a miniszter urat, hogy vagy most, vagy máskor legyen kegyes az országot felvilágosítani arról, minő célokra szánja ezeket a kiadásokat.”*[24] Sándor Pál (Budapest, V. kerület) sem hitt az adócsökkentésben: *„Én nem úgy látom a helyzetet e tekintetben, amint a pénzügyminiszter úrtól vagy mástól hallottam, hogy itt 8 vagy 10 millió k[oroná]nyi adócsökkenés fog előállani magában a kataszterben, hanem úgy látom, hogy a földadó tekintetében a jövedelemadóban olyan tételek foglaltatnak, amelyekre a tisztelt földbirtokos és földbérlő urak csak később fognak reá jönni.”*[25]

Kísérlet a földadó eseti elengedésére az esőzés miatt

Az 1909. évi XI. tc. alapján a főrendiházban 1914-ben Dessewffy Aurél, a pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi, felirati és az Erzsébet királyné emlékbizottság, valamint a legfőbb fegyelmi bíróság tagja vetette fel a földadó eseti elengedésének szükségességét az 1913. évi szokatlanul nagymértékű esőzések miatt, amit elemi kárnak tekintett, hiszen annyira megnövelték a belvíztartalmat, hogy sok terület mezőgazdaságilag művelhetetlenné vált.

Teleszky János pénzügyminiszter azonban határozottan elutasította Dessewffy Aurél ezirányú kérelmét, arra hivatkozva, hogy a nevezett törvény meghatározza azokat az elemi károkat, amely alapján a földadót részben vagy egészben el lehet engedni, ezek között pedig a tartós esőzés nem szerepel. Elismerte ugyanakkor, hogy a törvénynek valóban van egy olyan szakasza, amelyben a pénzügyminiszter és a földművelésügyi miniszter egyéb elemi kárt is meghatározhat és földadóelengedést eszközölhet. Mivel a múlt évben kétségtelenül voltak komoly esőzések, és az ország különböző vidékeiről, 219 községből 112 000 holdra vonatkozóan érkezett emiatt adóelengedést kérő bejelentés, az ügyet kivizsgálták, és arra jutottak, hogy a bejelentések jelentős része nem is olyan vidékről érkezett, ahol komolyabb esőzések lettek volna. Körülbelül 8000 holdról állapítható meg, hogy valóban elemi kárt okozott a csapadék, de nekik sem kívánt kedvezményt adni, amit a következőképpen indokolt: *„Ha tehát most a földművelésügyi miniszter t. barátommal arra az álláspontra*

24 192. országos ülés (1911. július 4.). *KN,* IX:330.
25 429. országos ülés (1912, december 17.). *KN,* XVII:509.

▪ *Dessewffy Aurél (1846–1928) a főrendiház tagja, 1917–1918 között országbíró (MNM TF, 3768/1957)*

▪ *Teleszky János (1868–1939) jogász, pénzügyi szakember, 1913–1917 között pénzügyminiszter (MNM TF, 2439/1957)*

helyezkednénk, hogy ezeket a tartós esőzéseket ilyen károknak minősítenénk, amelynek címén adóelengedés adható, tulajdonképpen egy rendkívüli igazságtalanság követtetnék el, mert azok túlnyomó részének, akik ilyen kárt szenvedtek, nem adhatnánk meg, miután a bejelentési határidők elteltek és ma meg sem állapítható, hogy tulajdonképpen hol voltak e károsodások, és ott adnánk esetleg leengedést, ahol a károsodás kisebb mérvű volt, úgyhogy azt hiszem, hogy ilyen intézkedéssel a törvény intencióinak nem felelnénk meg, másrészt pedig nem megelégedést, hanem ellenkezőleg, inkább sok helyen elégedetlenséget idéznénk elő."

Dessewffy Aurél másik felvetésével, amelyben indítványozta, hogy ha a tartós esőzések miatt a rákövetkező évben sem lehet a földet használni, engedjék el a földadót, részben egyetértett, és ezirányú bejelentés esetén a földadó elengedésének a felét kivitelezhetőnek látta: *„beismerem, hogy ilyen speciális esetekben és éppen azért, mert az ilyen tartós esőzések nem alkalmasak arra, hogy mint az előbb jelezni volt szerencsém, olyan elemi károknak minősíttessenek, amelyek alapján akkor adassék adóelengedés, amikor bekövetkeztek, miután megállapításuk, ellenőrzésük és a bejelentési határidő megtartása igen nagy nehézségbe ütközik, azért méltányosnak tartom, hogyha ezen esőzések következtében a következő évben sem lehetett az illető területet bevetni és használni, a következő évre lehessen az adóelengedést lehetővé tenni, még pedig nem teljes mértékben, hanem az adónak körülbelül csak a felét".*[26]

Nyilvántartások vezetése és adatgyűjtés

Az ingatlan-nyilvántartási és a kataszteri telekkönyvek összhangba hozásának sürgető igénye a főrendiházban elhangzott egyik fel-

26 *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiház – napló.* I–V. Bp., 1912–1919. *(= FN)* 58. ülés (1914. május 22.). *FN,* IV:13., 42–43. Az 1894:V. tc. javasolt módosításai: 349., 352., XXXIX szám. *KI,* XII:77–79.; 113–115.; 525–527. A javaslat végül az 1911:XV. törvénycikként szentesíttetett. Ezer év törvényei (https://net.jogtar.hu).

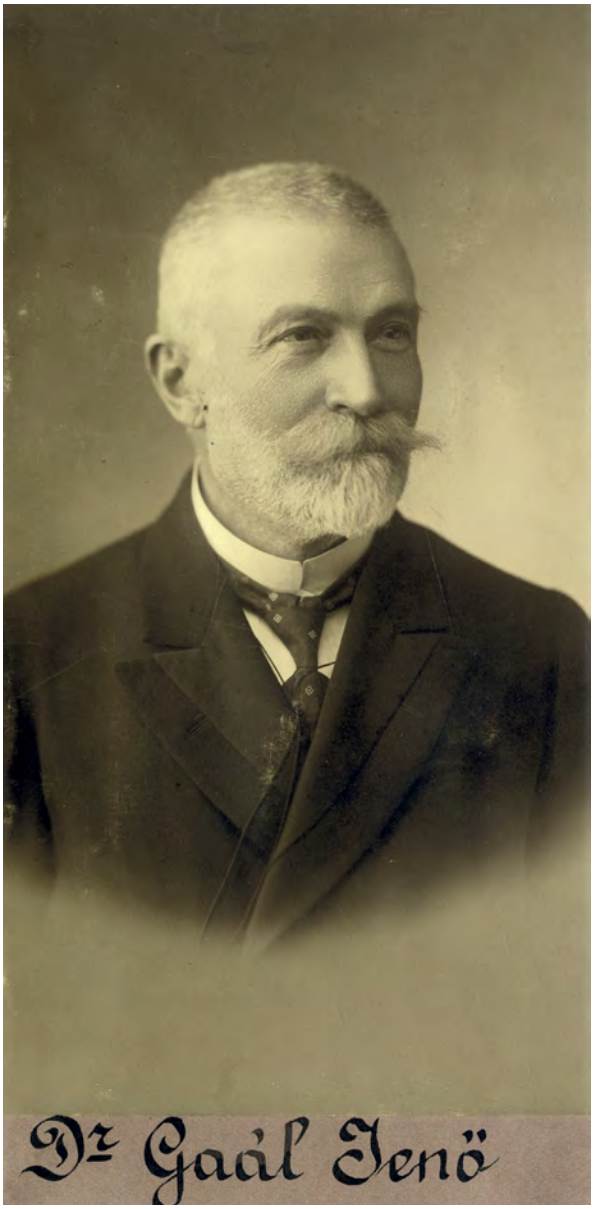

▪ *Gaál Jenő (1846–1934) közgazdász, jog- és államtudományi doktor, miniszteri tanácsos, műegyetemi tanár, politikus, az MTA tagja (MNM TF, 2899/1949)*

▪ *Lukács László (1850–1932) pénzügyminiszter 1895–1905 és 1910–1912, majd miniszterelnök 1912–1913 között (MNM TF, 62/3345)*

szólalásban is előkerült. A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségéről és az 1894:V. tc. némely rendelkezéseinek módosításáról, illetve kiegészítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása során Gaál Jenő, a főrendiház pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi bizottságának tagja és előadója felvetette: „*Milyen szoros összefüggésben vannak a telekkönyvek a kataszterrel! A kataszteri felmérések oly hátralékos állapotban vannak, hogy illetékes szakférfiak nyilatkozata szerint az egész országot 100 esztendő múlva sem fogjuk felmérve látni. Továbbá a telekkönyvek kapcsolata folytán ez a munkálat is megrontatik a birtokforgalom szempontjából. Azok a mappák, amelyeket a kataszteri mérnökök igen helyesen és alaposan készítenek el a telekkönyvi nyilvántartás által, rövid idő alatt egészen hasznavehetetlenekké válnak. Azután itt vannak a birtokrendezési törvények és azoknak a végrehajtása. A tagosítások olyan lassan mennek előre, hogy ennek következtében nincs kilátás arra, hogy a birtokviszonyok belátható időn belül rendeztessenek.*” Lukács László pénzügyminiszter az elhangzottakat – ti. a telekkönyvek összehangolásának lassúságát és a kataszteri felmérésekkel való elmaradást – elismerte.[27]

A képviselőház közgazdasági bizottságának 1907. május 2-án kelt határozata utasította a

27 14. ülés (1911. július 21.) *FN*, I:97., 99.

Birtokforgalmi statisztikai

Statisztikai lap

▪ *Birtokforgalmi statisztikai adatlap, 1. minta*

m. kir. Központi Statisztikai Hivatalt (KSH), hogy a telekkönyvi birtoktestek forgalmának statisztikai számbavétele tárgyában tegye meg a szükséges előkészítő munkákat. A KSH 1910. évi munkatervében mindez a tevékenység már helyet kapott. A munkatervből kitűnik, hogy az egyeztetések eredményeként az állandó birtokforgalmi statisztikai adatgyűjtésre egy statisztikai lapot készítettek, amelyben az ingatlanok tulajdonosainak személyében történt változásokat, a tulajdoni átruházás tárgyát képező ingatlan kiterjedését, a kataszteri tiszta jövedelmet, a birtok becsértékét és a kényszereladás néhány fontosabb körülményét egyaránt követni lehetett. Ezt a statisztikai lapot minden egyes ingatlanforgalmi esetről a kataszteri birtokívek kezelőinek (községi és körjegyzőknek, a törvényhatósági jogú városokban pedig a kataszteri birtokívek kezelésével megbízott közegeknek) kellett kiállítaniuk az illetékkiszabásra vonatkozó adóbizonylatokkal együtt, és azokat a fennálló pénzügyi szabályzatok szerint szoros határidőn belül kellett az adóhivatalokhoz beküldeni. Az állandónak tervezett adatgyűjtés mellett egy külön, egyszer végrehajtandó adatgyűjtést is javasoltak a 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokokra vonatkozólag, amely ezen birtokoknak az 1880-as évek végén létesített állapotából kiindulva az azóta történt birtokváltozásokra összpontosított, hogy erre vonatkozóan legalább 20 évre visszamenőleg információkat szerezzenek.[28]

Kérvények és területváltozások

Szentes városának képviselőtestülete 1912-ben kérvényezte, hogy az új kataszteri felmérésekkel és becslésekkel felmerült költségeket az állampénztár utalványozza ki nekik. A város arra hivatkozott, hogy a kataszteri felmérések 60 000 koronát meghaladó költséget okoztak, és ezek tulajdonképp tisztán a kincstár érdekében történtek. A kérvényi bizottság azt javasolta, hogy a kérvényt adják ki a pénzügyminiszternek, amit a képviselőház elfogadott.[29]

Csongrád és Liptó vármegyék az általános kereseti adóról szóló 1909. évi IX. és a jövedelemadóról szóló 1909. évi X. tc. módosítását kérvényezték, azzal indokolva, hogy a nevezett törvények nagyon komplikáltak, a földbirtok jövedelmének meghatározása és a tiszta jövedelem kiszámítása nehézkes. Helyette azt javasolták, hogy a földbirtok tiszta jövedelmét a kataszteri jövedelem másfélszeresében, illetve kétszeresében állapítsák meg. A képviselőházban 1914. március 20-án tárgyalt kérvényt ugyancsak a pénzügyminiszterhez továbbították.[30]

Már az 1907. évi kataszteri felmérésből is

28 12. szám. A magyar kir. központi statisztikai hivatal 1910. évi munkaterve. *KI,* I:68–269., különösen 70., 83. és 41. szám. *A közgazdasági bizottság jelentése a m. kir. központi statisztikai hivatalnak a kereskedelemügyi minister 12. számú jelentésével előterjesztett 1910. évi munkatervéről. KI,* II:466–469.

29 1804/1912 iktatószámú, 196. sorszámú kérvény. Felolvasták: 430. országos ülés (1912. december 18.). *KN,* XVII:539. és 688. szám. *11-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvényeknek és feliratoknak. KI,* XXII:264.

30 525. országos ülés (1914. március 20.). *KN,* XXIII:213. és 975. szám. *15-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvényeknek és feliratoknak. KI,* XXXVIII:135. (Csongrád vármegye kérvénye 3181/1913 iktatószámmal és 10. sorszámmal, Liptó vármegyéé pedig 65/1914 iktatószámmal és 11. sorszámmal szerepel).

világosan látszott a Rába folyó szabályozásából eredő területváltozás, amelynek következtében Sopron és Vas vármegyék között 61 katasztrális holdnyi terület, amely korábban Vas vármegyéhez tartozott, a Rába túlsó oldalára került. Az érintett községek (Pápoc, Szentmiklósfa /ma Pápoc része/ és Rábakecskéd /ma Kenyeri része/, másrészt Páli, Edve és Rábakecöl) 1907. évi kataszteri felmérésénél ezt a helyzetet már figyelembe vették és a korábban Pápoc, Szentmiklósfa és Rábakecskéd községekhez tartozó területeket a Sopron vármegyei Páli, Edve és Rábakecöl községekhez sorolták. Mivel a határváltozással az érintett felek is egyetértettek, sőt ők maguk kezdeményezték a természetes határok hivatalos megváltoztatását az 1886:XXII. tc. 148. §-a alapján, a képviselőház Rakovszky Ivánnak, a közigazgatási bizottság előadójának jelentését elfogadva az ügyet tudomásul vette és a főrendiházhoz utasította. Az adminisztrációt gyorsította, hogy kis területről volt szó, így a határváltozás anyagi szempontból sem okozott jelentős változást a vármegyéknek.[31] A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottsága is javasolta a határozat országos határozattá való emelését.[32]

A kataszterhez és a földadóhoz kapcsolódó törvényjavaslatok

Az 1909-ben törvénybe iktatott egyenesadó-törvények közül egyedül a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról szóló V., valamint a házadóról szóló VI. törvénycikk végrehajtása kezdődött meg, az egyenes adóra vonatkozó egyéb törvények (így például a házadó, az általános kereseti adó, a jövedelemadó és a közadó) azonban további kiegészítésre szorultak. A Pénzügyminisztérium által javasolt módosítások (*Törvényjavaslat az 1909. évi VI., VII., VIII., IX., X. és XI. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedésekről*)[33] miatt a törvények hatálybalépését – ami eredetileg 1911. január 1-jére volt kitűzve – az 1910. évi III. tc. 5. §-a már l913. január 1-jére halasztotta. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a reform végrehajtásával járó munkát a rendes ügymenet mel-

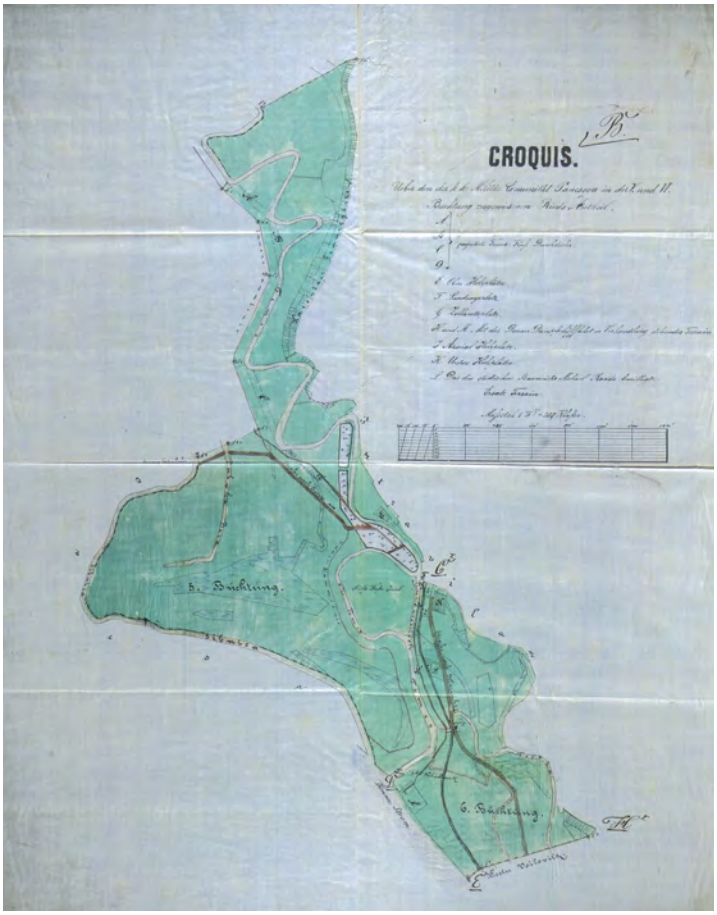

▪ *A Temes folyó szabályozási térképe a Pancsova melletti torkolati szakaszán, 1880 (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /= MNL OL/, S 118-241.)*

31 459. országos ülés (1913. június 16.). *KN,* XIX:129. és 852. szám. *A közigazgatási bizottság jelentése a Vas vármegyei Pápócz, Szentmiklósfa és Rábakecskéd községekhez tartozó területrészeknek a Sopron vármegyei Páli, Edve és Rábakeczöl községek határához való átcsatolásáról szóló belügyministeri jelentés tárgyában. KI,* XXVIII:57. A főrendiházba az ügy 1913. május 26-án, 691. számú iromány ként került. *Az 1910. évi junius hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiházi irományok.* I–XXV. Bp., 1910–1918. (= *FI*), XIV:582–584.

32 729. szám. *FI,* XV:489.

33 A törvényjavaslatra vonatkozóan l. 530. szám. *KI,* XVIII:131–171. és 735. szám. *KI,* XXIV:238–243.

▪ *Pancsova Torontál vármegyei törvényhatósági joggal felruházott város kataszteri térképének másolata az 1902. évi mérnöki nyilvántartás szerint, 1902 (MNL OL, S 76-979/46.)*

lett a közigazgatási személyzet nem tudta ilyen rövid idő alatt elvégezni, másrészt a törvények megalkotása után, különösen pedig azok végrehajtási utasításainak előkészítésekor olyan hibák és hiányosságok merültek fel, amelyek az egyes törvények alapelveibe ütköztek, ráadásul célszerűtlen voltuknál fogva egyébként is tarthatatlanoknak bizonyultak.[34]

A kataszteri tiszta jövedelem alapján szabályozott adófizetés ügye előkerült az al-dunai III., IV. és V. számú öblözetek ármentesítéséről szóló törvényjavaslatban. Torontál vármegye és Pancsova törvényhatósági jogú város területének délnyugati részén feküdt az Al-Duna említett három öblözete, amelyeknek térmértéke meghaladta a 70 ezer kataszteri holdat. A terület ármentesítése és termővé tétele közérdek volt, ám a korábbi telepesek a gazdálkodás bizonytalansága miatt elszéledtek. Az öblözeteket az állam a törvényjavaslat értelmében társulattá alakította, a munkálatok költségeire törlesztéses kölcsönt javasolt 20 700 000 korona értékben, amelyet 50 év alatt kellett visszafizetni. Az 1885:XXIII. tc. 115. §-a a közérdekű társulatok által viselhető maximális adófizetést a kataszteri tiszta jövedelem húsz-

34 Minderről bővebben l.: *1912. évi LIII. törvénycikk indokolása az 1909. évi VI., VII., VIII., IX., X. és XI. törvénycikkek módositásáról és kiegészitéséről, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedésekről*, és az *1913. évi VI. törvénycikk indokolása az 1909. évi VII., VIII., IX. és X. törvénycikkek, valamint az 1912. LIII. tc. némely határozata életbeléptetésének elhalasztásáról és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről.* Ezer év törvényei (https://net.jogtar.hu).

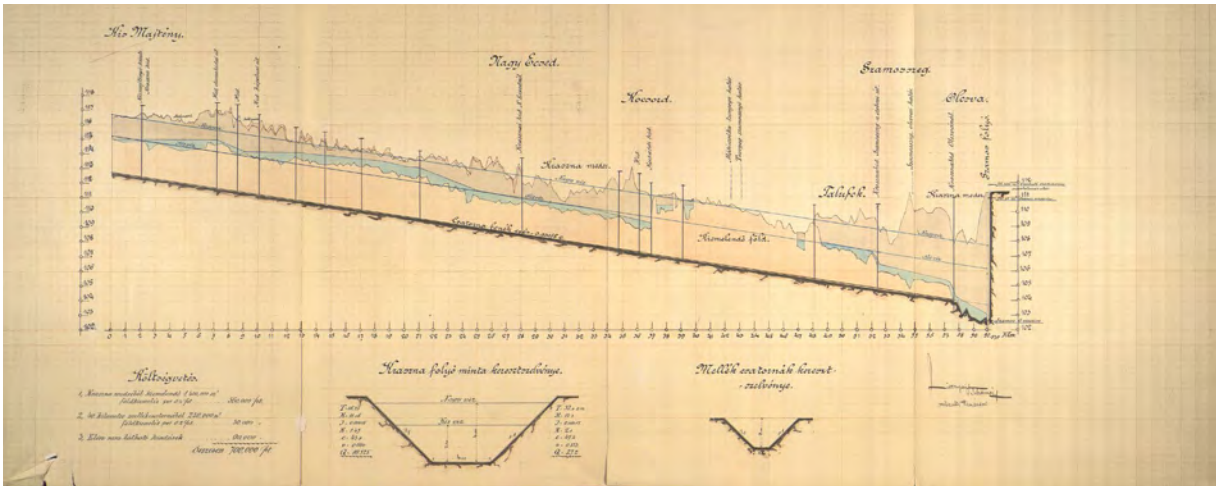

▪ *Az Ecsedi-láp lecsapolási terve, 1894 (MNL OL, S 118-528/2.)*

szorosának 60%-ában, az úgynevezett fennsíki árterekre nézve pedig 20%-ban állapították meg, azoknál a társulatoknál pedig, amelyeknek az árterei az új földadókataszterben még a mentesítés előtti állapotok szerint voltak felvéve, a mentesítés után újra meg kellett állapítani a tiszta kataszteri jövedelmet és abból kiszámolni az adót (1885:XXIII. tc. 82. §-a és az 1896. december 7-én kiadott 81989. számú PM-rendelet).

Az érvényben lévő szabályozás azonban túlságosan nagyvonalúnak bizonyult, mert az a jelen esetben is világosan látszott, hogy a mentesítés után várható új kataszteri tiszta jövedelem húszszorosának 60%-a meg sem közelíti a terület várható értékét. Ennek kompenzálásaként hozták ezt a törvényjavaslatot, amely magasabb összegeket határozott meg az ármentesített öblözetekben (a javaslat holdanként átlagban 400–500 korona értékemelkedéssel számolt, „minden érdek kiegyenlítése végett" azonban a társulat által viselhető legmagasabb adót csak holdanként 300 koronában állapították meg).[35] A főrendiház pénzügyi bizottsága a törvényjavaslatot elfogadásra javasolta, és azt végül 1913:XLII. törvénycikként szentesítették.[36]

Ármentesítés utáni új osztályba sorozásról az Ecsedi Láplecsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat esetében konkrétan is rendelkezett az egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről szóló törvényjavaslat 4. §-a, melyben a 900 000 korona segélyből végrehajtott munkálatot követően öt év múltán a pénzügyminiszter a vonatkozó területekre nézve a kataszteri osztályba sorozást, az érintett községekben pedig új földadó-sorozati munkáknak készítését elrendelhette.[37]

Az 1910–1918-as országgyűlési ciklus első felében a kataszteri felméréssel és a földadóval kapcsolatban új törvény nem született, az egyenes adótörvények és néhány, az ármentesítéshez kötődő törvényjavaslat (így például az al-dunai III., IV. és V. számú öblözetek ármentesítéséről szóló tervezet vagy az egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről szóló törvényjavaslat) azonban kapcsolódott hozzá. A korábbi országgyűlési ciklusokban megismert problémák továbbra is a kataszterről szóló közbeszéd visszatérő témái voltak: több ellenzéki képviselő is sürgette az új földadókataszter bevezetését, felmerültek hibás osztályba sorozások, a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összhangba hozásának lassúsá-

35 A törvényjavaslatra vonatkozóan l.: 794. szám. *KI*, XXVI:456–465.
36 Ezer év törvényei (https://net.jogtar.hu)
37 942. szám. *Törvényjavaslat egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről. KI*, XXXV:332–340. és CXCIII. szám. *KI*, XL:127–129. A főrendiházba 864. számú iromány ként került: *FI*, XVII:50–58.

ga. A kataszteri felmérések, a földadó-kataszter kiigazítása és a földadó kivetése nyomán több reformjavaslat is született, így például az országosan kötelező kataszteri kiigazítás gondolata a kisbirtokosság védelmében vagy a mezőgazdaság fejlesztése a kataszteri biztosok segítségével, akiknek a felméréseknél szerzett tapasztalatai a Földtani Intézetben (is) hasznosíthatónak tűntek. A túl magas földadó miatt annak ellenére is érkeztek panaszok, hogy azt a kormány az 1909:V. tc.-ben leszállította, és ennek következtében bevételkiesése keletkezett, amely az állami zárszámadások adataiból is kitűnik.

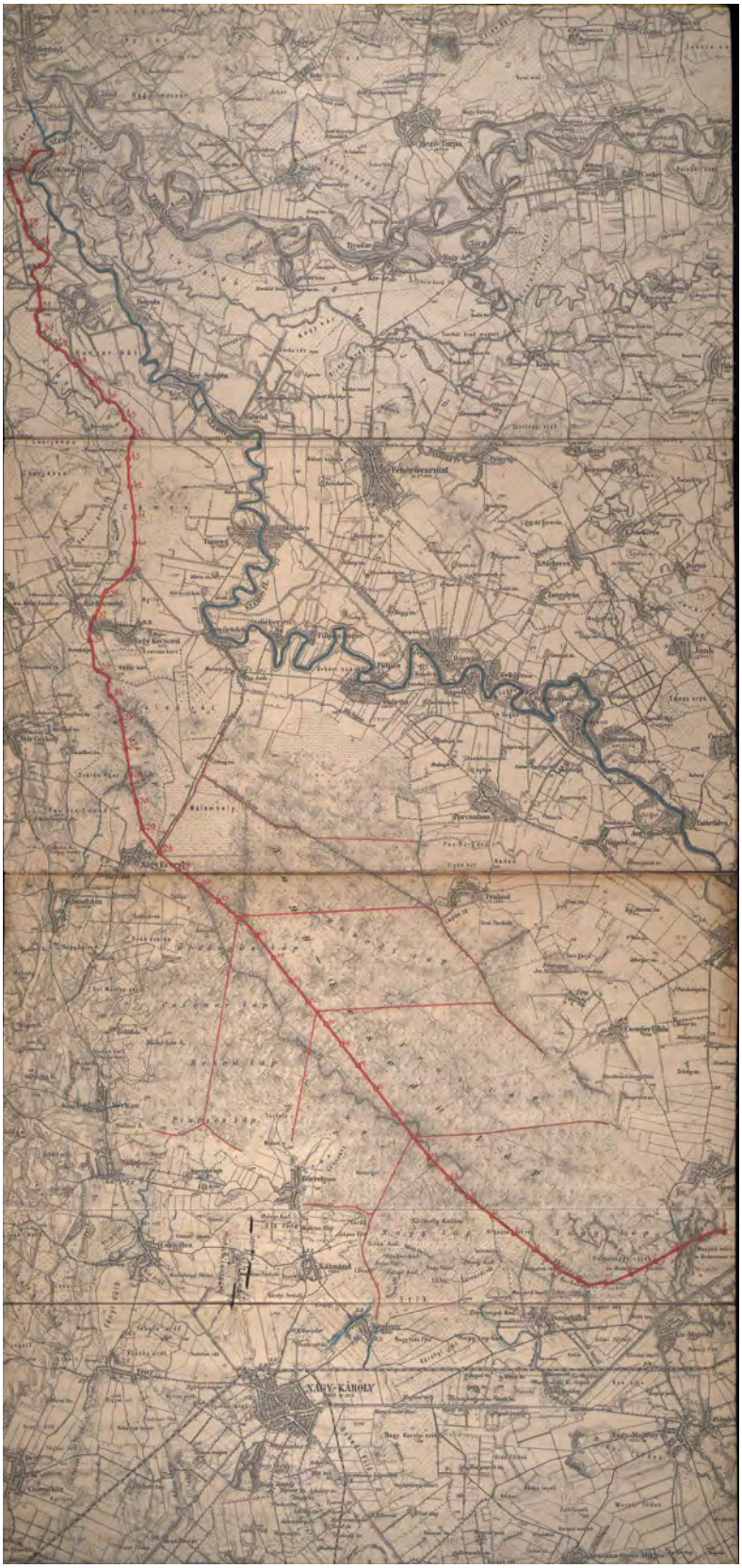

▪ *Az Ecsedi-láp lecsapolási terve, 1894 (MNL OL, S 118-528/1.)*

Kiss Márton

*A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján**

A földmérés alakulása Magyarországon

Magyarországon a 19. század közepén kezdődött az ország részletes kataszteri felmérése. A folyamat 1856. május 1-jén indult meg és kisebb-nagyobb megszakításokkal haladt előre, de technikailag sohasem fejeződött be. 1916-ra a Magyar Királyság 78,7%-áról készült csak részletes kataszteri térkép, aminek oka az elegendő szakképzett munkaerő hiánya, a szakembereket más (rész)feladatok sora, 1914-től pedig a háború vonta el a szakmai fő feladat teljesítésétől.[1]

A hivatal sokéves működéséről eddig kevés és hiányos információval rendelkeztünk. Ennek több tényező volt az oka: egyrészt a hivatalra vonatkozó történeti források többsége (így például a pénzügyigazgatóság iratai) az idők folyamán elpusztult, a helyi-megyei levéltárak iratanyagát pedig még nem tárták fel részletesen.

E tanulmányban a pécsi felmérési felügyelőség legkorábbi fennmaradt iktatókönyve (1908) alapján mutatom be annak hivatali működését a „beadványi bejegyzések", vagyis az iratok tárgya statisztikai elemzésével.

Az ügyvitel jogi szabályozása

Bár bizonyos, hogy a több, távoli helyszínen és nagy létszámmal működő kataszteri szervezet ügyviteli működését legalább mintákkal és formaszövegekkel már korábban, a felmérés megindulásakor is szabályozhatták, erre vonatkozó adatokat eddig nem leltünk fel.

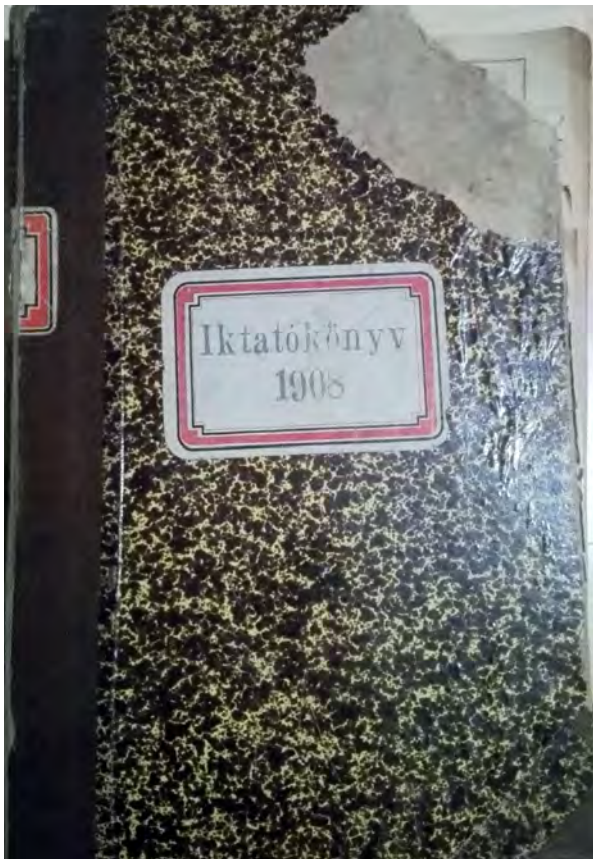

▪ *A Pécsi Felmérési Felügyelőség iktatókönyve, 1908 (MNL BaML, VI.181.)*

1889-ben a pénzügyminiszter részletes ügyrendet bocsátott ki a pénzügyigazgatóságok belső működési rendjének szabályozásáról.[2] A rendelet tizenkét fejezetbe osztva tartalmazta a hivatal működésének szakszerű leírását, amihez különböző mellékleteket is csatoltak a jobb megértés érdekében. A kataszteri igazgatással foglalkozó kutatások jelenlegi állása szerint a pénzügyigazgatás és a felmérési felügyelőség belső ügyvite-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Ezúton szeretném megköszönni Reisz T. Csabának (Magyar Nemzeti Levéltár /= MNL/ Országos Levéltára /= OL/), Török Enikőnek (MNL OL) és Bősz Attilának (MNL Baranya Megyei Levéltára /= BaML/) a segítséget, amellyel hozzájárultak tanulmányom megírásához.

1 Török Enikő: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása (1856–1916). *Catastrum*, 2. (2015), 1:11–18.

2 Általános szabályok. Ügyrend a magyar királyi pénzügyigazgatóságok számára, azok belszolgálatát illetőleg. *Pénzügyi Közlöny*, 16. (1889) 25:1295–1320. *(= Ügyrend)*.

le jelentős mértékben megegyezett, bár egyértelmű normatív rendelkezés nem került elő erre vonatkozólag. A kataszteri felmérési felügyelőségek a pénzügyminiszter alárendeltségében működtek, és fő tevékenységük az adómegállapításhoz szükséges adatok előállítása volt. Az ügyrend a hivatalra vonatkozó iratkezelést is szabályozta, amit a II. fejezetben (*Az iktatóhivatal*) fejtettek ki bővebben.

Az iratok érkeztetése során figyelembe kellett venni az irányadó postázási szabályokat. Az így érkezett iratokat rendszerint az iktató vagy irodavezető vette át, és a postakönyvvel egyeztetés után történhetett meg az iktatás. A szigorú rend fenntartása azért is fontos volt, mert sok esetben bizalmas dolgokról is szó eshetett a beadványokban.[3]

Az iktatókönyvet az Ügyrendben szereplő B minta szerinti nyomtatványon kellett vezetni. A beadványokat egymás után az érkezés időrendje szerinti sorrendben kellett felvezetni. Ezt követte a beadó fél (vagy hatóság) pontos megnevezése, majd a tárgy rövid leírása. A másik oldalon (5–7. rovatban) az elintézés módját, napját és az ezáltal létrejövő irat számát kellett feljegyeznie a titkárnak.[4] A szabályzat szerint az iktatókönyvek január 1-jétől december 31-ig tartanak, amit legtöbbször az el nem intézett beadványok számai követnek. A pécsi felügyelőség iktatókönyveinek általános tapasztalata, hogy év végén nem látták el azokat a hivatalos lezárással, hanem egy kékszínű postaírón segítségével vetettek véget az ügyintézésnek.[5]

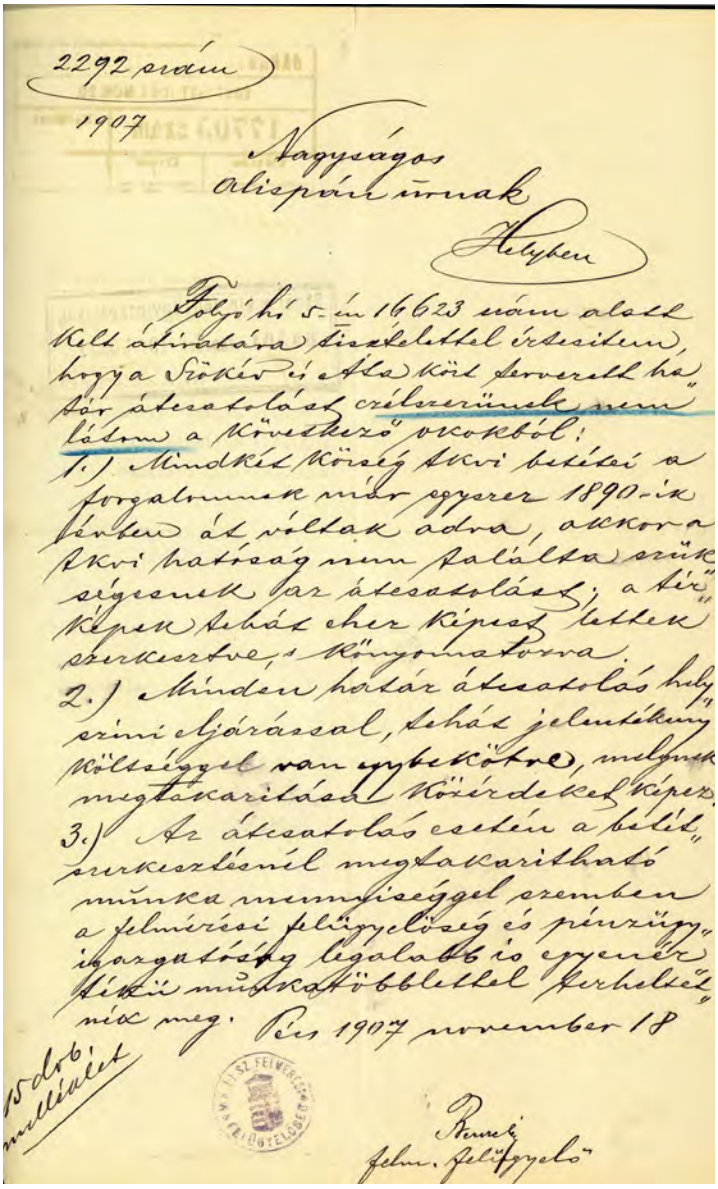
2292 szám
1907

Nagyságos
Alispán úrnak
Helyben

Folyó hó 5-én 16623 szám alatt kelt átiratára tiszteletteel értesítem, hogy a Sikér és Atla közt tervezett határ átcsatolást célszerűnek nem láttam a következő okokból:

1.) Mindkét község Akri birtokai a forgalomnak már egyszer 1890-ik évben át váltak adva, akkora Akri határság nem találta szükségesnek az átcsatolást; a birtokok tehát cher képest lettek szerkesztve, s könyvnatorva.

2.) Minden határ átcsatolás helyszíni eljárással, tehát jelentékeny költséggel van ugybekötve, melynek megtakarítása közérdekel képez.

3.) Az átcsatolás esetén a belterszerkesztésnél megtakarítható munka mennyiséggel szemben a felmérési felügyelőség és pénzügyigazgatóság legalább is egyenértékű munkatöbbletteel fenyegetve van meg. Pécs 1907 november 18

Berczeli felm. felügyelő

15 db-ot mellékelt

▪ *Berczeli István felmérési felügyelő levele a hivatal pecsétjével (MNL BaML, VI.181.b.)*

A szabályzat szerint az iktatókönyv mellett készíteni kellett egy betűrendes név- és tárgymutatót (tárgymutató, index), ami a hivatali ügyintézést gyorsította és átláthatóbbá tette. A pécsi esetben ezek fennmaradása meglehetősen sporadikus, az első elérhető könyv 1912-ből származik.[6]

3 *Ügyrend,* 1297–1298.
4 *Ügyrend,* 1299.
5 MNL BaML, VI.181. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség (1851–1867: Pécsi Felmérési Felügyelőség, 1945-től: Állami Földmérés 11. számú Felügyelősége) iratai. B. (= MNL BaML, VI.181. b.), Szervezeti iratok, 1. Ügyviteli iratok, Iktatókönyv, 1908 (= *Iktatókönyv*).
6 MNL BaML, VI.181. b., Szervezeti iratok 1. Ügyviteli iratok, Mutatókönyv, 1912.

A felügyelőségek működésére vonatkozó szabályzatok és rendeletek szakszerű gyűjtése sokáig elmaradt, aminek oka a szervezet komplex volta lehetett.[7] Az első gyakorlati kézikönyv a hivatal felállítása után sokat váratott magára. Az alapvetően mérnöki feladatokkal foglalkozó felmérési felügyelőségek belső, adminisztratív ügyeit leginkább olyan személy írhatta le, aki maga is jól ismerte a rendszer működését. Ilyen ember volt Török Ferenc, aki viszonylag idősen kapcsolódott be a hivatal működésébe.[8] Török 1891-ben jelentette meg munkáját a felmérési ügyvitel kérdéseiről.[9] A kiadványt pár évvel később újabb részekkel egészítették ki, hogy az aktuális szabályzatok eljussanak a hivatal dolgozóihoz. Ezt a művet Török Ferenc Gánóczy Sándorral közösen állította össze, és több kötetet adtak ki munkájuk során.[10]

Több rendelet is foglalkozik kisebb-nagyobb mértékben a hivatali ügyvitel fontosságával. A pénzügyminiszter 1888. évi 771. számú rendelete rámutat a felügyelőségeknél tapasztalható hiányosságokra, amelyek abból fakadtak, hogy a korábbi szabályokat – szándékosan vagy véletlenül – figyelmen kívül hagyták. A rendelet ezért felhívta a hivatal figyelmét, hogy a beérkező szabályzásokról készítsenek rövid tárgymutatót, hogy azt köröztetni lehessen a mérnökök és a segédek között.[11]

Az 1888. évi 18407. számú miniszteri rendelet viszonylag szűkszavúan fogalmaz az iktatókönyvek alkalmazásának kérdéséről. „*A határleírási és felmérési osztályok hivatalos levelezéseikről rendes iktatókönyvet kötelesek vezetni.*”[12] Az intézkedés valószínűleg nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert egy évvel később (1890) a 39051. számú rendelet szinte szó szerint megismételte az iktatókönyv vezetésének igényét.[13]

Az 1889. évi 31849. számú rendelet újra megfogalmazta a pontos és szakszerű hivatalvezetéssel szemben támasztott követelményeket. „*A felügyelőségi iroda kezelése, az iktató- és tárgymutatókönyvek vezetése, úgyszintén a nyilt rendeletek és a szabályrendeletek nyilvántartása, a téli munkavizsgálatok alkalmával legújabban nyert útmutatás szerint teljesítendő.*”[14]

Művének elején Török Ferenc felhívta a figyelmet az iktatókönyvek használatára: „*Nem szándékos mulasztás, hanem eshetőségről lévén szó, az osztályvezetőknek a magas m. kir. pénzügyminisztérium 1888. évben kiadott 18047. számú rendeletével meghagyott »Iktatókönyv« vezetését különösen ajánlom; – csekély fáradsággal jár annak vezetése és az arra fordított időt kárpótolja az iktatókönyv vezetése által elért előny; ha tehát az osztályvezető rendes iktatókönyvet vezet, lehetetlen bármit is elintézetlenül hagynia, mert az iktatókönyv »Elintézés« rovata kitöltetlen lévén, a mulasztást azonnal felfedeznie kell.*”[15] A felügyelőségekhez ugyanis – ahogyan a későbbiekben látni fogjuk – számos hivatal intézett megkeresést, így a szakszerű ügyvitel megszervezése kulcskérdés volt. Török szerint ráadásul ez nem is igényelt akkora időt. „*A felmérő osztályokhoz érkezett ügydarabok iktatása naponként alig egy negyedórát vesz igénybe, tehát nemcsak kötelesség teljesíttetik, hanem még előnyös is.*” Különösen igaz volt ez egy olyan hivatal esetében, mint a felmérési felügyelőség, ahol köny-

7 Vö. ehhez a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu) az Adatbank/Jogszabályok/Rendeletek menüpontban megadott gyűjteményeket.

8 Reisz T. Csaba: Török Ferenc (1845–1924) emlékezete. A felmérési ügyvitel kézikönyve. *Catastrum*, 7. (2020) 3:55–64.

9 Török Ferenc: *A felmérési ügyvitel kézikönyve, különös tekintettel a felmérési felügyelőség vezetésére. Felmérési tisztviselők használatára jegyzetek és magyarázatokkal*. Pozsony, 1891. (= *Felmérési ügyvitel*).

10 *Az országos kataszteri felmérés ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye 1870. évtől 1897. év végéig*. Összeáll.: Gánóczy Sándor – Török Ferenc. Bp., 1898. (= *Rendeletek*).

11 *Rendeletek,* 171–173.

12 *Rendeletek*, 173–176.

13 *Rendeletek,* 184–187.

14 *Rendeletek,* 181–182. A „legújabban nyert útmutatás” a pénzügyminiszter által ez évben kiadott *Ügyrend* volt.

15 *Felmérési ügyvitel,* 5.

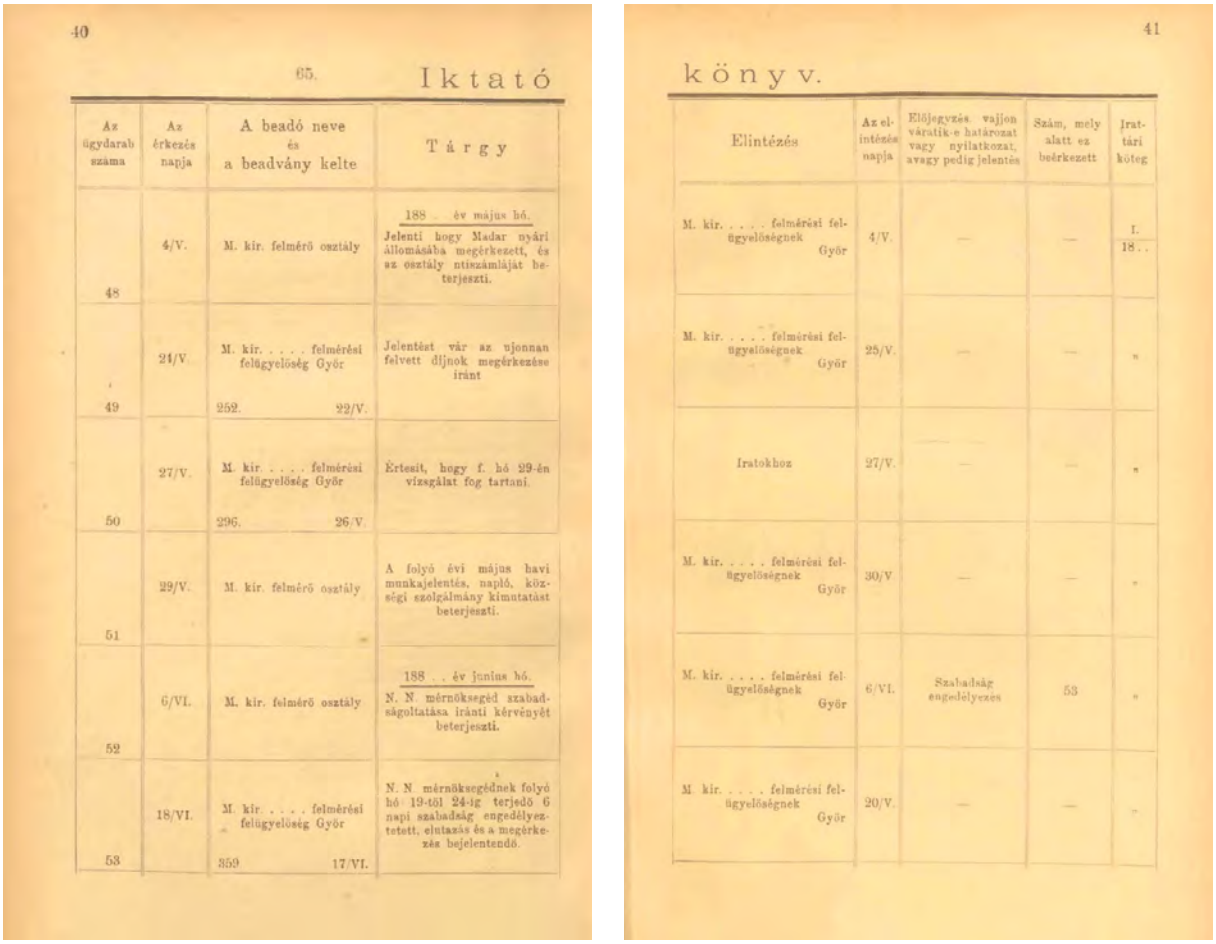

40 65. Iktató könyv. 41

Az ügydarab száma	Az érkezés napja	A beadó neve és a beadvány kelte	Tárgy	Elintézés	Az elintézés napja	Előjegyzés vajjon váratik-e határozat vagy nyilatkozat, avagy pedig jelentés	Szám, mely alatt ez beérkezett	Irattári köteg
48	4/V.	M. kir. felmérő osztály	188 . . év május hó. Jelenti hogy Madar nyári állomásába megérkezett, és az osztály ntiszámláját beterjeszti.	M. kir. . . . felmérési felügyelőségnek Győr	4/V.	—	—	I. 18. .
49	21/V.	M. kir. . . . felmérési felügyelőség Győr 252. 22/V.	Jelentést vár az ujonnan felvett díjnok megérkezése iránt	M. kir. . . . felmérési felügyelőségnek Győr	25/V.	—	—	"
50	27/V.	M. kir. . . . felmérési felügyelőség Győr 296. 26/V.	Értesít, hogy f. hó 29-én vizsgálat fog tartani.	Iratokhoz	27/V.	—	—	"
51	29/V.	M. kir. felmérő osztály	A folyó évi május havi munkajelentés, napló, községi szolgálmány kimutatást beterjeszti.	M. kir. . . . felmérési felügyelőségnek Győr	30/V	—	—	"
52	6/VI.	M. kir. felmérő osztály	188 . . év junius hó. N. N. mérnöksegéd szabadságoltatása iránti kérvényét beterjeszti.	M. kir. . . . felmérési felügyelőségnek Győr	6/VI.	Szabadság engedélyezés	53	"
53	18/VI.	M. kir. . . . felmérési felügyelőség Győr 359 17/VI.	N. N. mérnöksegédnek folyó hó 19-től 24-ig terjedő 6 napi szabadság engedélyeztetett, elutazás és a megérkezés bejelentendő.	M. kir. . . . felmérési felügyelőségnek Győr	20/V.	—	—	"

▪ *Az iktatókönyv mintája Török Ferenc ügyviteli kézikönyvében (1891)*

nyen el lehet veszni az információkban, ha nincs mögötte egy kidolgozott rendszer. Ezt azzal is lehet gyorsítani, ha például a választ nem váró ügyeket azonnal tudomásul veszik, a többit pedig külön veszik és számokkal látják el. Török az utasítások megértéséhez mellékelt egy mintát az iktatókönyvről, amit érdemes összevetni az 1889. évi Ügyrendben található mintával. Az utóbbiban a Török-féle mintához képest eggyel kevesebb oszlopot találhatunk, az „irattári köteg" nem szerepel az oldalon.[16] Ha összevetjük a pécsi felmérési felügyelőség irataiban található kötettel, akkor érdekes dolgot figyelhetünk meg. Az első kétezer bejegyzés esetében a Pénzügyminisztérium által kiadott iktatókönyvet alkalmazták (Ügyrend 15. § B mintája), majd egy betoldás után a Török-féle mintához fordultak. Nem meglepő, hogy az eddigi kutatások sokáig nem tudták meghatározni a hivatal ügyvitelét – úgy tűnik, még az ott dolgozók sem voltak biztosak a dolgukban. Ezt bizonyítja, hogy a következő évi iktatókönyvben ismét visszatértek a pénzügyi igazgatás számára előírt iktatóminta alkalmazásához.[17]

A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele

A Baranya vármegyei kataszteri iratok elemzése közelebb vihet a felmérési felügyelőség hivatali működésének megértéséhez. A pécsi felmérési felügyelőség iratanyaga az iratképző szerv iratkezelési gyakorlata és az idő viszontagságai miatt nem maradt fenn. Ez alól kivételt képeznek a különböző iktató- és mutatókönyvek, amelyek 1908 és 1944 között

16 *Iktatókönyv.*
17 MNL BaML, VI.181. b. Iktatókönyv, 1909.

állnak rendelkezésre. Az iktatókönyvek történeti forrásként való használata akkor értékelődik fel igazán, ha a hozzá tartozó iratok nem maradtak fenn. A hivatali ügyvitel egyik legkiemelkedőbb forráscsoportjáról van itt szó, amelynek segítségével – még az iratok nélkül is – elemezhetjük a felmérési felügyelőség működését.

Év	beadványszám
1908	2780
1909	3115
1911	4174
1912	4379
1918	2489
1919	1056
1920	715

▪ *A pécsi felmérési felügyelőség iktatókönyveinek adatai (1908–1920)*

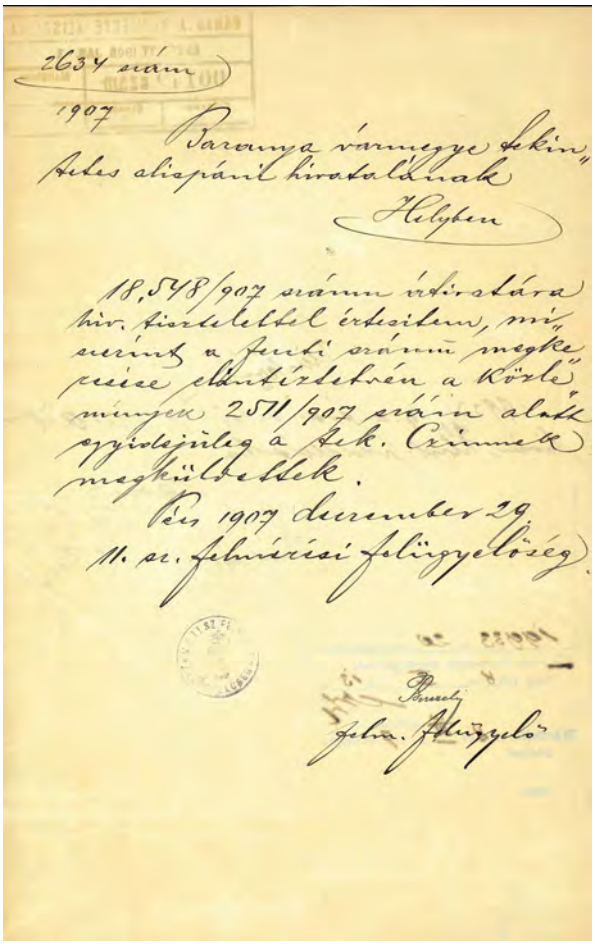
2634 szám
1907
Baranya vármegye tekintetes alispánul hivatalának
Helyben
18,548/907 számú átiratára hiv. tisztelettel értesítem, miszerint a fenti számú megkeresése elintézésének a Közlemények 2511/907 szám alatt egyidejűleg a tek. Czimnek megküldettek.
Pécs 1907 december 29.
M. kir. felmérési felügyelőség
Bencsy
igazg. felügyelő

▪ *Egy ügyirat a felmérési felügyelőség működéséről 1908-ból (MNL BaML, IV.410.)*

Korábban Skála Vencel életútjának ismertetésekor már bemutattam a pécsi felmérési felügyelőség rövid történetét.[18] A 11. számú (pécsi) felmérési felügyelőségben 21 fős személyzet dolgozott, amelynek az élén Berczeli István állt.[19] E létszám a többi felügyelőséghez viszonyítva átlagosnak mondható.[20]

A felügyelőség illetékességi köre kiterjedt Baranya és Tolna vármegyékre, valamint Fiume szabad királyi város külterületeire. Ebből is látszik, hogy az intézmény nem illeszkedett bele a vármegye alapú közigazgatásba, ahogy ez több állami közigazgatási szervnél is megtörtént, hanem Baranya vármegyén kívül másokkal is tartotta a kapcsolatot.

A felmérési felügyelőség szervezete jogilag a Pénzügyminisztérium alá tartozott. A kinevezések (például a fizetés, a nyugdíjazás) közvetlenül a szaktárcán keresztül érkeztek a felügyelőséghez, csakúgy a különböző rendeletek, szabályzatok és kinevezések. A többi felmérési és helyszínelési felügyelőséggel is közvetlen kapcsolatot tartottak fenn, így egy település felméréséről (vagy helyesbítéséről) mindig a pécsi felmérési felügyelőség értesült először, amely azután tájékoztatta a helyi pénzügyigazgatóságokat (legyen az a pécsi vagy a szekszárdi szervezet).

Az adók meghatározása az országban komoly feladatot jelentett, ebben nagy szerepet kaptak az országos felmérési felügyelőségek, amelyeknek ellenőrizniük kellett az esetleges birtokváltozásokat. Az első helyszínelés után ugyanis a különböző birtokváltozásokat a helyi jegyző mint telekkönyvi hatóság hajtotta végre – ennek szakszerűségéhez pe-

18 Kiss Márton: Skála Vencel (1826-1917) emlékezete. Egy „bohém" mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig. *Catastrum*, 7. (2020) 3:29–38.

19 Életének rövid leírását l.: Gánóczy Sándor: Kutyahistóriák (Életemből), I–III. (1933). *Catastrum*, 5. (2018) 4:21–35., 24. 7. lj. (S.a.r. és jegyz.: Reisz T. Csaba).

20 Országos kataszteri felmérés. *Magyarország tiszti czim- és névtára*, 28. (1909) 207.

dig szükség volt a mérnökök bevonására. E funkció ráadásul nem a Pénzügy-, hanem az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozott, amely 1855 óta látta el a telekkönyvezés felügyeletét. Ugyanilyen feladat volt a különböző települések közötti határváltozások rögzítése is, ebbe szintén bevonták a felügyelőség mérnökeit.[21]

A felügyelőségek napi szintű működésére a jogi helyzet összetettsége miatt eddig csak következtetni lehetett, amíg meg nem kezdődött a helyi levéltári anyagok feldolgozása. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában fennmaradt iktatókönyv segítségével rekonstruálom a hivatal napi működését. Az iratanyag kutatása során a felügyelő hitelesítő pecsétjének képe is előkerült, és az illusztrációk között több más érdekes iratot is bemutatunk.

A felügyelőség 1908. évi ügyei

Az 1908. évi iktatókönyvről elmondható, hogy az a szervezet életének szinte a közepéről került elő, de ez az első ebben a formában. Az évben 2239 beadványt kapott és 541 iratot indított a felügyelőség, ami egy átlagos évnek mondható.[22]

Küldő hivatal	beadványszám (db)	Az összes %-a
Pécsi pénzügyigazgatóság	1035	37
Szekszárdi pénzügyigazgatóság	95	3
Fiumei telekkönyvi hatóság	151	5
Hivatalból indított	541	19
Pénzügyminisztérium	195	7
Térképtárak	100	4
Mérnökök	283	10

▪ *A pécsi felmérési felügyelőség főbb ügyei 1908-ban az iktatókönyv alapján*

Az ügyek csoportosításából jól látható, hogy a szervezet, amelynek a legfőbb kérdései az adóügyekhez kötődnek. A helyi (Pécs) és a szekszárdi (Tolna vármegye) pénzügyigazgatósággal levelezett a legtöbbet, amihez még két bejegyzést találhatunk a kaposvári (Somogy vármegye) pénzügyigazgatósághoz is. A legtöbb innen érkező beadvány a különböző községek birtokmegosztásainak mellékleteit jelentette. Az elintézés módja a legtöbb esetben azt jelentette, hogy a beadványt elküldték a pénzügyigazgatóságnak, így ott követni tudták a birtokokban beállt változásokat (főként a tulajdonosváltásból fakadó adóalany-változást).

Az adóügyeken kívül három nagyobb csoportot tudunk megkülönböztetni. Az elsőbe tartoztak azok a beadványok, amelyek a felügyelőség személyzeti és bérelszámolási ügyeihez kapcsolódtak. Ilyen volt például a szolgálati beosztások megküldése, a tűzifaszállítás elintézése vagy a szabadságolás kérdései. Előfordult továbbá az is, hogy bizonyos térképvázlatokat kerestek náluk, így például Jevrics Szilárd mérnök október 27-én Simonmajor térképét kérte ki. Több beadvány érkezett az itt dolgozó mérnököktől (Gaál Elemér, Halmos Dávid, Herczeg Sándor, Kóbor János, Polgár György, Ruttkai Vilmos, Schöner Hugó, Szabó Jenő, Szánthó Árpád, Till Sándor, Tímár Manó, Vermes Mihály, Zábó György, Zádor Ferenc, Zsotér János), akik hivatali kötelezettségeiknek tettek eleget (lakhelyüket adták meg, szabadságot kértek, nyugtát küldtek vissza).[23] Az iktatókönyv tanúsága szerint hivatalból intézték a felmérési személyzet és a hivatalszolga-névjegyzékek elküldését, a Pénzügyminisztérium számvevőségének címezve.[24]

A beadványok második nagyobb csoportja a különböző felmérési és/vagy helyszínelési felügyelőségektől érkezett, így például a budapesti (3), a debreceni (2) és a szombathelyi (6)

21 Nr. 222/1855. Verordnung des Ministers der Justiz vom 15 December 1855, wirksam für die Königreiche Ungarn, Kroatien und Slawonien, für die serbische Wojwodschaft und das Temeser Banat, wodurch die Vorschriften über die Verlautbarung der neuen Grundbuchsprotokolle und über die Führung derselben in der Eigenschaft als Grundbücher erlassen werden. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich,* (1855) 705–759. (online elérhető: https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1855&size=45&page=799).

22 *Iktatókönyv.*

23 *Iktatókönyv,* 1038–1045. bejegyzések

24 *Iktatókönyv*, 2771–2772. bejegyzések

szervezettől. Emellett több beadvány érkezett a helyszínelési felügyelőségektől, a budapestitől 13, a szegeditől és a szombathelyitől 9-9, valamint a pozsonyitól kettő. Emellé vehetjük még a háromszögelési hivatalokat is, különösen a budapesti szervezettel volt komoly kapcsolat.[25]

A pécsi felmérési felügyelőség több esetben kapott beadványt az országos kataszteri térképtáraktól, így Pozsonyból 90-et, Budapestről 8-at és még Kassából is kettőt. Itt legtöbbször térképeket küldtek és kértek ki a felügyelőségtől, többnyire az eredeti példányokat. A szervezet szoros kapcsolatot tartott a fiumei telekkönyvi hatósággal, ahonnét 151 beadvány érkezett.[26]

A harmadik csoportba tartoztak azok a beadványok, amelyek nem tipikusan a hivatal működésére vonatkoztak. Ilyenek voltak a pécsi polgármestertől érkező meghívók különböző protokolláris eseményekre (nemzeti ünnep, uralkodó látogatása), valamint például a Kossuth-szoborbizottság megkeresése.[27]

Az iktatókönyv rámutat arra, hogy a felmérési felügyelőség jelentős hivatali munkát végzett egyszerre több vármegyében, ráadásul egy országos ügyet képviselve. A többnyire mérnököket alkalmazó szervezet mögé megfelelő hivatali adminisztrációt kellett állítani, mivel az ügyvitel célja nem csupán adóügyi, hanem telekkönyvi feladatokat is magában foglalt. Az ügyek nyomon követhetőségét és elintézési állapotát pedig csak egy szakszerűen vezetett iktatókönyvvel lehetett elérni.

Az iratanyag történeti kutatásokban való felhasználására, egyben a hivatali működés jobb megértésére lássunk egy példát, amelyben a felmérési felügyelőség iktatókönyve vezeti nyomra a kutatót.

A Pécsi Felmérési Felügyelőség szerepe a megyei határváltozásokban (1908)

A Baranya vármegyében – a németbólyi uradalomban – található két település, Kiskassa és Kisgyula közötti határ meghúzásának kérdése 1907-ben került az alispán elé.[28] A kérdéses terület Alfred von Montenuovo (1854–1927) herceg tulajdonát képezte Kiskassa határában, amelyet Kisgyulához kívántak csatolni. Mivel ez az ügy egyszerre jogi és adóügyi szempontokat is felvetett, ezért az alispán ezeket figyelembe véve járt el.

A kérdés eldöntéséhez felszólította a pécsi pénzügyigazgatóságot, valamint az ide tartozó 11. számú felmérési felügyelőséget, hogy véleményezzék a beterjesztett vázrajzot.[29] Az ügyről találhatunk információkat a vármegyei alispán ügyei között, valamint a felügyelőség iktatókönyvében egyaránt. A véleményezésre vonatkozó kérés 1907. december 7-én érkezett a felügyelőséghez. A válasziratot Berczeli István felmérési felügyelő írta alá, és a hivatal pecsétjét is elhelyezték rajta. Viszonylag rövid idő (három nap) alatt vissza is küldték azt a feladónak. Az alispánhoz végül december 12-ére érkezett vissza a támogató javaslat.[30] Ebből is látható, hogy az ügymenet során a vármegyei hatóságtól először a helyi pénzügyi igazgatáshoz került a felkérés, majd innen érkezett a felmérési felügyelőséghez – de az ügyviteli könyvben egyedül az alispánt tüntették fel beadványt beküldő szervként.[31] A felmérési felügyelőség nem tekintette külön intézménynek a pénzügyigazgatóságot, hanem annak egyik részeként funkcionált – és a hatóságok is a pénzügyigazgatóságon keresztül keresték meg a felügyelőséget.

A döntést Baranya vármegye alispánja

25 *Iktatókönyv.*
26 *Iktatókönyv.*
27 *Iktatókönyv*, 548. bejegyzés. A nemzeti ünnepet április 11-én tartották, ami az 1848. évi áprilisi törvények dátuma volt.
28 MNL BaML, IV.410. Baranya vármegye alispánjának iratai. N(émet)bólyi uradalom területének Kiskassa közig. határából Kisgyula községébe való átcsatolása. 387/1908. (= *Alispán 387/1908*).
29 *Alispán* 387/1908.
30 *Alispán* 387/1908.
31 *Iktatókönyv.*

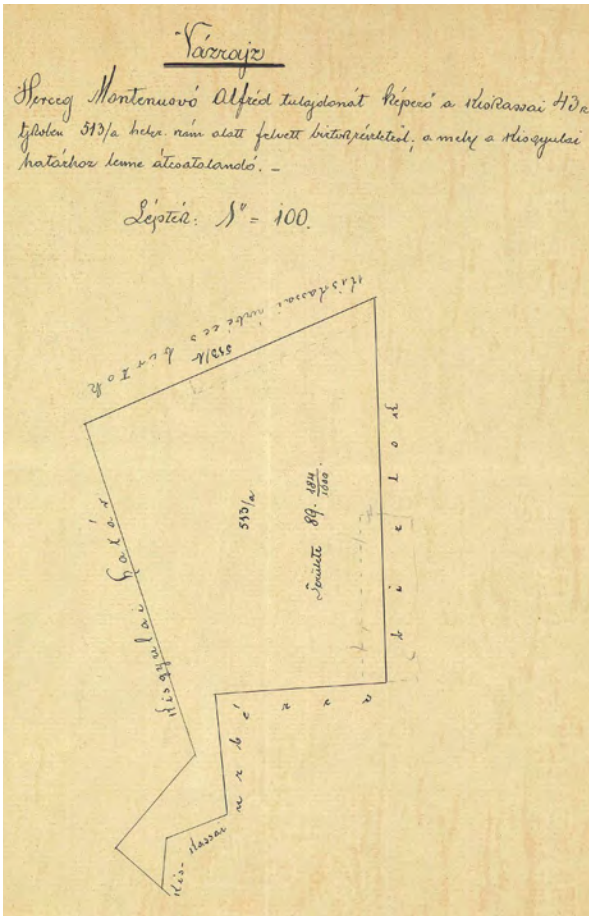

▪ *Vázrajz Kiskassa és Kisgyula határának változásáról (MNL BaML, IV.410.)*

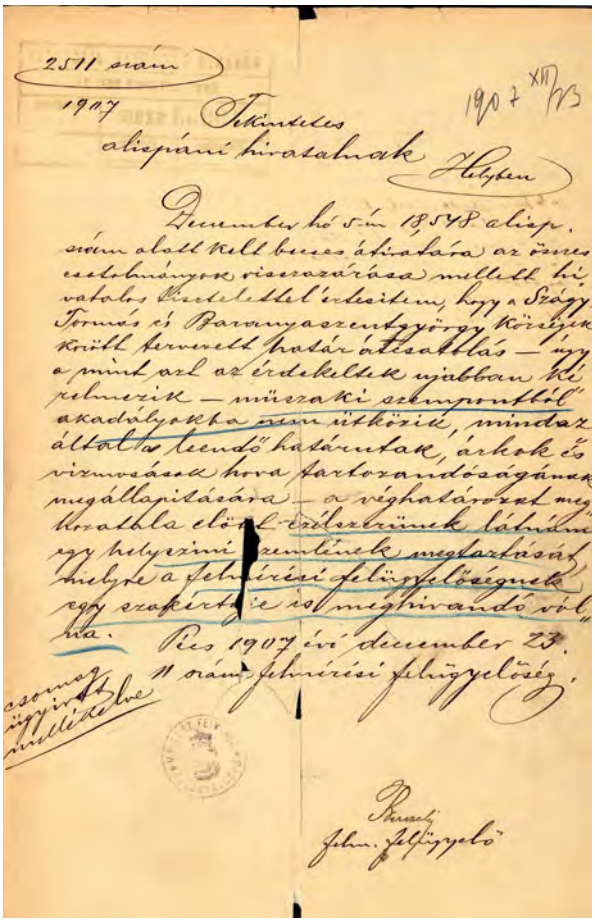

▪ *Berczeli István levele Áta és Szőkéd határkérdéséről (MNL BaML, IV.410.)*

mondta ki 1907. december 27-én kelt véghatározatában, amelyben az átcsatolást engedélyezte. Indoklásában kifejtette, hogy a terület ugyan a kiskassai telekkönyvben van feljegyezve, azonban „*Kisgyula községhez tartozónak tekintendő, annak határával testületileg is összefügg, kataszterileg s adózási szempontból pedig tényleg Kisgyula községhez van már is csatolva, végül Kiskassa községnél már évek óta ezen terület után községi pótadót sem vettetett ki…, mely elválasztás tulajdonképpen a tényleges állapot törvényesítését is eredményezi, a fenti értelemben határoznom kellett.*" Az irat végén az alispán közli, hogy a döntés ellen hozzá lehet fellebbezni 15 napon belül.[32] Az év végéhez közeledve a vármegyei adminisztráció is lelassult, ezért 1908. január 4-én a pécsi királyi törvényszék mint telekkönyvi hatóság érdeklődött, hogy a véghatározat jogerős-e – ha pedig nem az, akkor kérték annak jogerőre emelkedését. E levélváltás miatt fordulhatott elő az, hogy már megtalálhatjuk az ügyet a felmérési felügyelőség 1908-as iktatókönyvében, elintézett ügyként.[33]

A felügyelőség iktatókönyveinek felhasználásával több ilyen vagy ehhez hasonló ügyet is fel tudunk deríteni. Ilyen például az Áta és Szőkéd közötti határváltozás kérdése, valamint a Kacsóta és Nagyváty közötti határkérdés, amellyel kapcsolatban többször kérték fel Berczeli Istvánt „döntőbírónak". A felügyelő az előbbi esetben például nem

32 *Alispán* 387/1908.
33 *Alispán* 387/1908.

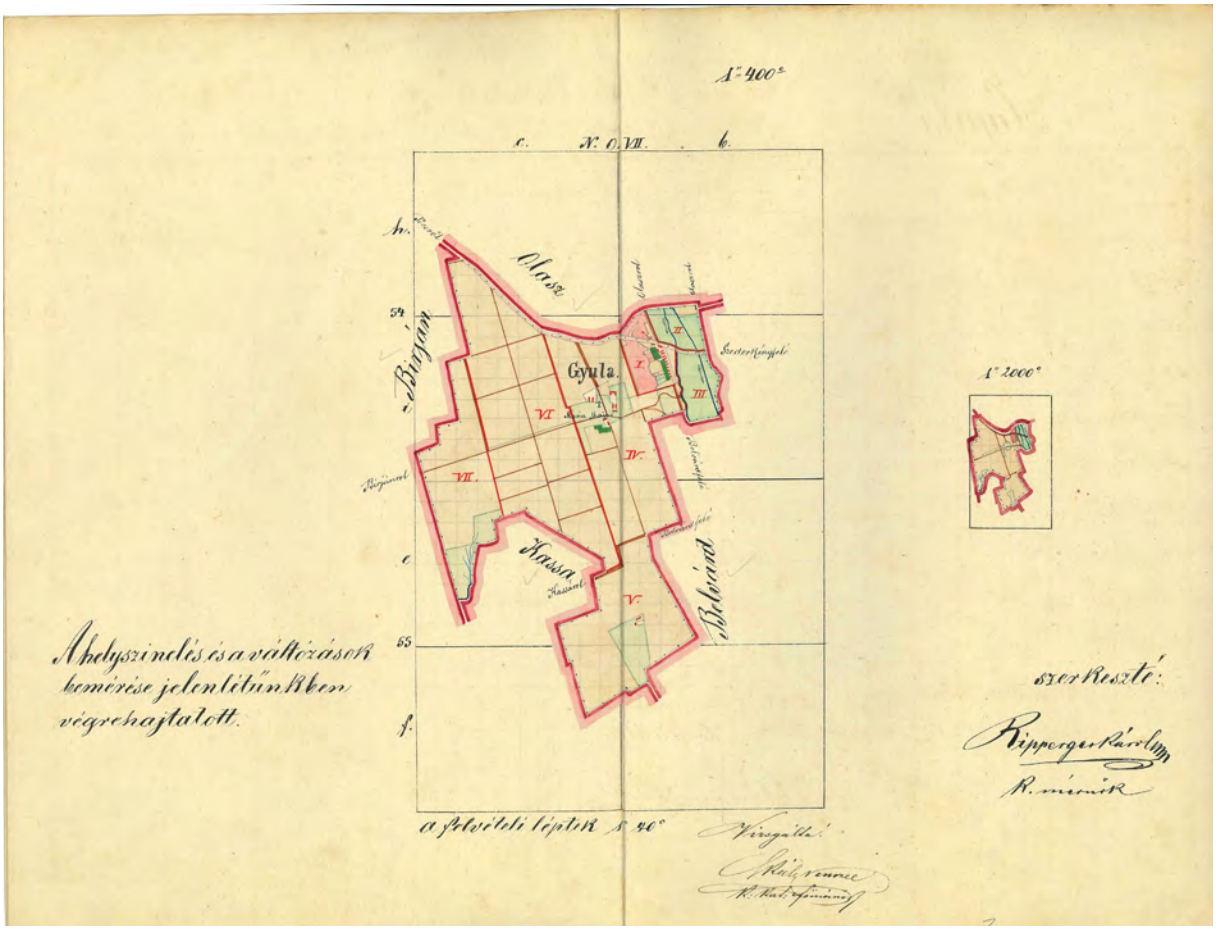

▪ *Kiskassa községvázlata (MNL BaML, VI.181. Belvárdgyula iratai)*

tartotta indokoltnak a nevezett átcsatolást, hanem egy helyszínelési bizottság kiküldését javasolta a kérdés megoldására.[34] Hosszabb ügynek bizonyult egy hármashatár-kérdés megoldása Szágy–Baranyaszentgyörgy–Tormás települések között, ahol több alkalommal fel kellett kérni a pécsi felügyelőséget a kérdés vizsgálatára.[35]

Az ügy lefolyásából látható, hogy a felmérési felügyelőségek fontos helyet foglaltak el a magyar közigazgatásban. Felügyelték a területek telekkönyvi helyzetét, valamint munkájukkal hozzájárultak az adóügyek intézéséhez is. Szakértelmükre szükség volt az ország működésében, a hivatal munkatársai pedig a nekik helyt adó városokban is munkálkodtak – annak tevékeny lakóivá váltak.

34 Határkérdés Áta és Szőkéd között. MNL BaML, IV. 410., 2925/1908.
35 Határkérdés Szágy–Baranyaszentgyörgy és Tormás között. MNL BaML, IV. 410., 3130/1915.

Catastrum | 8. évfolyam (2021), 1. szám, 46–51.

Nyárádi Anna

Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez

Lukinich Imre (1880–1950), a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1924 februárjában kinevezett igazgatója hamar szembesült azzal a helyzettel, hogy az intézmény anyagi lehetőségeinek beszűkülése folytán az állomány főként adományok révén gyarapítható.[1] 1924. március 24-én azzal a kéréssel fordult Korányi Frigyes pénzügyminiszterhez, hogy az állami földmérések „*sokszorosított térképeinek és oleátáinak másolatai és másnemű sokszorosítványai, mégpedig úgy azok, melyek Csonka-Magyarországról, mint azok, melyek a megszállott területekről készültek […] a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára térképgyűjteménye számára megküldessenek.*” Kérelmét a kataszteri térképek tudományos értékével indokolta, kitérve azok nyelvészeti, településtörténeti, valamint földrajzi jelentőségére, és arra hivatkozott, hogy „*hasonló tudományos célra a horvátok már kaptak egy sorozatot a kataszteri térképekből*”.[2] Az igazgató a levelében azt is kérte, hogy a jövőben megjelenő térképekből is részesülhessen a könyvtár, bár a kötelespéldányi szolgáltatás keretében arra amúgy is jogosult volt.[3]

Lukinich a kinevezését megelőzően rövid ideig az Országos Levéltárban dolgozott. 1923-ban nevezték ki igazgatónak, vélhetően azért, hogy a levéltári anyag új épületbe költözését irányítsa.[4] Bár adódik a feltételezés, hogy ez alkalommal szerzett tapasztalatokat a térképek – és azon belül a kataszteri térképek – forrásértékéről, megjegyzendő, hogy mivel a levéltár kataszteri gyűjteményét csak később

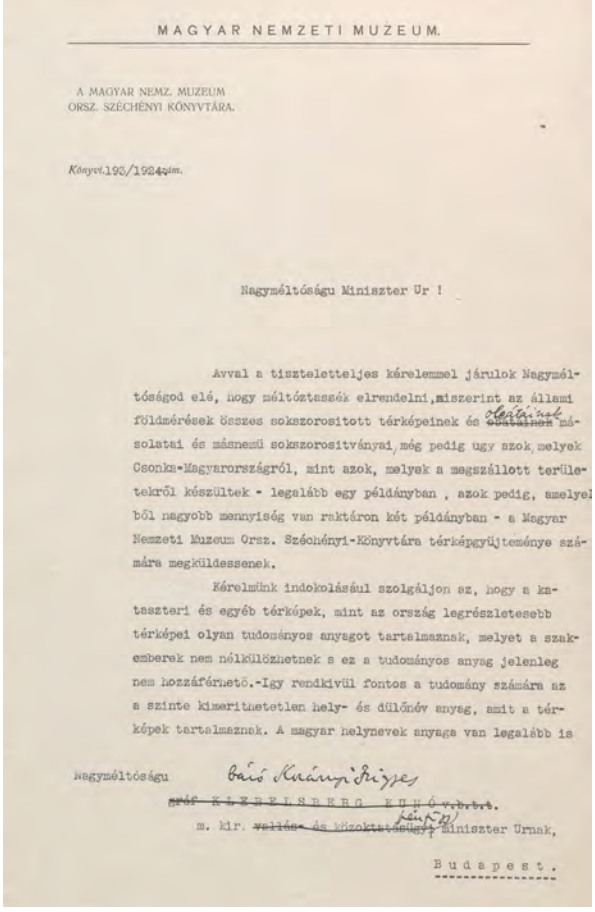

MAGYAR NEMZETI MUZEUM.

A MAGYAR NEMZ. MUZEUM
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

Könyvt.193/1924szám.

Nagyméltóságu Miniszter Ur !

Avval a tiszteletteljes kérelemmel járulok Nagyméltóságod elé, hogy méltóztassék elrendelni, miszerint az állami földmérések összes sokszorositott térképeinek és oleátáinak másolatai és másnemü sokszorositványai, még pedig ugy azok, melyek Csonka-Magyarországról, mint azok, melyek a megszállott területekről készültek - legalább egy példányban , azok pedig, amelyekből nagyobb mennyiség van raktáron két példányban - a Magyar Nemzeti Muzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára térképgyüjteménye számára megküldessenek.

Kérelmünk indokolásául szolgáljon az, hogy a kataszteri és egyéb térképek, mint az ország legrészletesebb térképei olyan tudományos anyagot tartalmaznak, melyet a szakemberek nem nélkülözhetnek s ez a tudományos anyag jelenleg nem hozzáférhető.-Igy rendkivül fontos a tudomány számára az a szinte kimeríthetetlen hely- és dülőnév anyag, amit a térképek tartalmaznak. A magyar helynevek anyaga van legalább is

Nagyméltóságu báró Korányi Frigyes
~~gróf KLEBELSBERG KUNÓ vkbrt.~~
m. kir. ~~vallás- és közoktatásügyi~~ pénzügy Miniszter Urnak,

Budapest.

▪ *Lukinich Imre főigazgató kataszteri nyomtatványokat kérő levelének első oldala, 1924 (OSZK Irattár)*

1 Lukinich Imre életrajzát, benne a térképtárra vonatkozó fejlesztési tevékenységét is l. Tokaji Nagy Erzsébet összefoglalójában (tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/lukinich.tm, 2020. november 1.).

2 Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Irattár 193/1924. iktatószámú irat. Dezsényi Béla: Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1967.* Bp., 1969. 124–181. (= Dezsényi, 1969, az ügyirat bőséges ismertetésével); Patay Pálné: Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának története (1802–1846). *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1986–1990.* Bp., 1994. 277–297. Vonatkozó hely: 282.

3 A kötelespéldányokra vonatkozó törvényi előírások éppen akkor egészültek ki: 1922. évi XX. törvénycikk a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. tc. kiegészítéséről.

4 Lakos János: *A Magyar Országos Levéltár története.* Bp., 1996. 198.

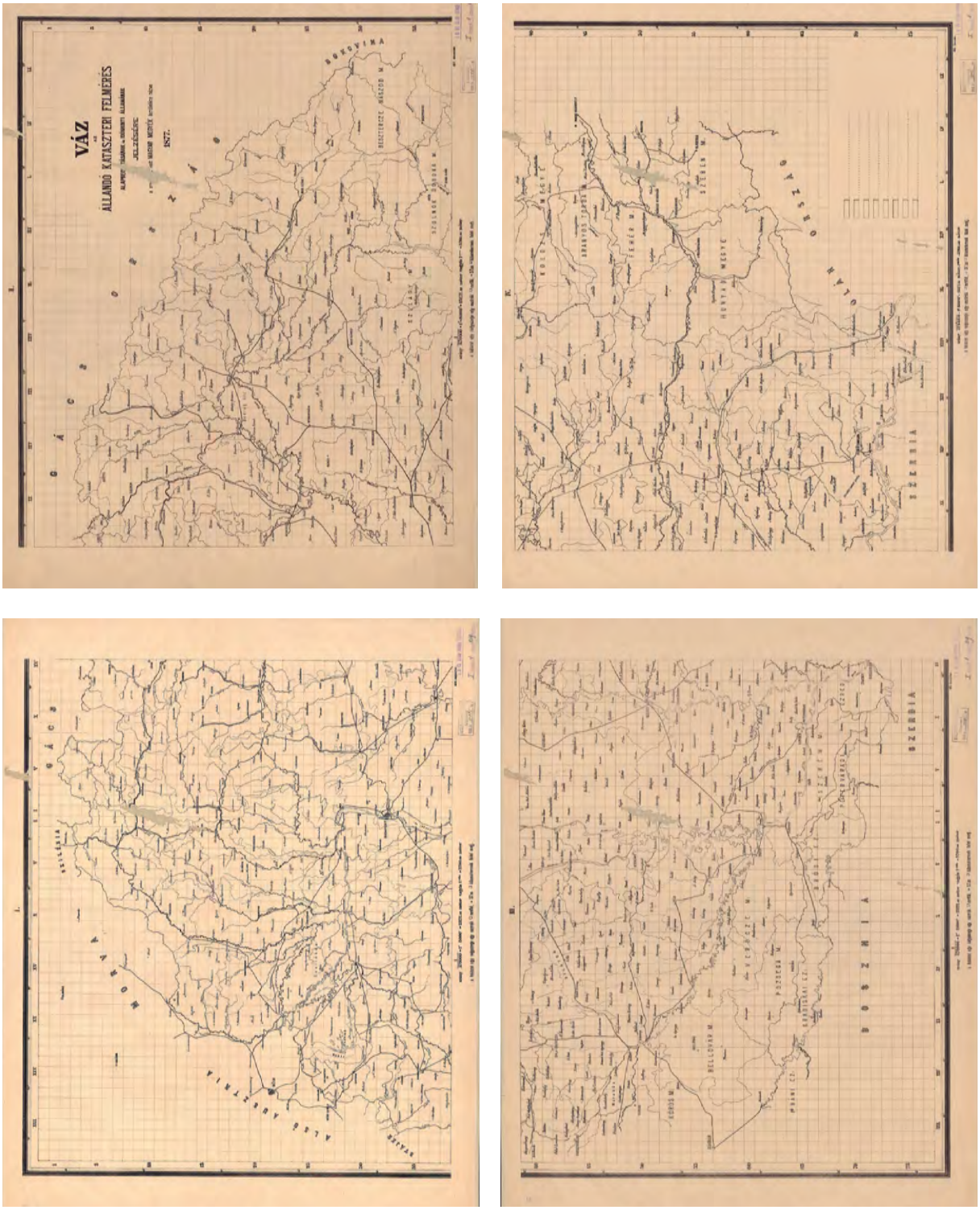

▪ *A kataszteri felmérés beosztásának és előrehaladásának vázlata, 1877, 1:576 000, Bp., 1876–1879 (OSZK, TPKT TM 6.241)*

hozták létre, a forrástípusra vonatkozó ismereteit elsősorban máshonnan szerezte.[5]

Lukinich a pénzügyminiszterhez szóló levelét előzetesen hivatali felettesének, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, Hóman Bálintnak is elküldte, aki támogatásáról biztosította.[6]

A Pénzügyminisztérium hivatalos válasza ugyan csak a következő év elején érkezett meg a könyvtárba, de nem hivatalosan már korábban, 1924. május 8-án is kapott az intézmény térképeket, amint az az Antalffy Andor miniszteri tanácsoshoz május 27-én írt köszönőlevélből kiderül.[7] Az ekkor átadott nyolc térkép között volt a „*Váz az állandó kataszteri felmérés alapbeosztásának és időnkénti államának jelzésére a szorosan vett magyar megyék területére nézve*”.[8]

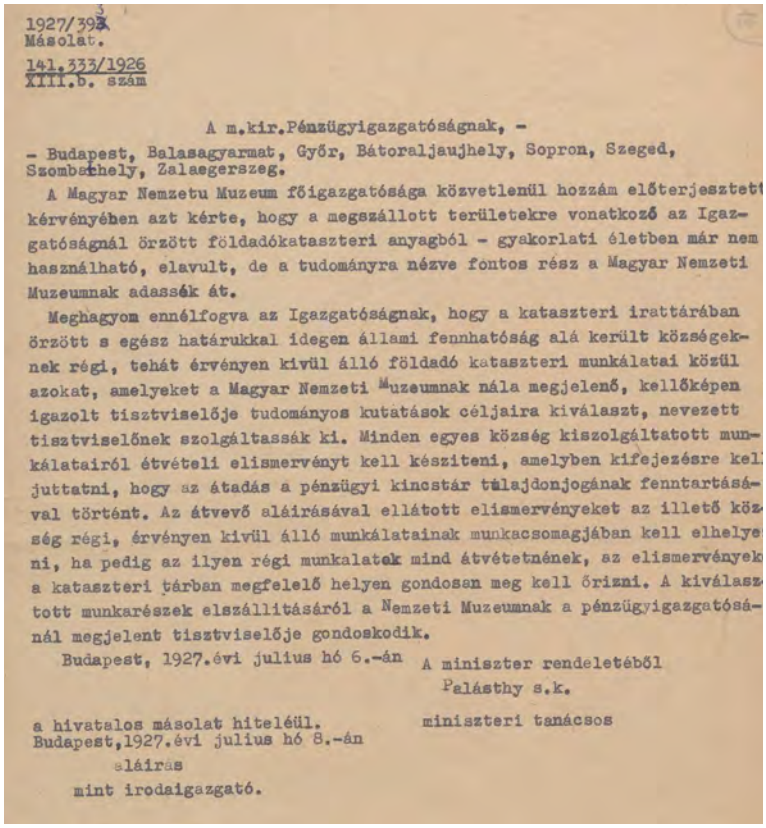

1927/39[illegible]
Másolat.
141.333/1926
XIII.b. szám

A m.kir.Pénzügyigazgatóságnak, -
- Budapest, Balasagyarmat, Győr, Bátoraljaujhely, Sopron, Szeged, Szombathely, Zalaegerszeg.

A Magyar Nemzetu Muzeum főigazgatósága közvetlenül hozzám előterjesztett kérvényében azt kérte, hogy a megszállott területekre vonatkozó az Igazgatóságnál őrzött földadókataszteri anyagból - gyakorlati életben már nem használható, elavult, de a tudományra nézve fontos rész a Magyar Nemzeti Muzeumnak adassák át.

Meghagyom ennélfogva az Igazgatóságnak, hogy a kataszteri irattárában őrzött s egész határukkal idegen állami fennhatóság alá került községeknek régi, tehát érvényen kivül álló földadó kataszteri munkálatai közül azokat, amelyeket a Magyar Nemzeti Muzeumnak nála megjelenő, kellőképen igazolt tisztviselője tudományos kutatások céljaira kiválaszt, nevezett tisztviselőnek szolgáltassák ki. Minden egyes község kiszolgáltatott munkálatairól átvételi elismervényt kell készitteni, amelyben kifejezésre kell juttatni, hogy az átadás a pénzügyi kincstár tulajdonjogának fenntartásával történt. Az átvevő aláirásával ellátott elismervényeket az illető község régi, érvényen kivül álló munkálatainak munkacsomagjában kell elhelyezni, ha pedig az ilyen régi munkalatok mind átvétetnének, az elismervények a kataszteri tárban megfelelő helyen gondosan meg kell őrizni. A kiválasztott munkarészek elszállitásáról a Nemzeti Muzeumnak a pénzügyigazgatóságnál megjelent tisztviselője gondoskodik.

Budapest, 1927.évi julius hó 6.-án

A miniszter rendeletéből
Palásthy s.k.
miniszteri tanácsos

a hivatalos másolat hiteléül.
Budapest,1927.évi julius hó 8.-án
aláirás
mint irodaigazgató.

▪ *A pénzügyminiszter rendelete a pénzügyigazgatóságokhoz, amelyben a határon túli területek kataszteri anyagát a Magyar Nemzeti Múzeumnak átadni rendeli (OSZK Irattár)*

A Pénzügyminisztérium a 79.344/1924. számú rendeletében utasította az Állami Földmérési Térképtárat, hogy az új felmérést követően érvénytelenné vált eredeti térképeket, valamint a sokszorosított térképek egy példányát adja át, továbbá hogy a jövőben megjelenő térképmásolatok egy-egy példányából a könyvtár díjmentesen részesülhessen.[9] Az így átadott térképek használatát azonban korlátozta a minisztérium: „*Megjegyzem azonban, hogy a térképeket és térképmásolatokat a jelzett módon csakis tudományos célú kutatások érdekében engedhetem át, azokról másolatok ki nem adhatók, sem nem sokszorosíthatók, minthogy a kataszteri térképek másolatainak vagy azok kivonatainak kiadási és árusítási joga kizárólag az állami földmérést illeti meg.*”[10]

A kéziratos térképeken szereplő bélyegzők tanúsága szerint a Földmérési Térképtár 1925. május 15-én elkezdte a térképek átadását.[11] Mivel a térképek kizárólag tudományos célból

5 Reisz T. Csaba: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban. *Catastrum,* 6. (2019) 1:44–52.
6 Hóman Bálint 1924. április 1-én kelt válaszlevele (OSZK Irattár 193/1924).
7 OSZK Irattár 193/1924. Antalffy Andor (1862–1944) a kataszteri felmérés egyik kiemelkedő alakja, ez időben a pénzügyminisztériumi ügyosztály vezetője volt. Számos közgyűjteménynek ajándékozott térképészeti vagy kataszteri vonatkozású iratokat és műveket. Életére és ajándékozásaira l.: Schmidt Anikó: Egy kivételes karrier: Antalffy Andor pályafutása. *Catastrum,*
8 A nyolc térkép jegyzékét l.: Dezsényi, 1969. 68. jegyzet (175–176.). Az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának (= TPKT) térképállományában a TM 6.241 jelzet alatt a térkép három példánya lelhető fel, de mindhárom példányon a „A M. KIR. ÁLLAMI NYOMDA TÉRKÉPTÁRA” bélyegző lenyomata szerepel, továbbá a könyvtár 1949. évi növedéknaplószámai.
9 A minisztériumi rendelet gépiratos másolata: OSZK Irattár 33/1925. Patay, 1994. 282.
10 Dezsényi, 1969. 144. a teljes minisztériumi rendeletet idézi.
11 Az átadott térképeken olvasható bélyegzőlenyomat: Kiadatott az Országos Széchenyi Könyvtárnak / tudományos kutatások céljára / Budapest 1925 évi Május hó 15-én / M. kir. áll. Földmérési Térképtár / Rolla János / műszaki főtanácsos / térképtárnok.

voltak hasznosíthatóak, a következő záradékkal jelölték meg őket: „*A sokszorosítás vagy másolat alakjában való érvényesítés joga a m. kir. pénzügyminisztériumnak fenntartva*".

A könyvtár ebben az időszakban Rolla János bélyegzőjével ellátott nyomtatott kataszteri térképeket is átvett, zömében 1880–1895 és 1910–1916 évkörökből, valamint párat 1925-ből és 1926-ból.[12]

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága 1925. október 12-én kelt felterjesztésében ismételten kérte a Pénzügyminisztériumtól az elcsatolt területek használatból kivont oleátáit.[13]

A minisztérium a 141.333/1926.XII.b. számon iktatott válaszában az átadást „*előre nem látható eshetőségekre való tekintettel*" elutasította, felajánlva azonban annak lehetőségét, hogy tudományos kutatások esetén az állami nyomdában a térképek másolatai a múzeum kiküldöttének rendelkezésére álljanak.

Palásthy Béla, a Pénzügyminisztérium állami földmérési ügyosztályának rangidős miniszteri tanácsosa 1927. július 6-án kelt levelében a pénzügyminiszter rendeletére hivatkozva arra utasította a budapesti, balassagyarmati, győri, sátoraljaújhelyi, soproni, szegedi, szombathelyi és zalaegerszegi pénzügyigazgatóságokat, hogy a megszállt területekre vonatkozó, elavult „*földadókataszteri anyagból*" azokat, melyeket a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselője kiválaszt, a pénzügyi kincstár tulajdonjogának fenntartásával adják át. Az utasítás szerint a tulajdonjogra vonatkozó kitételt az átadás-átvételi elismervényben is rögzíteni kellett.[14]

Lukinich Imre azonban 1928-ban már úgy vélte, hogy a kataszteri térképek nem tartoznak a könyvtár gyűjtési körébe és azt javasolta a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, hogy az újonnan érkező földmérési térképek is kerüljenek át a múzeum néprajzi tárába.[15] A fokozódó raktározási gondok mellett feltehetően közrejátszott ebben az is, hogy a Néprajzi Tár akkori vezetője, Bátky Zsigmond térképészként is tevékenykedett és érdekelt lehetett abban, hogy a néprajzi kutatásokhoz is forrást szolgáltató földmérési térképek átkerüljenek a közvetlen irányítása alatt levő tárba. A térképgyűjtemény gondozója ebben az időszakban Garda Samu volt, aki nyugdíjas önkéntesként tevékenykedett a könyvtárban.[16]

Bátky neve egyébként az első világháborút követő időszakban a tervezett térképtár vezetőjeként is felmerült, Melich János könyvtárigazgató javaslatára.[17] 1927. évi munkajelentése arra vall, hogy a kataszteri térképállomány

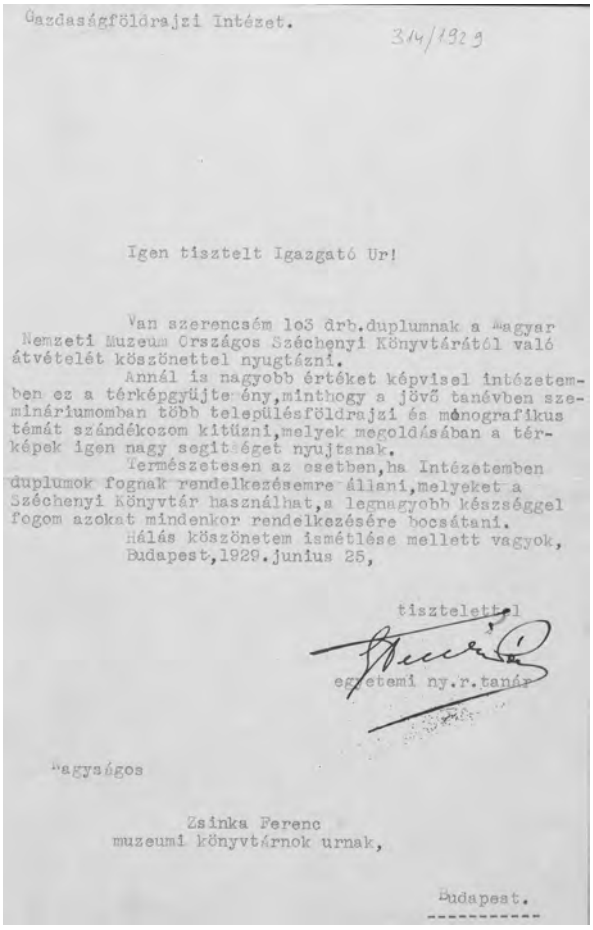

Gazdaságföldrajzi Intézet. 314/1929

Igen tisztelt Igazgató Ur!

Van szerencsém 103 drb.duplumnak a Magyar Nemzeti Muzeum Országos Széchenyi Könyvtárától való átvételét köszönettel nyugtázni.

Annál is nagyobb értéket képviselő intézetemben ez a térképgyüjte ény,minthogy a jövő tanévben szemináriumomban több településföldrajzi és mónografikus témát szándékozom kitűzni,melyek megoldásában a térképek igen nagy segitséget nyujtanak.

Természetesen az esetben,ha Intézetemben duplumok fognak rendelkezésemre állani,melyeket a Széchenyi Könyvtár használhat,a legnagyobb készséggel fogom azokat mindenkor rendelkezésére bocsátani.

Hálás köszönetem ismétlése mellett vagyok,

Budapest,1929.junius 25,

tisztelettel

egyetemi ny.r.tanár

Nagyságos

Zsinka Ferenc
muzeumi könyvtárnok urnak,

Budapest.

▪ *Teleki Pál köszönőlevele az átvett térképekért (OSZK Irattár)*

12 Sóspataki Viktor által készített összesítés alapján.
13 OSZK Irattár 463/1925. 14 OSZK Irattár 393/1927. (az irat gépelt másolata).
15 Patay, 1994. 283.
16 Patay, 1994. 286.
17 Patay, 1994. 286.

átvételét csak az idő kérdésének vélte, mert a Néprajzi Tár térképgyűjteményéről a következőket írta a Nemzeti Múzeum főigazgatójának: „*Enemű gyűjteményünk kb. 50 000 darab, melynek nagy része külömböző letéthelyeken van összegyűjtve s egészében átvéve még nincs.*”[18]

Nem csak a Néprajzi Tár jutott így térképekhez, mert a Teleki Pál által vezetett Gazdaságföldrajzi Tanszéknek is adtak át duplumokat 1929-ben, valamint kapott belőlük az Állami Térképészeti Intézet is.[19]

A Földmérési Térképtár 1930 októberében Nagy József hivatalvezető-helyettes („*műszaki tanácsos, hivatal főnök helyettes*”) bélyegzőjével ellátott nyomtatott kataszteri térképeket és oleátákat adott át. Az Állami Nyomdától is érkeztek nyomtatott térképek a harmincas években, feltételezhetően kötelespéldányként.[20]

Az 1851–1881 évkörű kéziratos kataszteri térképeket 1942 és 1943 során vezették be a könyvtár növedéki naplójába, olykor darabszám nélkül, a Földmérési Térképtárat jelölve meg származási helyként. Az Állami Nyomdából továbbra is érkeztek térképek a növedéknaplóban szereplő bejegyzések szerint.[21]

1949-ben Varjas Béla, a könyvtár igazgatója a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának jóváhagyásával azt kérelmezte a Néprajzi Múzeum igazgatójától, hogy az „újból felállított” térképtár részére adja át a kataszteri térképanyagot és iratokat, azzal érvelve, hogy azok a földkönyvekkel együtt az Országos Széchényi Könyvtárban levő földmérési térképek kiegészítő részét képezik.[22]

Az átadásra 1949 őszén került sor, szinte egyidőben a könyvtár novemberben bekövetkezett önállósodásával, amelynek eredményeként a továbbiakban már nem a Nemzeti Múzeum szervezeti egységeként működött. Részletes jegyzék nem készült, az viszont ismert, hogy 735 kéziratos térkép, 570 földkönyv, 75 úrbéri perirat és 23 nyomtatott térkép képezte tárgyát (mivel a periratok több térképet tartalmaztak, összesen 2285 térképről van szó).[23]

Az OSZK hálózati katalógusa szerint 392 térkép származik a Néprajzi Múzeumból.[24] Barabás Jenő munkajelentéséből ismert, hogy 1948-ban a Néprajzi Múzeumban levő kataszteri térképállomány rendezetlen és leltározatlan volt, ezért a következő évre tervezte ennek végrehajtását, ez azonban 1949 júliusában félbemaradt, mivel őt áthelyezték a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába.[25] A leltárazás félbemaradása az egyik oka annak, hogy az átvett térképeknek csak egy részéről mutatható ki, hogy egykor a Néprajzi Tár, majd a Néprajzi Múzeum térképállományában voltak. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának térképgyűjteményében jelenleg is fellelhetőek kataszteri térképek.

1954-ben az OSZK Térképtárának állományában összesen 30 822 kéziratos és nyomtatott kataszteri térképlapot tartottak nyilván. A gyűjteményi főcsoportok között ebben az időszakban kéziratos és nyomtatott kataszteri térképek, földkönyvek, térképvázlatok és felmérési iratok szerepeltek.[26]

A bélyegzők lenyomata szerint a hatvanas-hetvenes években az Állami Földmérési és Térképészeti Hivataltól, majd 1967-től az Országos

18 Szemkeő Endre: Térképtár. *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei.* Szerk.: Fejős Zoltán. Bp., 2000. 718.

19 A Teleki-féle Tanszéknek juttatott térképekre: OSZK Irattár 314/1929, Patay, 1994. 283.

20 Például Pécsudvard 1930. évi kiadású tagosítási térképén szereplő bélyegző lenyomata: M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA Nyomt. Növedéknapló 1930. évi 236. sz. OSZK, NyK Pécsudvard.

21 Például 1943. december 23-án 216 darab.

22 Az önálló gyűjteményi egységként működő térképtár felállítása 1940-re keltezhető, a háborút követő időszakban történt ideiglenes szervezeti összevonás utáni állapotra értendő az „újból felállított” jelzős szerkezet használata Varjas levelében. Patay, 1994. 287.

23 Szemkeő, 2000. 719.

24 Példaként említhető az 1949-ben átvett K 780 jelzetű, Köröstyént ábrázoló térkép 1857-ből; a hátoldalán látható körpecsétlenyomat felirata: M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK KÖNYVTÁRA.

25 Szemkeő, 2000. 718–719.

26 Nagy Júlia: Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának állománya és működése. *Földrajzi Értesítő,* 5. (1956) 2:249–254.

Földmérési és Térképészeti Hivataltól érkeztek 1962–1970 évkörű, nyomtatott kataszteri térképek, továbbá a Hadtudományi Térképtárból (ez utóbbiak évköre 1908–1942).[27]

Az állományrevízió alkalmával készített, 1996. május 21-én kelt térképtári állományösszesítésben 68 116 nyomtatott kataszteri térkép szerepel 3099 településről, 8901 kéziratos térkép 1521 településről, valamint 21 523 Bv jelzetű, birtokvázlatként nyilvántartott kataszteri irat 4724 településről.[28]

Nyomtatott kataszteri térképek pauszpapír hordozójú másolatai a 2000-es évek elején kerültek a Térképtár állományába a Hadtörténeti Térképtárból.[29] Jelenleg NyK jelzet alá soroltak betűrendben, település szerint.[30]

A dülőnkénti felmérés térképei jelenleg K jelzet alatt szerepelnek számsorrendben, a nyomtatott térképek NyK jelzet alatt, településnév szerinti betűrendben, hasonlóképpen a Bv jelzet alatti krokik, kataszteri térképvázlatok és kataszteri iratok.

A földkönyvek és birtokkönyvek TKI jelzet alá soroltak, a kapcsolódó térkép jelzetszámával megfeleltetett szám alatt.

Az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának térképgyűjteménye a következő megyékből őriz birtokvázlatként nyilvántartott kataszteri iratokat: Abaúj-Torna, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Fejér, Gömör és Kis-Hont, Győr, Hajdú, Heves, Hont, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Moson, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsony, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Tolna, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén.

A kéziratos és nyomtatott kataszteri térképek egy részének főbb adatai megtalálhatóak az OSZK hálózati katalógusában, a régi cédulakatalógus pedig továbbra is a kutatók rendelkezésére áll.[31]

▪ *Lukinich Imre (1880–1950) az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója 1924 és 1929 között, a kataszteri térképgyűjtemény megalapozója (Rádióélet,* 2. /1930/ 12:20. /márc. 21./)

27 Sóspataki Viktor által készített összesítés alapján.
28 Az állományösszesítés jelenlegi őrzési helye az OSZK TPKT *térképtári gyűjteményének irattára.*
29 Pászti László szíves szóbeli közlése.
30 Összesen 191 településről (Sóspataki Viktor szíves szóbeli közlése).
31 Köszönettel tartozom az OSZK TPKT munkatársainak, Pászti Lászlónak és Sóspataki Viktornak a kutatás során nyújtott segítségükért, továbbá a Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztály munkatársainak, Győri Lucának, Hum István Balázsnak és Kaposváriné Dányi Évának.

Reisz T. Csaba

*Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez**

A katasztertörténeti irodalom egyik feladata, hogy a korabeli hivatali ügyintézés – és esetleg a kapcsolódó magán-írásbeliség – iratainak feltárásával és feldolgozásával a települések részletes felmérésének történetét is bemutassa. Érvényes ez azokra a városokra is, ahol nem a kataszteri szervezet, vagy az, de valamilyen okból nem az ütemtervnek megfelelő időpontban készítette el a felmérést. Az okok vizsgálata és a körülmények feltárása, az elkészült munka értékelése a „városfelmérés" fontos fejezetét gazdagítja a katasztertörténet-írásban. Különösen tanulságos lehet a főváros kataszteri felmérésének története, amelyről – talán a forrásanyag hiányos vagy szórványos volta miatt – csak sajnálatosan kevés feldolgozás született.[1] Futaky Zoltán irattári kutatáson alapuló, 1935-ben megjelent tanulmányának fennmaradt levéltári anyaga erős támpontot ad a téma modern vizsgálatához, ezért a kutatások felfrissítése és ösztönzése érdekében célszerű annak ismertetése.[2]

A Kleiszner/Futaky család

A család magyarországi történetét Kleiszner Máté nyitja meg, aki 1828. február 25-én született a csehországi – szudétavidéki – Eger (ma: Cheb) városában.[3] Reáliskolát végzett, majd erdészsegédként a Chotek grófok radmierzitzi uradalmában kezdett el dolgozni 1843. május 2-án.[4] 1847 tavaszán került Magyarországra, amikor a Dél-Bácskában fekvő futaki uradalomba helyezték át; a szabadságharc idején a magyarok oldalán harcolt.[5] 1850-ben közerdésszé nevezték ki és visszahelyezték Csehországba, majd 1856-ban visszakerült a futaki uradalomba. A *Vasárnapi Ujság* 1857. évi tudósítása szerint a *„múlt évi szeptemberben Csehországból az uradalomba lejött Kleiszner nevű vadász"* ügyességének volt köszönhető, hogy viszonylag kevés közreműködővel az elszaporodott farkasok közül igen sokat kiirtottak.[6]

A Kleiszner kezelése alatt álló erdők nagy részét kiirtották és helyükön gazdaságot hoz-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Bár a szerkesztők örömmel vennék, ha a fővárosra vonatkozó felmérés történetével többen foglalkoznának, a témában eddig csak két tanulmány jelent meg e folyóirat hasábjain: Závoczki Adrienn: Óbuda belterületének leírása (1874). *Catastrum,* 1. (2014) 2:32–37., Csima Péter: Budapest–Budaörs határvonala és határjelei. *Catastrum,* 7. (2020) 2:33–45.

2 Futaky (Kleiszner) Zoltán: Buda és Óbuda felmérése az 1870-es években. *Geodéziai Közlöny,* 11. (1935) 5–8:106–121. (= Futaky, 1935).

3 Kleiszner Máté életrajzát 60 évnyi szolgálata alkalmából részletesen ismerteti és fényképét is közli: Kleiszner Máté. *Köztelek,* 13. (1903) 41:806. (máj. 23.), az életrajzi adatokat főképpen e megemlékezésből merítettem. Az ünnepségről röviden tudósít: Hatvan esztendős szolgálat. *Budapesti Hírlap,* 23. (1903) 136:7. (máj. 19.).

4 Chotek Hermann (1786–1822) 1813-ban vette feleségül korompai Brunswick Henriette (1789–1857) grófnőt, a jankaui és radmierzitzi uradalmak úrnőjét. Radmierzitz Csehországban, a Prágához közeli Kaurimi kerületben található. *Alphabetisches Haupt-Register aller in dem Topographischen Post-Lexikon enthaltenden Ortschaften der kais. königl. Erblaender.* Hrsg.: Crusius, Christian. Bd. V. Wien, 1810. 409. Az uradalmat Hermann fia, Rudolf (1822–1890) örökölhette.

5 Hadik András gróf több sikertelen kísérlet után 1774-ben elszászi németeket telepített le a Futak melletti – 1769 óta tulajdonában lévő és majdan nemesi előnevét is adó – uradalmában, létrehozva Újfutakot. A plébániát is ide költöztették át, vagyis az anyakönyveket a továbbiakban itt vezették a környékbeli településekre (lakott pusztákra) vonatkozóan is (ehhez l. a futaki plébánia filiáit: https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/futak-1777-1923). A település és az uradalom földesura és kegyura 1801-től a Brunswick, majd 1866-tól a Chotek család volt. Ó- és Újfutak mellett a futaki uradalomhoz több lakott puszta, nevezetesen Alpár, Irmova, Vizics/Virity, Henrika, Újpuszta, Ottótanya, Rudolftanya, Máriamajor tartozott. *Magyarország megyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye, I.* Szerk.: Borovszky Samu. Bp., 1909, Ófutak (125–131.) és Újfutak (172.).

6 Farkasok a bácskában. *Vasárnapi Ujság,* 4. (1857) 2:19. (jan. 11.).

Kleiszner Máté, a szudétanémet származású Chotek-tiszttartó 1903-ban (Köztelek, 1903)

tak létre. Nevéhez fűződik az első, jól jövedelmező komlótelepek létrehozása (1857). Érdemei elismeréséül 1863-ban az összes Chotek-gazdaság intéző tiszttartója lett, működése idején alakították belterjessé az uradalom gazdálkodását. Ő volt az első, aki cseh- és bajorországi tanulmányút után a karós helyett a drótrendszert vezette be a komlótermelésben. Az uradalomban 1864-től a kendertermesztést is felkarolták, a következő évben felépített uradalmi kendergyár sokaknak biztosított munkalehetőséget. 1883–1884-ben a belvizeket lecsapolva újabb nagy területeket hajtottak gazdasági művelés alá. 1888-ban az ő felügyelete alatt kezdett működni az első rizstelep – ennek eredményeiről már fia is tudósított.[7] Emberi vonásait ecsetelve az évfordulós megemlékezés kiemelte, hogy *„bár idegenből származott hozzánk, a hazának mindig hű polgára és jó hazafi, ki gyermekeiből jó magyarokat, a társadalom hasznos tagjait nevelte. Három fia közül egyik fővárosi főreáliskolai tanár, a másik Károlyi Sándor gróf Szatmár megyei birtokainak intéző tiszttartója, a harmadik pedig ügyvéd."*

Kleiszner Máté kétszer nősült meg, összesen hét gyermeke születéséről van adatunk.[8] Első felesége Zelenka Terézia volt, akinek származása, családi háttere nem ismert. Máté 1847–1850 között – 19–22 évesen – élt a futaki uradalomban, Terézia 1832 körül született, tehát ekkor 15-18 éves lehetett, a futaki házassági anyakönyvben nincs nyoma a házasságuknak. Inkább valószínű, hogy Csehországba visszatérése után odavalósi lányt vett el az ifjú.[9] Három gyermekük ismert, Vilma (1855–1925), Rudolf/Rezső (1857–1939) és Terézia (1859).

Vilma adatait a Kunkel Imrével (1846–1895) 1873. május 27-én Újfutakon kötött házasságának anyakönyvi bejegyzése tartalmazza, eszerint 1855. december 24-én Welisch (Velíš, Csehország) településen született.[10] A vőlegény a Vas megyei Felsőszilvágyról származott, ekkor Alpáron élt, a menyasszony pedig Ottóhofban lakott, mindkét puszta a futaki uradalomhoz tartozott. Egy gyermekük ismert, Krisztina (1874–1948), aki Alpáron született, Szalay Józsefhez ment feleségül (1893), Vilma Ilona Etelka nevű lányuk 1897-ben született. Vilma harmincévi özvegység

7 Kleiszner Károly: Rizstermelési kísérletek. *Köztelek,* 3. (1893) 17:309–310. (márc. 1.).

8 Az életrajzi adatok jelentős része a Family Search (FS, www.familysearch.org) oldalán elérhető egyházi és állami anyakönyvek, továbbá gyászjelentések anyagában lelhető fel. A folyóiratban követett eddigi gyakorlattól eltérően az egyes képek pontos elérési útvonalát nem adom meg, mert azok úgyis csak addig értékesek, amíg az adatbázis elérhető. Ehelyett az FS családfái között a Kleiszner család teljes családfáját elkészítettem, és az egyes személyekhez minden FS-forrást hozzácsatoltam (ezek azok az elérési útvonalak, amiket most elhagyok e cikkben). Az FS adatbázisába belépve a Keresés/Feljegyzések menüpontban Kleiszner Máté nevére keresve a feljövő találatoknál a családfa is elérhető. A rendszer adottságai miatt a családfa tovább bővíthető.

9 A Family Search adatbázisában felvidéki és csehországi születésű Zelenka Terézia is szerepel 1831–1833 között, délvidéki személyt nem találtam.

10 Az FS-ben található anyakönyvi felvétel rossz minőségű. Ezúton mondok köszönetet dr. Lakatos Andor levéltárvezető úrnak (Kalocsai Érseki Levéltár), aki kérésemre az anyakönyv jobb minőségű képét is megküldte.

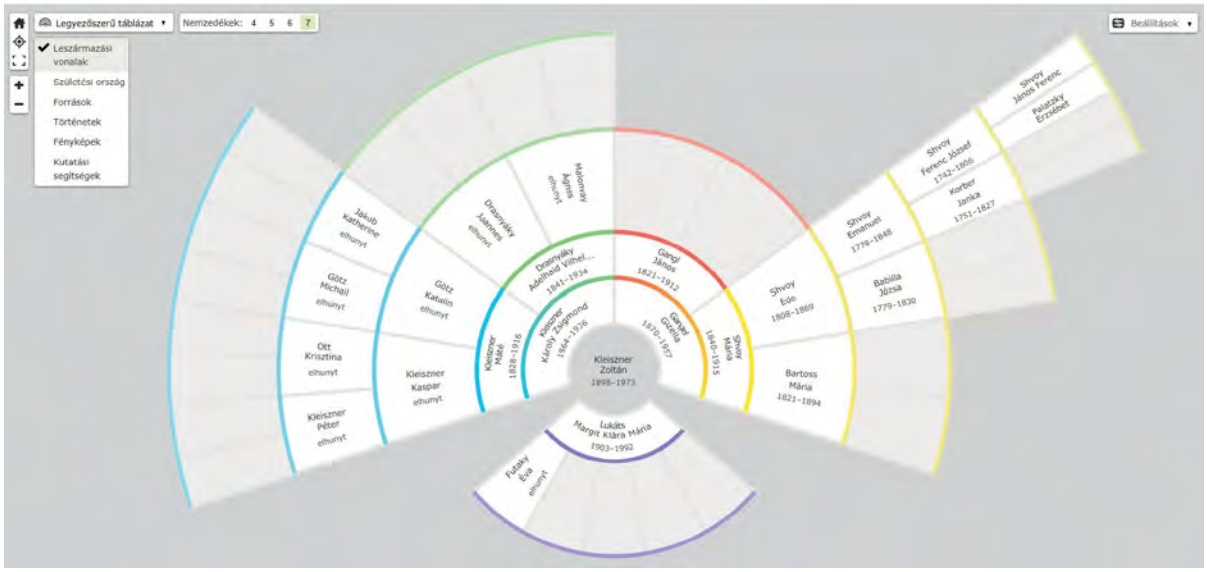

▪ *Futaky Zoltán családfája a FamilySearch oldalán*

után Budapesten hunyt el, a halotti anyakönyvi bejegyzés a ténylegesnél öregebbnek, 69 évesnek mondta őt.

Rudolf, később magyarosan Rezső, már az ugyancsak a futaki uradalomhoz tartozó Vizicsen született. Középiskolai tanulmányait a pécsi főreáliskolában végezte, majd a budapesti középiskolai tanárképzőben tanult.[11] 1880-tól a VI. kerületi községi fiúiskolában, 1890-től a VIII. kerületi községi főreáltanodában tanított 1912. évi nyugdíjazásáig. Felesége a budapesti – józsefvárosi – Müller Anna (1863–1917) volt, házasságukban kilenc gyermek született: Rezső Imre (*1884), Vilma Krisztina (*1885; ∞Birkás Géza), Margit Emerika Hedvig (1887–1940; ∞Hajnal Jenő), Piroska Anna (*1888), Hedvig Gizella (1889–1961; ∞Vitályos Imre), Krisztina Aranka Ilona (1891–1947; ∞Várady Jenő); Irén Olga (1893–1969; ∞Kleiszner László), Jolán Denise (1894–1965; ∞Unkelhäusser Ferenc) és Imre (1896–1947; ∞Tyll Sára Malvina Terézia). Valamennyi gyermek esetében Kunkel Imre és Kleiszner Vilma, vagyis az apa nővére és sógora – illetve a hetedik gyermek esetében lányuk, Krisztina – voltak a keresztszülők. A család előbb a Terézvárosban (Lovag u. 18.), majd rövid ideig Újpesten (Kölcsey u. 5.), később Erzsébetvárosban (Wesselényi u. 41.) és a Ferencvárosban (Bezerédj u. 6.), végül 1907-től Dunakeszi-Alag, Csomádi út. 17. alatt lakott. Rezső a század végétől kötődött Alaghoz, 1891-ben szőlőnek és villának (nyaralónak) szánt 14 holdat vásárolt, 1902-ben az alagi nyaralótelep fejlesztésére létrehozott egyesület alelnöke volt.[12] Lányai – Margit, Hedvig és Irén – is itt házasodtak. Kleiszner Rezső Alag Dunakeszitől történő 1910. évi különválása után az új település vezetésében is jelentős szerepet vállalt.[13] Színes egyénisége miatt jó volna Kleiszner Rezső életéről ismertetést olvasni.

A harmadik gyermek, Terézia életképtelenül (debilitas) született 1859. augusztus 21-én Vizicsen. A szüléskor a feleség vérmérgezést

11 Rövid életrajza és fényképe: *A budapesti VIII. kerületi községi főreáliskola negyvenegyedik évi értesítője, 1911–1912.* Szerk.: HORVÁTH CYRILL. Bp., 1912. 8.

12 MIKLÓS GYULA: Néhány szó hazai szőlészetünk rekonstrukciójához. *Borászati Lapok,* 25. (1893) 21. szám (máj. 21.) melléklete, 24. Alag fejlődése. *Pesti Hírlap*, 24. (1902) 207:6. (júl. 30.); Alag fejlődése. *Budapest,* 26. (1902) 209:4. (aug. 1.).

13 A Kleiszner család egyes tagjaira vonatkozó számos adatot és fényképet bocsátott rendelkezésemre Lőrincz Róbert, a dunakeszi Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár szakmai igazgatója, aki kérésemre újólag kiment a helyi temetőbe a családi sírkövet lefényképezni. Többszöri gyors, tartalmas és türelmes segítségnyújtásáért ezúton mondok neki hálás köszönetet, munkámat jelentős mértékben segítette és megkönnyítette. A közvetítésével jutottam el a Futaky család mai leszármazottjaihoz, akik ugyancsak szívélyesen segítették kutatómunkámat, előzékenységüket ugyancsak hálásan köszönöm.

▪ *Kleiszner Máté családja körében 1903 körül. Balról jobbra: Gusztáv (1868), Schmidt Ilona, Edit (1901); Károly (1891), Károly Zsigmond (1864), Zoltán (1898), Gangel Gizella, László (1897), Gyula (1894); Kunkel Krisztina, Szalay Vilma (1897), Szalay József; Kleiszner Máté, Drasnyáky Etelka; Vilma (1855); Irén (1893), Jolán (1894), Krisztina (1891), Imre (1896), Müller Anna, Vilma (1885), Rezső (1857), Margit Emerika (1887), Hedvig (1889). A három fényképből összeállított és festménnyé retusált, 60x80 cm-es kép a Futaky család tulajdona*

(piemia) kapott és aznap meghalt. Mindkettőjüket az újfutaki temetőben helyezték nyugalomra két nappal később.

Kleiszner Máté pár év múlva, 1863-ban újranősült, Drasnyáky János és Malonyay Ágnes Adelhaid (Etelka) nevű, 21 éves lányát (1841–1934) vette el. Ebben a házasságban négy gyermek született: Károly Zsigmond (1864–1936), Gusztáv Sándor (1868–1942), Gyula (*1870), Mária Adél, másképpen Irma (1873–1901).[14] A család előbb Irmován, majd 1873-ban már Ottóhofban lakott, ezek a puszták is a futaki uradalom részei voltak. A gyermekek keresztszülei Kleiszner Mihály és felesége, Heinzl Antonia voltak, a vérrokonsági kapcsolat nem ismert.

Károly Zsigmond Pécsen a főreáltanodában végezte középiskolai tanulmányait, 1885-ben Mosonmagyaróváron szerzett gazdász képesítést, majd hazatért és a futaki uradalomban – apja mellett – uradalmi intéző volt. Később gazdatiszt, 1897-től a földművelésügyi miniszter újvidéki gazdasági tudósítója lett, a századelőn Szatmár megyében (Mezőterem) tiszttartó, aztán visszatért szülőhelyére és a Chotek-uradalomban dolgozott ismét, jószágigazgatóként. Felesége Gangel Gizella (1870–1957) volt, házasságukban hat gyermek született: Mária (*†1890), Károly Alajos (1891–1973; ∞Molnár Klára), Gizella Mária Etel (*1893), Gyula Máté Ágoston (1894–1914), László (1897–1955; ∞Kleiszner Irén Olga) és Zoltán (1898–1973; ∞Lukáts Margit Klára). A család előbb Henrikán, majd Újfutakon

14 Irmát 1897-ben Ottómajorban jegyezte el Kugler Béla járéki segédjegyző, a házasságra vonatkozó további adatot nem találtam, így Irma életrajzi adatait sem pontosíthattam. Házasság. *Budapesti Hírlap,* 17. (1897) 359:8. (dec. 28.). A futaki régi temetőben található családi sírhelyen szerepel Irma születési és halálozási éve, ennek alapján a korábban két külön személynek vélt Mária Adélt és Irmát egy személyként adom meg, bár nem világos a névcsere oka.

lakott, a keresztszülők Kleiszner Ágoston és Kleiszner Irma voltak, előbbi vérrokonsági kapcsolata nem ismert. 1934-ben Károly, László és Zoltán a családnevüket a szülőhelyükre utalással Futakyra változtatták.[15] Gusztáv a középiskolai tanulmányait Kalocsán végezte, majd a budapesti tudományegyetemen jogot hallgatott. Később Újvidéken ügyvédként dolgozott, majd a világháború után Budapestre költözött és ott folytatta hivatását. Schmidt Ilona Saroltát (*1876) vette feleségül, egy gyermekük volt, Edit Mária Anna (*1901).

Kleiszner Máté 1916. február 5-én hunyt el, a családi sírboltba temették el Újfutakon.[16] Özvegye 98 évesen 1934-ben halt meg Alagon, vagyis a fia által létrehozott új családi fészekben.[17]

Futaky Károly (1891–1973)

A Kleiszner család fiai többnyire természettudományos érdeklődésűek voltak és ennek megfelelő hivatást vá-

▪ *A Kleiszner család sírja a futaki régi német temetőben (Avis Genealogy Facebook-oldala)*

▪ *A Kleiszner család sírköve az alagi temetőben (Lőrincz Róbert felvétele)*

lasztottak. Rezső – mai szóval élve – matematikatanár, féltestvére, Károly Zsigmond gazdász volt, gyermekei mérnöknek tanultak. A legidősebb gyermeke, Károly a középiskolai tanulmányait Kalocsán az érseki főgimnáziumban kezdte, majd a zombori gimnáziumban végzett 1908-ban, 1909–1910-ben egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített, majd 1910-ben Selmecbányán kezdte erdőmérnöki tanulmányait. 1912–1914 között, majd a háborús szolgálati éveket követően – 1914 augusztusától 1915 júniusáig teljesített frontszolgálatot, utána 1922 áprilisáig orosz hadifogságban volt – 1922–1924 között a szászországi Tharandt erdészeti akadémiáján tanult. Az 1924 nyarán megszerzett oklevelét 1925-ben honosíttatta.[18]

1924. december 6. és 1926. január 4. között a III. kataszteri helyszínelési felügyelőségen díjnokként alkalmazták, az ünnepélyes fogadalmat december 20-án tette le. 1928-ban mérnöki szakvizsgát tett.

1926. január 4-től – ekkor

15 Névmagyarosítások. *Pesti Hírlap,* 56. (1934) 171:12. (júl. 31.).

16 Máté pontos halálozási idejére vonatkozó adatot nem találtam, a fellelt adatok szerint valamikor 1913 és 1921 között hunyt el. 1913 végén a Minisztertanács a földművelésügyi miniszter javaslatára hozzájárult ahhoz, hogy Kleiszner Máté nyugalmazott uradalmi tiszttartó részére a Ferenc József-rend lovagkeresztjének adományozását javasolják. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 27 Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1913. december 5. 25. napirendi pont. 1921-ben Alagon lakó özvegyként említi feleségét egy meghatalmazás: Budapest Főváros Levéltára (= BFL), VII.176.a. A jogszolgáltatás területi szervei, Stamberger Ferenc közjegyző iratai, Okiratok, 1921-1185. A pontos halálozási adatot a Futaky családtagok tulajdonában levő, nekem utóbb megküldött gyászjelentése tartalmazza.

17 Halálozás. *Nemzeti Ujság,* 16. (1934) 234:8. (okt. 17.); Elhunytak. *Dunántúl,* 24. (1934) 235:2. (okt. 18.).

18 Leipold Árpád: Zöld peregrinációban. *Erdészettörténeti Közlemények*, 76. (2008) 48. MNL OL, K 267 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Szolgálati és minősítési táblázatok (= K 267), Kleiszner Károly és Futaky Károly.

tette le a hivatali esküjét is – ideiglenes segédmérnökké nevezték ki a X/3. fizetési osztályban a budapesti 9. földmérési felügyelőségnél, mindig itt szolgált. Egy év múlva véglegesítették, 1929. július 1-jétől a X/2. fizetési osztályba léptették elő, 1934 nyarán mérnöki címet és jelleget nyert, majd 1935. július 1-jétől ténylegesen mérnök lett (IX. fizetési osztály). 1941. január elsejétől főmérnöki címet és jelleget nyert, június 30-tól tényleges főmérnök, 1943. december 31-étől pedig műszaki tanácsos címet és jelleget kapott. 1926 és 1946 között 19 alkalommal minősítették, legtöbbször a legjobb értékeléssel, olyan megjegyzésekkel, hogy *„igen szorgalmas, komoly, lelkiismeretes, ügyes tisztviselő”*, vagy *„soronkívüli kinevezésre méltó, kiváló szorgalmú, megbízható, elsőrendű tisztviselő, nagyon szépen dolgozik”*, bár máskor *„intézkedések feleknél megtételénél bátortalan”* volt a külön értékelése. A vecsési repülőtéri munkájáért a Kereskedelemügyi Minisztérium dicséretben részesítette 1939-ben. 1973-ban hunyt el.

Futaky Zoltán (1898–1973)

Kleiszner Máté második házasságában született legidősebb gyermeke, Károly Zsigmond legkisebb fia, Zoltán 1898. október 3-án született a Futakhoz tartozó Henrikapusztán.[19] 1908-tól 1911-ig a kalocsai érseki főgimnáziumban végezte el a középiskola első négy osztályát, mert ide jártak ekkor bátyjai, Gyula és László is, két-három osztállyal feljebb.[20] 1911-től Gyula, majd a következő évtől két öccse is átkerült a zombori állami gimnáziumba, ahol a legidősebb testvér, Károly fejezte be tanulmányait 1908-ban.[21]

Zoltán 1916. május 20-án leérettségizett, majd még abban a hónapban besorozták a 2. honvéd tábori tüzér ezredhez. 1917 februárjától 1918 októberéig állandó harctéri szolgálatot teljesített az m. kir. 51. honvéd nehéztüzér ezrednél, 1919. január 13-án szerelt le tartalékos hadnagyként, összesen négy hadi kitüntetésben részesült. Hazatértekor családjához, Alagra költözött.

1922-ben a budapesti József Műegyetemen szerzett mérnöki oklevelet. Tanulmányai befejeztével 1923. január 1-jétől február 15-ig az állami térképészeti intézetnél díjnokként dolgozott, majd a pénzügyminiszter a X. fizetési osztályba sorolva ideiglenes segédmérnöknek nevezte ki a budapesti m. kir. 22. földmérési felügyelőséghez, hivatalos esküjét február 15-én tette le.[22] Ezt követően töretlenül alakult karrierje, folyamatosan emelkedett a szolgálati ranglétrán. Egy év múlva véglegesítették, 1926-ban a X/2., 1929-ben a X/1. fizetési osztályba sorolták. 1932. július 1-jétől előléptették mérnökké (IX/3. fizetési osztály), majd e minőségében 1934. május 15-től a Pénzügyminisztérium állami földmérési ügyosztályára (XIII/b) rendelték be. 1936 végétől a főmérnöki címet és jelleget adományozták neki, 1937. június 30-tól ténylegesen főmérnök lett a VIII/3. fizetési osztályban. 1939. július 1-jétől elnyerte a műszaki tanácsos címet és jelleget, majd 1941. január 1-jétől tényleges műszaki tanácsossá nevezték ki (VII. fizetési osztály). Július 1-jétől műszaki főtanácsos címet és jelleget kapott, és a Pénzügyminisztérium kataszteri (akkor már IX.b) ügyosztályáról átkerült a 22. földmérési felügyelőség élére, hivatalfőnök lett. 1942. január 1-jétől tényleges műszaki főtanácsos (VI. fizetési osztály), március 9-től pedig visszakerült a Pénzügyminisztéri-

19 Zoltán már az állami anyakönyvezés időszakában született, ezért róla anyakönyvi bejegyzést nem találtam. Személyi adatait is tartalmazza a szakmai életútjának állomásait részletesen rögzítő szolgálati lapja: MNL OL, K 267. Kleiszner Zoltán és Futaky Zoltán. Életrajzi összefoglalói: Hazay István: Dr. Futaky Zoltán. *Geodézia és Kartográfia (= GK),* 25. (1973) 2:120–121.; *Magyar Életrajzi Lexikon (1978–1991).* Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1994. 227.; Székely Domonkos: 100 éve született dr. Futaky Zoltán. *GK,* 51. (1999) 1:30–31.

20 *A Jézus-társasági kalocsai érseki főgimnázium értesítője az 1909–1910. iskolai évről.* Kalocsa, 1910. 116. továbbá a következő két évi értesítőben, 154., 113.

21 *A zombori m. kir. állami főgimnázium XL–XLV. értesítője.* Összeáll.: Rácz Soma / Major Károly. Zombor, 1912–1916.

22 Személyi hírek. Kinevezések. *Pénzügyi Közlöny,* 50. (1923) 7:386. (márc. 10.). Kleiszner itteni szolgálata idején szinte végig Győri Ottmár volt a felügyelőség vezetője, aki ugyancsak színes életrajzot mondhat magáénak: Balaton Petra: A Pénzügyminisztérium szolgálatában. Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete. *Catastrum,* 4. (2017) 1:25–39.

um állami földmérési ügyosztályára. 1942 tavaszán a nemzetvédelmi keresztet adományozták neki, ennek hátrányos következményeit majd az ellene lefolytatott igazoló eljárásban szenvedte meg. 1942 végén miniszteri tanácsosi címet és jelleget kapott, 1945 áprilisában pedig megbízták az ügyosztály vezetésével.

1946-ban igazoló eljárás alá vonták – 1945 tavasza után másodszor –, és mint németbarát személyt állásvesztésre ítélték. Ebben nem kis szerepe volt annak, hogy korábbi főnöke Budapest ostroma idején vidékre menekült, ezért őrá bízták az ügyosztály vezetését. A háború végével a korábbi főnök visszatért és vissza akarta kapni a vezetői pozícióját, ezért – sajnos a mérnöktársai aktív tanúskodásával – ellene koholt vádak alapján indítottak igazoló eljárást, amelynek végén állásvesztésre ítélték, de ő fellebbezett, és az ügynek nem lett folytatása.[23] Miután állásába visszahelyezték, dr. Eszláry László az *Igaz Szó* hasábjain megismételte az igazoló eljárásban hangoztatott vádakat, sérelmezve az eljárás eredménytelenségét: *„Azt hittük, hogy a B-listázó bizottságokat azért állították fel, hogy a közhivatalokból kisöpörjék a reakciót. A pénzügyminisztériumban lefolyt B-listázás azonban épp az ellenkezőjét bizonyítja. Nem hogy kisöpört volna, ellenkezőleg, besöpörte és vezetővé tette Kleiszner-Futaky Zoltán sváb miniszteri tanácsos urat, akitől azt hittük, hogy a magyar közigazgatás már végleg megszabadult.”*[24]

Szolgálati lapjának utolsó bejegyzései szerint miniszteri tanácsosként 1946. augusztus 31-én a 22. földmérési felügyelőséghez osztották be, majd – tartalmában közelebbről nem ismert – rendkívüli megbízatást kapott. A világháborút követően a Budapesti Geodéziai és Térképészeti Vállalatnál dolgozott, 1957-ben nyugállományba vonult, de nyugdíjának szüneteltetésével 1966-ig tovább dolgozott, sőt a vállalat műszaki tanácsadójaként nyugdíjas éveiben is szinte élete végéig aktív maradt.[25]

Az ifjú mérnök folyamatosan képezte magát, és nyilván emiatt is munkáját főnökei legnagyobb megelégedésére végezte. A földmérésnél előírt szakvizsgát (1925) és a háromszögelői szakvizsgát (1928) kitűnően képesített minősítéssel tette le, utóbbi érdekében másfél évet a Háromszögelő Hivatalban dolgozott, majd 1929-ben a földmérői jogosítványt is megszerezte. 1941-ben műszaki doktori címet szerzett. Munkájának értékelésekor – 1924–1947 között összesen 13 alkalommal – mindig a legjobb minősítést kapta, eszerint felfogása gyors, ítélőtehetsége éles, szorgalma fáradhatatlan, előadása igen szabatos, szakképzettsége alapos és terjedelmes, különösen a részletes felmérés, a tagosítási munkálatok, a nyilvántartás és a miniszteri fogalmazási teendők kérdéseiben. Vezetői még a megjegyzés rovatban is fontosnak tartották kiemelni, hogy igen szorgalmas, kiváló tisztviselő, soron

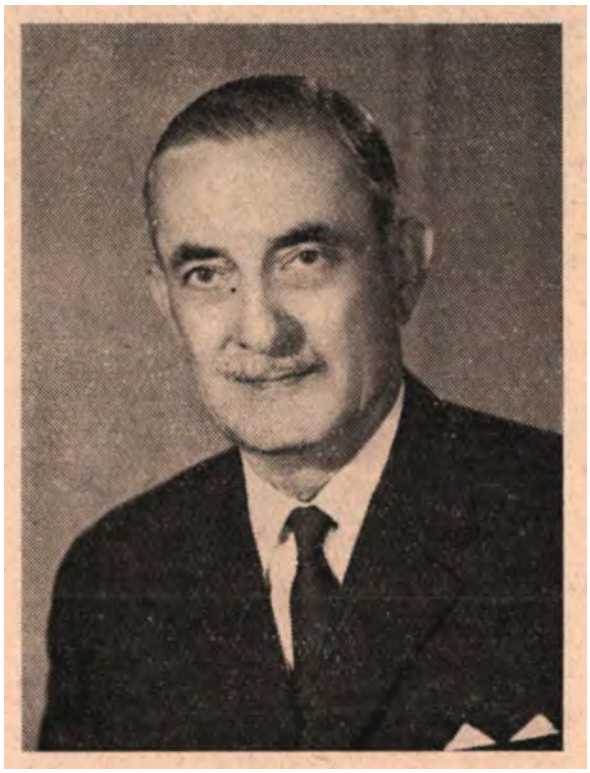

▪ *Futaky Zoltán (Geodézia és Kartográfia, 1973)*

23 BFL, XXV.1.b. A jogszolgáltatás területi szervei, Budapesti Népbíróság iratai, Igazolásfellebbezési iratok, 1946–4061. Egykori főnöke aztán szép nekrológot írt róla, de életrajzának ez a momentuma nem kapott hangsúlyt. Futaky perének feldolgozását egy későbbi tanulmányban végzem el.

24 Eszláry László: Svábmentés a pénzügyminisztérium B-listázásánál. *Igaz Szó,* 2. (1946) 16:5. (aug. 9.).

25 Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára, 5/a, 5/b Tanácsülések, 1972. május 29. 6. Különfélék. Az Építőmérnöki Kar előterjesztése vas-, gyémánt- és aranyoklevelek adományozása tárgyában, 4. (elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon).

kívüli előléptetésre érdemes, illetve különleges kiküldetésekre kiválóan alkalmas (1933), kiváló képességű, nagy jövőjű (1937), minden tekintetben kiváló tisztviselő.

Kleiszner Zoltán 1924. április 26-án megnősült, felesége Lukáts József és Brodszky Margit gyermeke, Margit Klára Mária (1903–1992) volt, házasságukban egy gyermek, Éva született, leszármazottjai ma is élnek. A család 1936-ban még a Verpeléti úton, 1939-től adatolhatóan a Tas vezér út 18. szám alatti háromszobás lakásban élt, a szülők élete végéig bizonyosan.

Buda és Óbuda kataszteri felmérése

Kleiszner Zoltánt 1934 májusában a 22. földmérési felügyelőségtől szolgálatteljesítésre berendelték a Pénzügyminisztérium állami földmérési ügyosztályára, és ebben bizonyára nagy szerep jutott a róla alkotott vezetői elismeréseknek, köztük annak, hogy különleges kiküldetésekre kiválóan alkalmas.

Az ügyosztály vezetője, Szilágyi Béla miniszteri tanácsos az év végén arra utasította akkor már Futaky Zoltánt, hogy tanulmányozza Buda és Óbuda 1870–1875 között elvégzett részletes felmérését. Sajnos az utasítás pontos részletei, így a feladat pontos célja egyelőre nem ismertek, de fennmaradt a mérnök 1935. március 30-án kelt, sok mellékletes jelentése, amelyből az elvégzett munkáról képet alkothatunk. Jelentését április 2-án tudomásul vették, és mivel további intézkedésre nem volt szükség, az ügyiratot irattárba tették, emiatt valószínű, hogy a kitűzött célt maradéktalanul teljesítette.[26] Minden bizonnyal a főváros új felméréséhez kapcsolódóan érezték szükségét a történeti előzmények összefoglalásának, erre utal az előadás utolsó, összegző bekezdése is: *„Átérezve és látva azt a múltban bekövetkezett jótékony hatást, melyet a városfejlesztés és városrendezésre az 1870-es évek felmérései gyakoroltak, őszinte szívből kívánjuk, hogy a most folyamatba tett felmérés a városfejlődésnek egy újabb korszakát nyissa meg, a magyar mérnöktársadalom jó hírnevének messze idegenbe is kiható öregbítésére”.*

A mérnök 1935. január 7. és március 22. között végezte el a kutatásait. Arra tekintettel, hogy *„Buda főváros felmérését a »Fővárosi Közmunkák Tanácsa«, Óbuda felmérését pedig az időközben egyesített Budapest főváros kezdeményezésére és anyagi hozzájárulása mellett, a pénzügyminisztérium VII. ügyosztálya (akkori kataszter) végeztette el a háromszögelő hivatallal, illetve az oda beosztott mérnökökkel”* – írja jelentésében –, négy hivatal irattárában folytattak kutatásokat.

A Közmunkatanács irattárában az ügyosztályvezető kérésére az ottani hivatalnokok nézték át az iratokat, *„de mindössze pár jelentéktelen ügyirat létezését tudták megállapítani”*, innen értékes adatokat nem szerezhetett.

Budapest székesfőváros levéltárában öt napig kutatott személyesen.[27] Megtalálta a városméréshez kiadott részletes feltételek eredeti példányát, és a pénzügyminisztériumi ügyiratokhoz képest új információkat tartalmazó akták részletes kivonatát mellékelte a jelentéséhez. Az alább részletesen ismertetendő összefoglaló előadásában ugyan megemlítette, de az abból készült szerkesztett cikkben már nem jelent meg az irat fellelésének különleges módja: *„Mint érdekességet említem meg, hogy ezeket az alapvető fontosságú részletes feltételeket hogyan és hol találtam meg. A Pénzügyminisztérium, Közmunkatanács, Háromszögelő Hivatal és a fővárosi levéltár irattáraiban másfél hónapon keresztül folytatott búvárkodásom*

26 MNL OL, K 269. II-A-21-a-1935-43934. Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok, Tárgyi alapon átrendezett iratok, Pénzügyi közigazgatás, Háromszögelési és kataszteri felmérési ügyek, A kataszteri ügyosztály iktatott iratai, Buda és Óbuda felmérése az 1870-es években.

27 Futaky a fővárosi levéltárban végzett kutatásával kapcsolatban fontosnak tartotta kiemelni: *„Előadásom befejezése alkalmából, amidőn a mélyen tisztelt hallgatóságnak szíves türelmét megköszönöm, nem mulaszthatom el, hogy Kempelen Gusztáv műszaki főtanácsos úrnak, a főváros III. ügyosztálya vezetőjének ne mondjak köszönetet azért, hogy szíves közbenjárásával lehetővé tette a fővárosi levéltárban való kutatásokat. Teszem ezt annál is inkább, mert tudom, hogy az ott talált egyéb értékes adatok, de főképpen a városmérés részletes feltételeinek ismerete nélkül a tárgy feldolgozása nem lett volna teljes.”*

alatt becslések szerint 37 000 akta tárgyát néztem át, azokból mintegy 700-at olvastam el, de ahol a részletes feltételek csatoltnak voltak jelezve, azt onnan kiemelték, hiszen elgondolható, mennyire szükség volt azokra a kivitelnél. A fővárosi levéltár betűsoros mutatóinak áttanulmányozása után már reménytelenül ütöttem fel a „V" betűt, talán városmérés név alatt találok valamit. Semmi különös emotiót nem váltott ki belőlem, amikor olvastam: „városmérés Innsbruckban" és mégis, mit tud tenni a véletlen. 1894-ben mérték Innsbruck városát és átiratban kérték a fővárost, hogy tájékozás végett a városmérés szerződéseinek másolatát küldjék meg. Az összes eredeti jegyzőkönyvek, részletes feltételek itt voltak összegyűjtve lemásolás végett, ezért nem találtam meg azokat eredeti helyeiken. Ezeket a részletes feltételeket ismétlések elkerülése végett később fogom ismertetni."

A legalaposabb kutatást a Pénzügyminisztérium irattárában folytatta. Átnézte az 1870–1876. évi iktatókönyveket és a tárgyra vonatkozó minden ügyiratot kiemelt és átnézett, azok jegyzékét és a legfontosabb ügyiratok rövid tartalmát a jelentéséhez mellékelte.

Átnézte továbbá a Háromszögméreti Számító Hivatal irattárának 1870 és 1876 közötti iratait, és a városmérésre vonatkozó 58 akta rövid tartalmát ugyancsak mellékelte. A katasztери felmérés tulajdonában maradt felmérési munkarészeket a budapesti földmérési térképtárban nézte át, a fontos adatokról készített jegyzékét szintén mellékelte.

Az anyaggyűjtést követően Budára és Óbudára vonatkozóan is összeállította a munka- és költségkimutatásokat, majd elkészítette összefoglaló tanulmányát, amelyet 1935. március 22-én ismertetett a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Geodéziai Szakosztályának ülésén. *„Befejezésül a munka vizsgálatát és a költségeket ismerteti és az egész gondos előadáson végig sűrűn illusztrálta képekkel az alaposan részletes ismertetést az előadó"* – tudósítottak a felolvasásról.[28]

Futaky az ügyiraton tett jelentéséhez 16 mellékletet csatolt:

„1. A felolvasás eredeti szövege mellékletekkel.

2. A pályázati hirdetmény eredeti szövege.

3. Buda háromszögelése alkalmából a városi tanács által kibocsájtott hirdetmény eredetiben.

4. A háromszögelés és felmérés részletes feltételeinek másolata.

5. A szintezés részletes feltételei.

6. A 4. és 5. alattiakra vonatkozó pótmegállapodás másolata.

7. Óbuda felmérésére vonatkozó jegyzőkönyv másolata.

8. Buda munka- és költségkimutatása.

9. Óbuda munka- és költségkimutatása.

10. Kivonat a pénzügyminisztériumi tárgyiratokból.

11. Kivonat a háromszögelő hivatal és a főváros ügyirataiból.

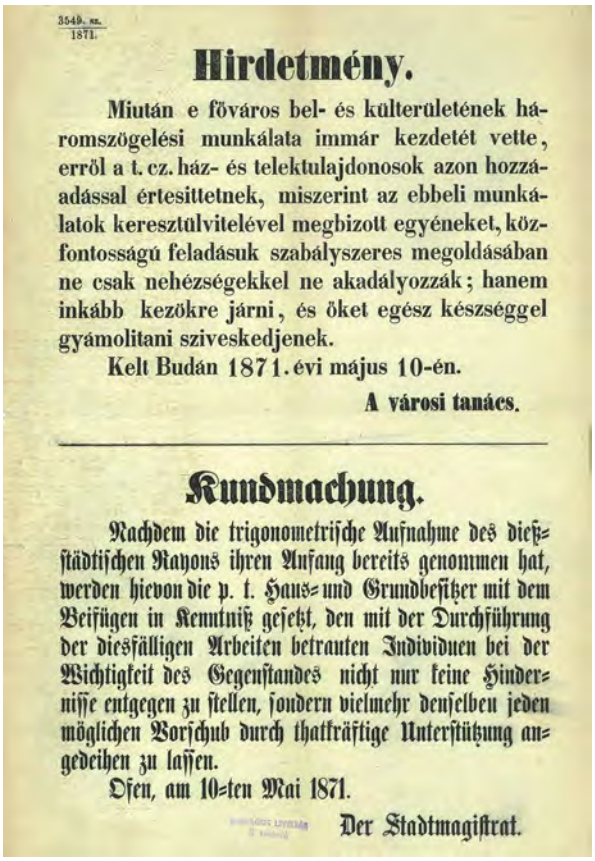

3549. sz.
1871.

Hirdetmény.

Miután e főváros bel- és külterületének háromszögelési munkálata immár kezdetét vette, erről a t. cz. ház- és telektulajdonosok azon hozzáadással értesittetnek, miszerint az ebbeli munkálatok keresztülvitelével megbizott egyéneket, közfontosságú feladásuk szabályszeres megoldásában ne csak nehézségekkel ne akadályozzák; hanem inkább kezökre járni, és öket egész készséggel gyámolitani sziveskedjenek.

Kelt Budán 1871. évi május 10-én.

A városi tanács.

Kundmachung.

Nachdem die trigonometrische Aufnahme des dießstädtischen Rayons ihren Anfang bereits genommen hat, werden hievon die p. t. Haus- und Grundbesitzer mit dem Beifügen in Kenntniß gesetzt, den mit der Durchführung der diesfälligen Arbeiten betrauten Individuen bei der Wichtigkeit des Gegenstandes nicht nur keine Hindernisse entgegen zu stellen, sondern vielmehr denselben jeden möglichen Vorschub durch thatkräftige Unterstützung angedeihen zu lassen.

Ofen, am 10-ten Mai 1871.

Der Stadtmagistrat.

▪ *A budai városi tanács kétnyelvű hirdetménye Buda háromszögeléséről (Futaky Zoltán jelentésének 3. melléklete)*

28 A Geodéziai Szakosztály 1935. évi március hó 22-i ülésének jegyzőkönyve. *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye,* 69. (1935) 51–52: 359–360. (dec. 15.).

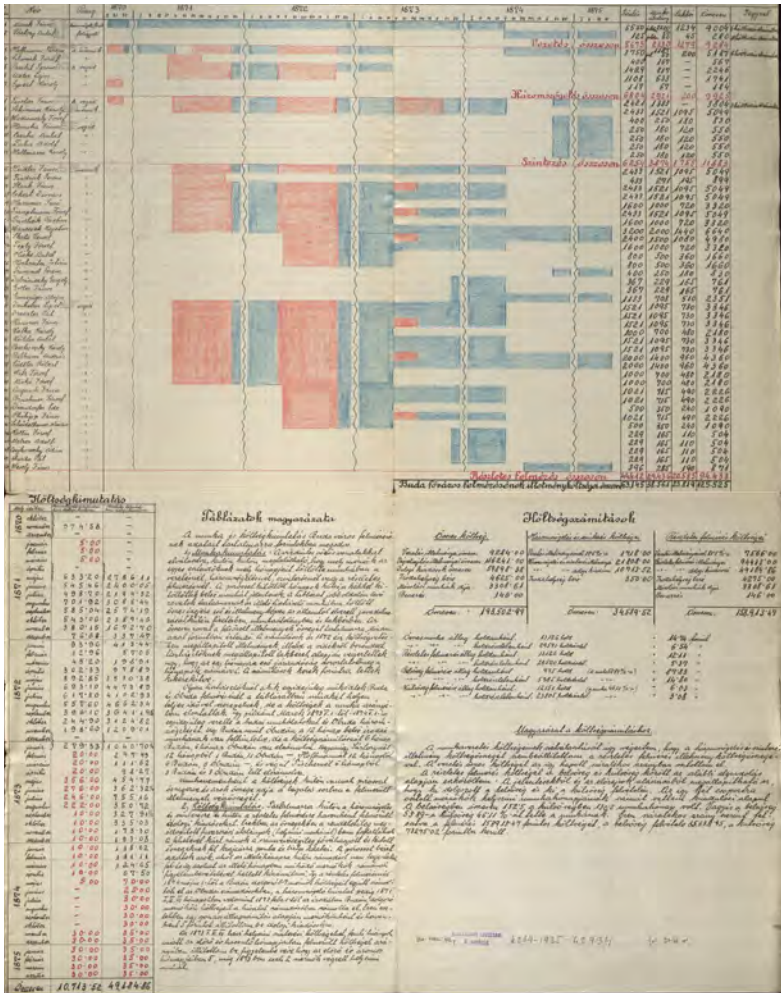

▪ *Futaky Zoltán: Buda munka- és költségkimutatása (Futaky Zoltán jelentésének 8. melléklete)*

12. Jegyzetek az állami földmérési térképtárban őrzött munkarészekről.

13. Szelvényvázlat Buda határáról.

14. Szelvényvázlat Óbuda határáról.

15. Az ügyiratokból kiemelt és az ügyosztályban őrzött mellékletek (Antalffy őméltóságától átvéve), költség-összeállítások, utasítások, átvételi elismervények stb.

16. Előiratok jegyzéke.”

Az ügyirat mind a 16 mellékletet hiánytalanul tartalmazza, amely azért is nagy jelentőségű, mert a Pénzügyminisztérium iratanyagát részben a korszakban igen erős selejtezésnek vetették alá, részben pedig az 1970-es években végzett levéltárosi tárgyi átrendezés annak jelentős részét szinte kutathatatlanná tette.[29]

A felolvasás szerkesztett és részben rövidített szövege megjelent a *Geodéziai Közlöny*ben.[30] Az előadás – cikkből elhagyott – bevezetője szerint *„Hazánk fővárosáról mind gyakrabban hallunk az elragadtatás hangján nyilatkozni, és amidőn ezeket a megnyilatkozásokat büszke megelégedéssel vesszük tudomásul, nem is gondolunk arra a technika minden ágát igénybe vevő nagy munkára, amely a fővárost naggyá, széppé és rendezetté tette. E szerves egészet képező munkából igen nagy szerep jut a geodétáknak is, hiszen egy város fejlődésének és rendezésének céltudatos irányítása el sem képzelhető megbízható és jó felmérés nélkül.*

A technika és a városok rohamos fejlődése időnként szükségessé teszi az elavult és a kor igényeit már ki nem elégítő térképek helyett újak készítését. Most, amikor Budapest székesfőváros új felmérésének küszöbén állunk, és az ahhoz szükséges alapmunkálatok már a befejezéshez közelednek, nem lesz érdektelen tanulmány tárgyává tenni az ezt megelőző és még ma is használatban lévő 1870-es felmérést. Mielőtt ezt tennők, vessünk rövid visszapillantást a felmérést megelőző időkre.”

A kézirat is tartalmaz – talán utólagos – javításokat, valamint elsősorban stilárisan javították a megjelent cikk szövegén. A két település felmérésére vonatkozó munka- és költségszámításokat a megjelent cikk már nem tartalmazza, emiatt az erre vonatkozó képek sem jelentek meg benne.

A pályázati hirdetmény (2.) a *Budapesti*

29 A Pénzügyminisztérium elnöki iratairól l. Reisz T. Csaba: André Lajos tanulmányútjai a magyarországi földadóreform végrehajtásához. *Catastrum*, 7. (2020) 2:13–24.

30 Futaky, 1935.

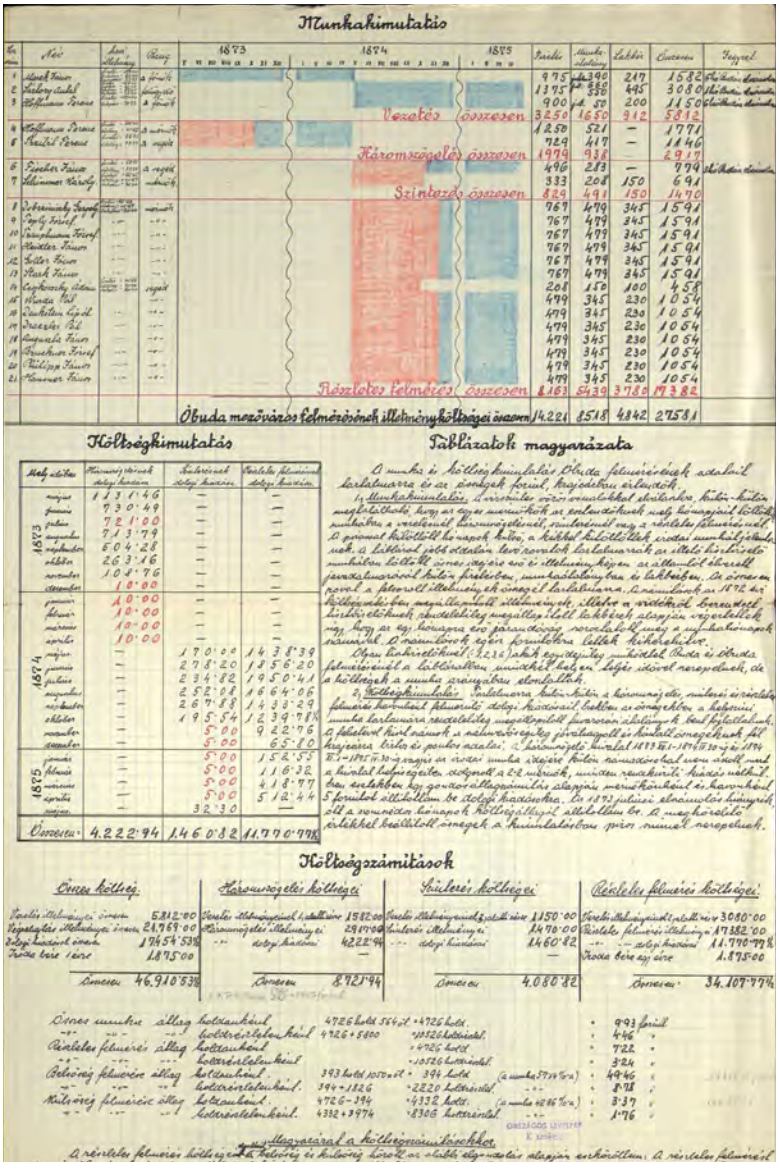

▪ *Futaky Zoltán: Óbuda munka- és költségkimutatása (Futaky Zoltán jelentésének 9. melléklete)*

Közlöny 1870. évi 188. száma (aug. 19.) mellékletének kétoldalas íve (3681–3682.) volt, a hirdetmény a 3681. oldalon jelent meg. A pályázati hirdetményt három alkalommal jelentették meg, a *Budapesti Közlöny* 187–189. számának mellékleteként (aug. 18–20., 3661., 3681., 3703. oldalak).

A háromszögelés és felmérés, valamint a szintezés („lejtmérés") részletes feltételei, valamint az ehhez készült pótmegállapodás másolata (4–6. melléklet) további példányokban a 15. mellékletben is megtalálható, illetve – szerző vagy közreadó nélkül – nyomtatásban is megjelent a *Geodéziai Közlöny* hasábjain.[31]

A Pénzügyminisztérium vonatkozó iratait Futaky az eredeti irattári helyükről kiemelte és mint előiratokat az ügyirat 16. mellékleteként csatolta „*Buda főváros összes határának: Budai vár, Rácváros, Víziváros, Országút, Újtelep, Krisztinaváros bel- és külterkeinek trigonometriai háromszögelés alapján részletes felmérés[e] 1870-től 1877-ig*" cím alatt. A jegyzék a – VII. majd VI. főosztályon belül működő – kataszteri ügyosztály iktatott iratait tartalmazza, összesen 372 iktatószám alatt (ebből 1870:13, 1871: 44, 1872:57, 1873:53, 1874:115, 1875:68, 1876:19, 1877:3 iktatószám), Futaky 122 ügyiratdarabból tartalmi kivonatot is készített (10. melléklet).[32] A háromszögelő hivatal irattárában 20 saját és PM-számból, a fővárosi levéltárban 5 alapszámon 21 iktatott iratból (11. melléklet), továbbá a budapesti földmérési térképtár anyagáról (12. melléklet) készített kivonatot.

Futaky a 15. mellékletben helyezett el a kutatása során kezébe jutott minden további iratanyagot, ebben másolatok és eredeti iratok egyaránt szerepelnek, ezért a téma kutatóinak figyelmébe ajánlható. A jelentéstevő ezeket az iratokat attól az Antalffy Andortól kapta, aki a kataszteri szervezetet hosszú ideig vezette és elhivatottan gyűjtötte a szakmatörténeti emlékanyagot, majd nyugállományba vonulása

31 Adatok a magyar geodézia történetéhez. *Geodéziai Közlöny*, 12. (1936) 11–12:171–182.

32 A Pénzügyminisztériumon belül a kataszteri ügyosztály sorszámozására l.: REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:26–27.

után azt különféle gyűjteményeknek ajándékozta.[33]

A felmérés költségei

Futaky az előadásának végén részletesen elmagyarázta, hogy Buda és Óbuda felméréseinek költségeit milyen módon számította ki. Mivel ez inkább kutatástechnikai összefoglaló volt és nem az eredmények ismertetése, a megjelent cikkből ez a szövegrész teljes terjedelmében kimaradt. Miután ez módszertanilag érdekes lehet, célszerű a vonatkozó részt teljes terjedelmében közreadni:

„Költségek (az összes költségszámítások részletesen megtalálhatók magyarázattal az iktatmány 8. és 9. alatti mellékleteiben). Kutatásaimnak legfáradságosabb része a költségstatisztika összeállítása volt. Első pillanatban könnyűnek látszott a feladat, mert az összes pénzkiutalások a Pénzügyminisztériumon keresztül mentek, és az ügyosztály utasította a számvevőséget, hogy a kiadásokat külön rovaton, Buda felmérése címen utalványozza. A szükséges adatok birtokában felmentem a számvevőség illetékes csoportjához, hogy a dologi kiadások végösszegét kiírjam. Sajnos az ügyrend szabályai szerint az utalványozási ügyiratok csak 30 évig őrizendők meg, és a selejtezési határidő lejárta után azokat 1927-ben kiselejtezték.

Ezután a Pénzügyminisztérium könyvtárában áttanulmányoztam az 1870–1876. évi költségvetéseket és zárszámadásokat. Itt érdekes adatokat találtam, de csak 1872., 1873. és 1874. évekről. Azt, hogy ezek az adatok nem teljesek, kétségtelenül igazolta az, hogy a közmunkatanács által befizetett 54 010 Ft-ból csak 44 000

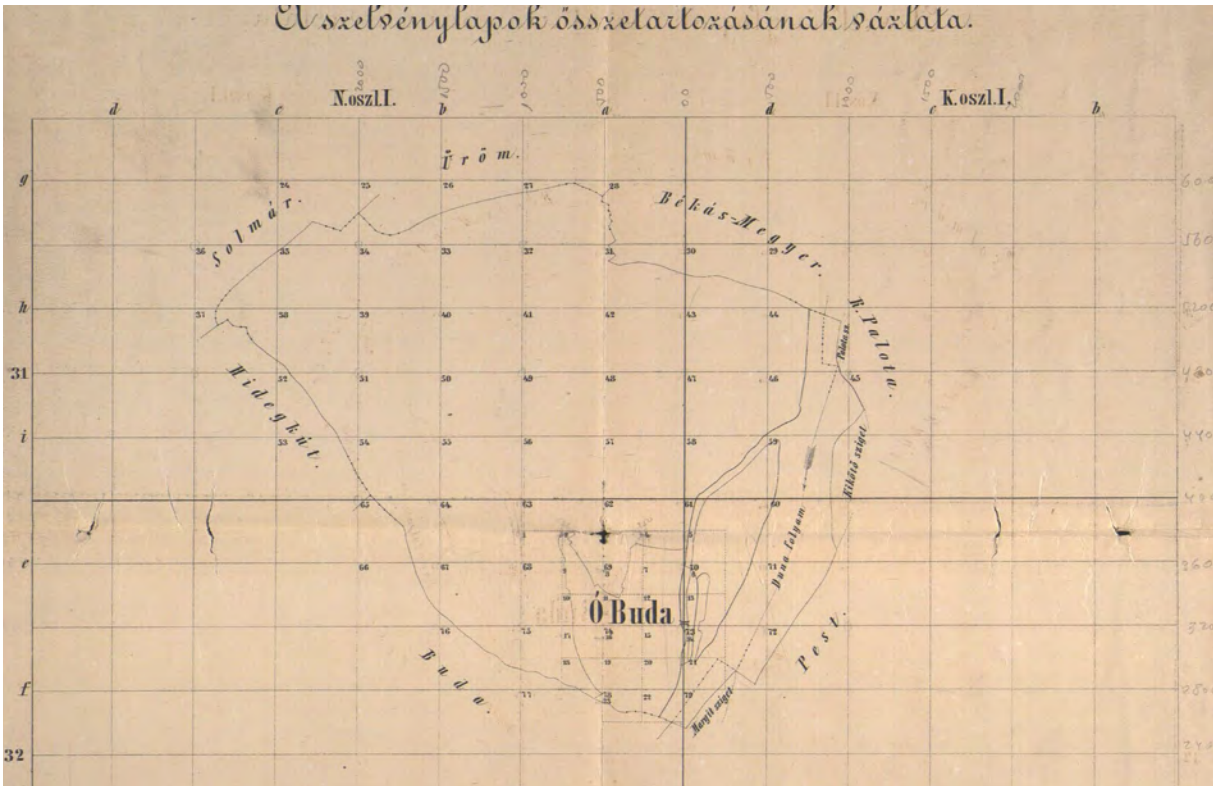

▪ *„Szelvényvázlat Óbuda határáról", vagyis Óbuda kataszteri térképének áttekintő térképe, a szelvények illesztésével (Futaky Zoltán jelentésének 14. melléklete)*

33 Schmidt Anikó: Egy kivételes karrier: Antalffy Andor pályafutása. *Catastrum,* 4. (2017) 3:42–52.; Schmidt Anikó: Antalffy Andor adományozásai. *Catastrum,* 4. (2017) 4:21–35.

volt bevételként elszámolva, jeléül annak, hogy az előző és későbbi évek adatai még hiányoznak.

Más lehetőség hiányában a vonatkozó évek iktatókönyvei alapján a pénzügyminisztérium irattárából kivettem az összes pénzutalványozó ügyiratokat, melyek minden hónapról különkülön megadták Budára és Óbudára, részletes felmérésre, háromszögelésre és szintezésre egyaránt a dologi kiadások félkrajcárra pontos adatait.

A most elmondottak alapján megállapítottam, hogy Buda felmérésének háromszögeléséhez és szintezéséhez 10 713 Ft 52 krajcárt, a részletes felméréshez 49 184 Ft 86 krajcárt utalványoztunk dologi kiadások címén.

A működő mérnökök illetményköltségeit (fizetés, lakáspénz, munkaátalány) az akkori költségvetésből kivett illetményi adatok alapulvételével a munkában töltött hónapok arányában számítottam, és azok összege Budán 125 525 Ft-ot tett ki. Ezekhez az összegekhez hozzáadva az irodabéreket és egyéb beszerzési költségeket, Buda 13 126 holdat és 16 464 részletet magában foglaló határának felmérése 193 502 Ft és 99 krajcárba került, melyből a háromszögelésre és szintezésre 34 589 Ft 52 krajcár, a részletes felmérésre pedig 158 913 Ft 47 krajcár esik. Itt meg kell jegyeznem, hogy a vizsgálat és állandósítás költségeit, valamint az üveglemezek beszerzési költségeit a közmunkatanács vállalta és erre a célra 20 000 Ft-ot szavazott meg. Hogy a tényleges kiadás mennyi volt, azt nem lehetett megállapítani.

Ugyanezen alapon a 4726 hold és 5800 részletből álló Óbuda felmérése 46 910 Ft 53 és fél krajcárba került, melyből a háromszögelésre 8721,94 Ft, a szintezésre 4080,82 Ft és végül a részletes felmérésre 34 107 Ft és 77,5 kr esett. Ezekben az összegekben éppen úgy, mint Budánál, nincsenek benne a főváros által fizetett vizsgálati és állandósítási költségek, valamint az üveglemezek beszerzési költsége és az államnyomdai sokszorosítási költségek. Ezekre Óbudán 19 365 Ft-ot szavaztak meg.

A költségátlagokat számítva, az összes munka költségátlaga holdanként Budán 14,74 Ft, Óbudán 9,93 Ft volt, holdrészletenként pedig Budán 6,54 Ft, Óbudán pedig 4,46 Ft. A háromszögelés és szintezés elhagyásával a részletes felmérés költségátlaga Budán 12,11 Ft, Óbudán 7,22 Ft volt, holdrészletenként Budán 5,37, Óbudán pedig 3,24 Ft.

Feltűnő, hogy Budán minden átlagköltség jóval nagyobb, mint Óbudán. Ennek magyarázata a Budán végzett tömeges és sokféle másolati munkarészek készítésében keresendő, amely a tisztviselők illetményköltségei révén igen megdrágította a munkát. Tekintettel arra, hogy ezek az említett munkák, melyeket Óbudán már nem is vállaltunk, nem tartoznak a szorosan vett felméréshez, számításokat végeztem, hogy ha azok költségeit levonásba hozzuk, milyen eredményeket kapunk. Így megállapítottam, hogy Buda költségátlagai így csak kevés százalékkal haladják meg az óbudait, ami viszont indokolt a sokkal nehezebb terep miatt.

Ezek alapján a felsorolt óbudai adatokat tekinthetjük a Buda és óbudai 1870-es felmérés költségátlagainak, azzal a megjegyzéssel, hogy azokban a papírneműek és a későbbi államnyomdai sokszorosítások költségei nincsenek figyelembe véve."

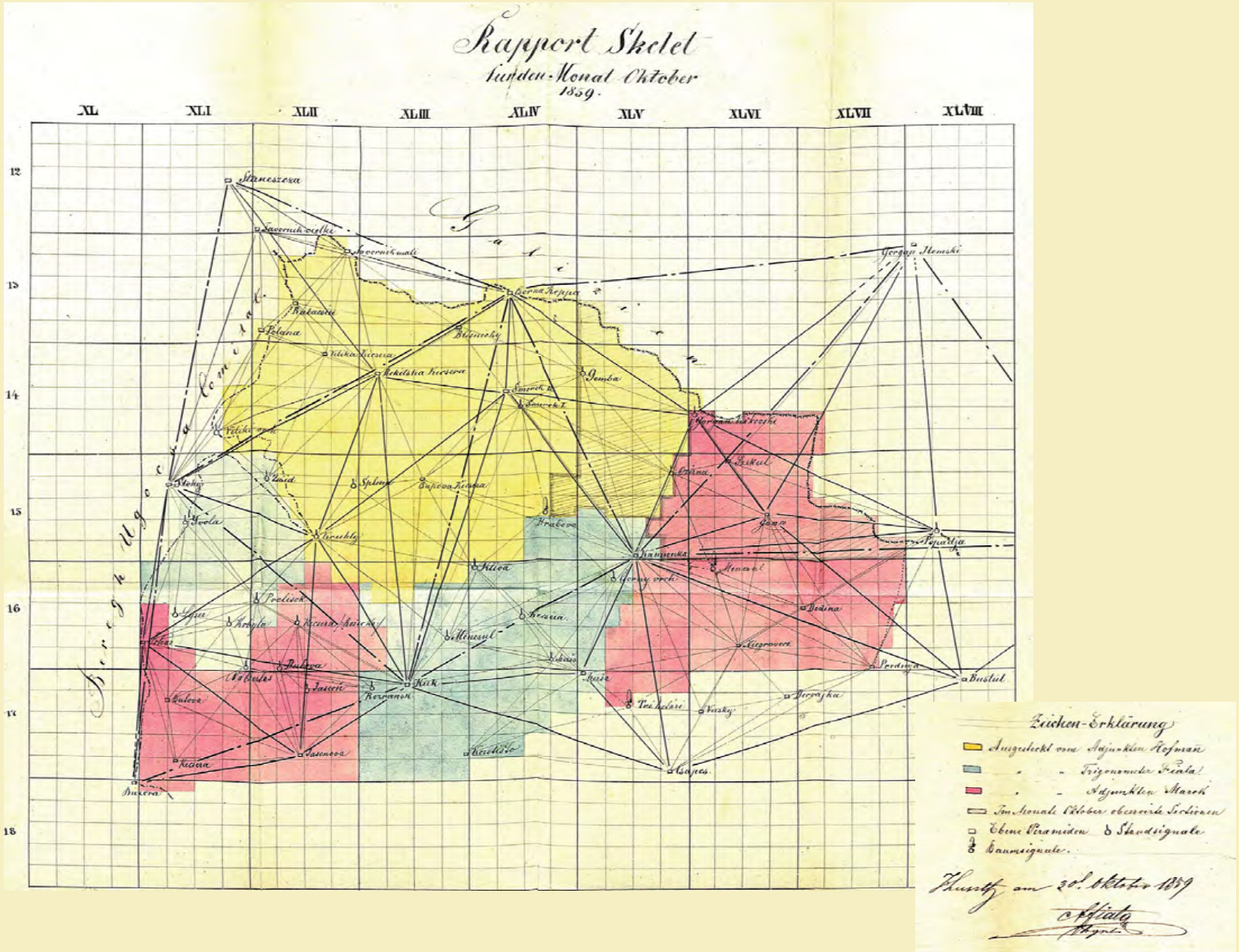

▪ *Az 1859. októberi háromszögelési munkajelentéshez csatolt térkép. A sárga Franz Hoffmann, a kék Adolf Fiala és a piros Johann Marek által kitűzött területet jelöli (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 461. 1859/51517.). L. ehhez Török Enikő cikkét*

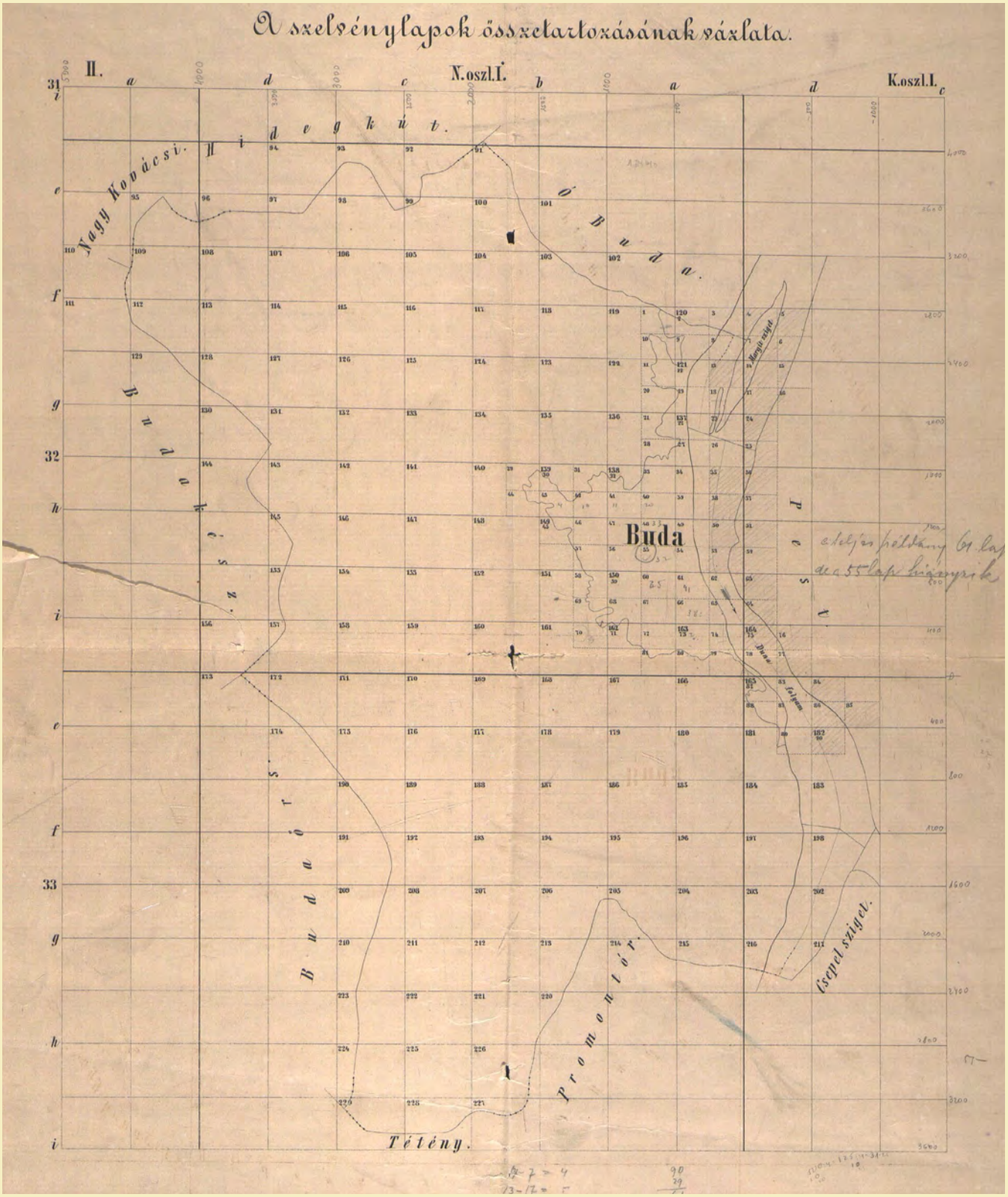

▪ *„A szelvénylapok összetartozásának vázlata”, vagyis Buda kataszteri térképének áttekintő térképe, a szelvények illesztésével (Futaky Zoltán jelentésének 13. melléklete). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét*